

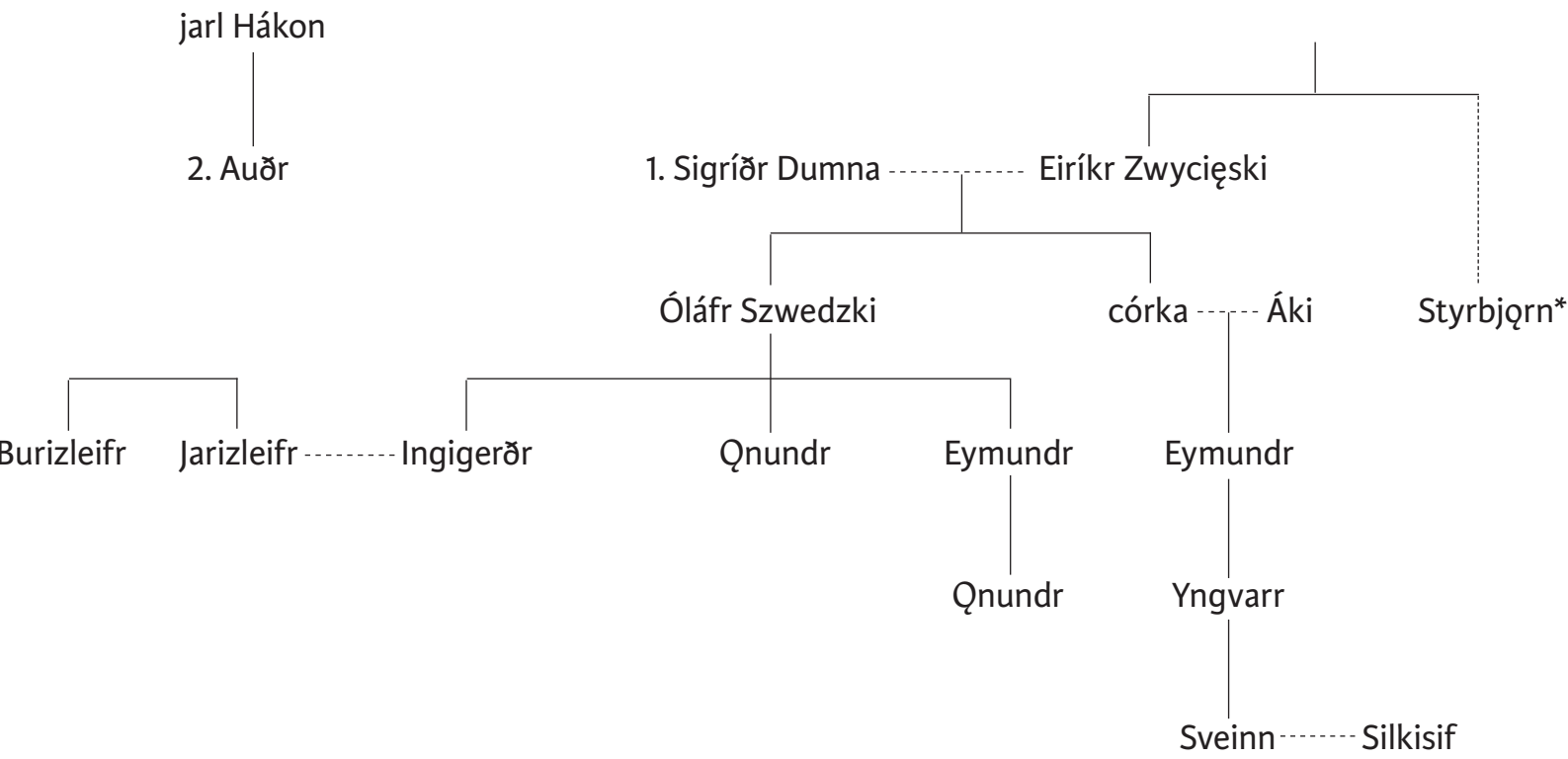
Saga o Yngvarze Podróżniku

Przekład i opracowanie
Annett Krakow
Jakub Morawiec

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
WYDAWNICTWO

Drzewo genealogiczne
władców szwedzkich

* *Saga o Yngvarze Podróżniku* ogólnie określa Styrbjórna krewnym króla Eiríka Zwycięskiego. Inne przekazy staronordyckie precyzują stopień pokrewieństwa pomiędzy nimi, wskazując, że Styrbjörn był bratankiem szwedzkiego władcy.

Saga

o Yngvarze Podróžniku

(Yngvars saga víðförla)

Saga
o Yngvarze Podróżniku
(Yngvars saga víðfǫrla)

Przekład i opracowanie
Annett Krakow
Jakub Morawiec

Recenzja
Marcin Bohm

Publikacja dofinansowana ze środków budżetu państwa w ramach programu realizowanego przez Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki”, tytuł projektu: „A austrvega – polskojęzyczne edycje sag islandzkich dotyczących dziejów Słowiańszczyzny Zachodniej i strefy bałtyckiej”, nr projektu: NPRH/U22/SP/495085/2021/10, kwota dofinansowania: 92 439,64 złotych, całkowita wartość projektu: 391 436 złotych.

NARODOWY
PROGRAM
**ROZWOJU
HUMANISTYKI**

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Patronat

Ambasada Islandii
Warszawa

Spis treści

Podziękowania 7

Wykaz skrótów 9

Wstęp II

1. Tło historyczne (*Jakub Morawiec*) II
2. O *Sadze o Yngvarze Podróżniku* (*Annett Krakow*) 49
 - 2.1. Dyskusja nad powstaniem sagi 49
 - 2.2. Kompozycja literacka i relacje intertekstualne 57
 - 2.3. Rękopisy 72
3. Zapisy runiczne o tzw. wyprawie Yngvara (*Annett Krakow*) 79
 - 3.1. Uwagi ogólne 79
 - 3.2. Przegląd zapisów runicznych o wyprawie Yngvara 88
 - 3.3. Przekaz zapisów, datowanie ornamentacji na kamieniach oraz hipotezy dotyczące celu i datowania wyprawy Yngvara 114

Saga o Yngvarze Podróżniku (*Yngvars saga víðförla*) 133

Aneks 171

Bibliografia 175

Indeks osobowy 201

Indeks geograficzny 207

Summary 211

Podziękowania

Polskie tłumaczenie *Sagi o Yngvarze Podróżniku* zostało zrealizowane jako część projektu „A austrvega – polsko-języczne edycje sag islandzkich dotyczących dziejów Słowiańszczyzny Zachodniej i strefy bałtyckiej”, który uzyskał finansowanie w ramach programu Uniwersalia 2.2 Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki (nr NPRH/U22/SP/495085/2021/10).

Praca nad przekładem sagi była możliwa dzięki przychylności i wsparciu osób i instytucji, którym z tego miejsca chcemy serdecznie podziękować. Wyrazy naszej szczególnej wdzięczności za merytoryczną i formalną pomoc, nade wszystko zaś za życzliwość na wszystkich etapach realizacji tego projektu, kierujemy w stronę: Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki, władz Wydziału Humanistycznego i Instytutu Historii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, Zespołu ds. Projektów Wydziału Humanistycznego UŚ, Wydawnictwa UŚ oraz naszych licznych Koleżanek i Kolegów po fachu z kraju i zagranicy. Dziękujemy też naszym bliskim za wyrozumiałość i zaufanie, które dodawały nam sił na każdym kroku prac nad tą publikacją.

Annett Krakow, Jakub Morawiec

Wykaz skrótów

- Adam z Bremy – *Adami Gesta Hammaburgensis Ecclesiae Pontificum*, Hrsg. B. Schmeidler, 3. Auflage, Monumenta Germaniae Historica Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum, Hahnsche Buchhandlung, Hannover–Leipzig 1917
- En mesta I – *Óláfs saga Tryggvasonar en mesta*, bd. 1, udg. Ólafur Hall-dórsson, Editiones Arnamagnæanæ. Series A, 1, Ejnar Munksgaard, København 1958
- En mesta II – *Óláfs saga Tryggvasonar en mesta*, bd. 2, udg. Ólafur Hall-dórsson, Editiones Arnamagnæanæ. Series A, 2, Ejnar Munksgaard, København 1961
- En mesta III – *Óláfs saga Tryggvasonar en mesta*, bd. 3, udg. Ólafur Hall-dórsson, Editiones Arnamagnæanæ. Series A, 3, C.A. Reitzels Forlag, København 2000
- Flateyjarbók II – *Flateyjarbok. En samling af norske konge-sagaer med indskudte mindre fortællinger om begivenheder i og udenfor Norge samt annaler*, bd. II, udg. Guðbrandur Vigfússon, C.R. Unger, P.T. Mallings Forlagsboghandel, Christiania 1862
- Flateyjarbók III – *Flateyjarbok. En samling af norske konge-sagaer med indskudte mindre fortællinger om begivenheder i og udenfor Norge samt annaler*, bd. III, udg. Guðbrandur Vigfússon, C.R. Unger, P.T. Mallings Forlagsboghandel, Christiania 1868
- Gesta Danorum – Saxo Grammaticus, *Gesta Danorum. The History of the Danes*, vol. I–II, ed. K. Friis-Jensen, transl. P. Fisher, Oxford University Press, Oxford 2015

- Heimskringla I – Snorri Sturluson, *Heimskringla*, t. 1, tłum. R. Leśnikiewicz-Drzymała et al., red. A. Waśko, J. Morawiec, Księgarnia Akademicka, Kraków 2019
- Heimskringla II – Snorri Sturluson, *Heimskringla*, t. 2, tłum. R. Leśnikiewicz-Drzymała et al., red. A. Waśko, J. Morawiec, Księgarnia Akademicka, Kraków 2019
- ÍF 3 – *Borgfirðinga sǫgur*, út. Sigurður Nordal, Guðni Jónsson, Íslenzk fornrit 3, Hið íslenzka fornritafélag, Reykjavík 1938
- ÍF 8 – *Vatnsdæla saga, Hallfreðar saga, Kormáks saga, Hrómundar þáttr halta, Hrafn's þáttr Guðrúnarsonar*, út. Einarr Ólafur Sveinsson, Íslenzk fornrit 8, Hið íslenzka fornritafélag, Reykjavík 1939
- ÍF 23 – *Morkinskinna I*, út. Ármann Jakobsson, Þórður Ingi Guðjónsson, Íslenzk fornrit 23, Hið íslenzka fornritafélag, Reykjavík 2011
- ÍF 25 – *Færeyinga saga, Óláfs saga Tryggvasonar eptir Odd munk Snorrason*, út. Ólafur Halldórsson, Íslenzk fornrit 25, Hið íslenzka fornritafélag, Reykjavík 2006
- ÍF 26 – Snorri Sturluson, *Heimskringla I*, út. Bjarni Aðalbjarnarson, 4. útg., Íslenzk fornrit 26, Hið íslenzka fornritafélag, Reykjavík 2002
- ÍF 27 – Snorri Sturluson, *Heimskringla II*, út. Bjarni Aðalbjarnarson, 3. útg., Íslenzk fornrit 27, Hið íslenzka fornritafélag, Reykjavík 2002
- ÍF 28 – Snorri Sturluson, *Heimskringla III*, út. Bjarni Aðalbjarnarson, 3. útg., Íslenzk fornrit 28, Hið íslenzka fornritafélag, Reykjavík 2002
- ÍF 29 – *Ágrip af Nóregskonunga sǫgum, Fagrskinna – Nóregs konungatal*, út. Bjarni Einarsson, Íslenzk fornrit 29, Hið íslenzka fornritafélag, Reykjavík 1984
- ÍF 34 – *Orkneyinga saga*, út. Finnbogi Guðmundsson, Íslenzk fornrit 34, Hið íslenzka fornritafélag, Reykjavík 1965
- ÍF 35 – *Danakonunga sǫgur*, út. Bjarni Guðnason, Íslenzk fornrit 35, Hið íslenzka fornritafélag, Reykjavík 1982
- SPMA I – *Poetry from the Kings' Sagas 1. From Mythical Times to c. 1035*, vol. 1, ed. D. Whaley, *Skaldic Poetry of the Scandinavian Middle Ages*, 1, Brepols, Turnhout 2012

Wstęp

I. Tło historyczne

(Jakub Morawiec)

Już w I rozdziale *Sagi o Yngvarze Podróżniku*¹ został nakreślony dość konkretnie horyzont czasowy opowiedzianej historii. Albowiem punktem wyjścia dla przygód głównego bohatera i jego towarzyszy jest czas, gdy w Szwecji miał panować król Eiríkr Zwycięski, a w sąsiedniej Norwegii jarl Hákon z Hlaðir. Ponadto w tym samym akapicie przywołana została małżonka Eiríka Sigríðr (Sygryda) Dumna oraz ich syn Óláfr zwany Szwedzkim (*scenski*), który miał przejąć władzę w kraju po śmierci ojca². W rozdziale III pojawia się z kolei syn Óláfa Qnundr³.

Postaci te były najpewniej dość dobrze kojarzone przez islandzkich odbiorców historii Yngvara, gdyż albo same były protagonistami popularnych opowieści, albo brały udział w doniosłych dla staroskandynawskiej tradycji wydarzeniach. To zaś wyjaśniałoby,

1 Tytuły oryginalne oraz tytuły dzieł opublikowanych w polskim przekładzie zapisywane są kursywą. W przypadku dzieł nieprzyswojonych polszczyźnie tłumaczenia tytułów oryginalnych na polski zapisywane są pismem prostym w nawiasie po tytule oryginalnym.

2 *Yngvars saga víðförla jámte ett bihang om Ingvarsinskrifterna*, utg. E. Olsson, Samfund til Udgivelse af gammel nordisk Litteratur 39, S.L. Møllers Bogtrykkeri, København 1912, s. 1. W historiografii Óláfr określany jest także przydomkiem Skötkonung.

3 Ibidem, s. 6.

dlaczego przygody Yngvara i jego towarzyszy umieszczono w takim, a nie innym kontekście historycznym, a głównego bohatera sagi wyróżniono poprzez jego koligacje z najwyższymi elitami politycznymi w Szwecji. Tym samym jego dokonania, godne pamięci same w sobie, zyskiwały dodatkowy prestiż, który miał tłumaczyć konieczność ich spisania i dodatkowego utrwalenia.

O zakresie wiedzy średniowiecznych Islandczyków o szwedzkim królu Eiríku Zwycięskim najpełniej świadczą wzmianki na jego temat, które znajdujemy w sagach. Eiríkr został zapamiętany nade wszystko jako pierwszy małżonek Sigríðr Dumnej oraz jako zwycięzca w konfrontacji ze swoim bratankiem Styrbjórnem, której zwieńczeniem była bitwa pod Fýrisvellir.

Król Szwecji Eiríkr na tle Sigríðr wypada raczej blado, a patrząc z perspektywy całego literackiego korpusu staroskandynawskiego, można stwierdzić, że małżonka przyćmiła męża w stopniu może jeszcze większym niż Gunnhildr Eiríka Krwawego Topora. Była córką szwedzkiego możnego, Sköglar-Tóstiego, który cieszył się przyjaźnią Eiríka; urodziła Eiríkowi syna Óláfa. Na temat tego małżeństwa autorzy sag nie mają więcej do powiedzenia, poza tym, że zdaniem części z nich Eiríkr w pewnym momencie rozwiódł się z Sigríðr. Co ciekawe, bardziej niż na powodach, dla których król Szwecji zdecydował się oddać żonę, twórcy sag skupili się na jej statusie i dalszych losach. Sigríðr miała otrzymać od męża Gotlandię i tam przebywać jako rozwódka. Niemniej to właśnie autor *Sagi o Yngvarze Podróżniku* wyjaśnia, że król Szwecji postanowił rozstać się z żoną z powodu jej kłótliwego usposobienia⁴. Alternatywny scenariusz losów tego małżeństwa zakładał, że Eiríkr zmarł, a Sigríðr, jako królowa wdowa i królowa matka, sprawowała w Szwecji rządy w imieniu swojego małoletniego wciąż syna Óláfa⁵.

4 Ibidem, s. 1. Podobnie koniec tego małżeństwa przedstawia Oddr Snorrasen w swojej *Sadze o Óláfie Tryggvasonie*. Zob. IF 25.

5 Grupa tekstów, która zawiera taką wersję, obejmuje: *Fagrskinę*, *Heimskringlę* Snorriego Sturlusona, *Hervarar saga ok heiðreks* (Saga o Hervörze

Bez względu na to, który scenariusz wybierzemy, historia Sigríðr nabierała z czasem rozpędu. Autorzy sag chętnie odnotowali tragiczne w skutkach zaloty, jakich wobec królowej dopuścili się Haraldr Grenlandczyk i Vissavaldr z Garðaríki. Obu Sigríðr uznała za niegodnych jej ręki i nakazała spalić budynek, w którym ich gościła⁶.

Z jeszcze większą atencją i zaangażowaniem twórcy sag rozpisywali się na temat romansu Sigríðr z Óláfem Tryggvasonem. Wdowa po Eiríku miała ponoć darzyć norweskiego władcę szczerym uczuciem. Na przeszkodzie ich obopólnemu szczęściu stanęła kwestia wiary. W czasie jednej z romantycznych schadzek Óláfr, gorliwy neofita i krzewiciel nowej wiary, zażądał od Sigríðr przyjęcia chrztu, deklarując, że poślubi ją tylko jako chrześcijankę. Sigríðr stanowczo odrzuciła tę propozycję, wobec czego Óláfr spoliczkował królową.

Czyn ten oznaczał nie tylko koniec tego związku, ale początek intrygi, za pomocą której pohańbiona i upokorzona Sigríðr postanowiła się zemścić na norweskim władcy. W tym celu przyjęła oświadczyzny króla Danii Sveina Widłobrodego i wyszła za niego za mąż. Wykorzystując osobiste kłopoty swojej szwagierki Þyri, która woląa zostać żoną Óláfa Tryggvasona niż poganina i starca, jakim miał być król Słowian Búrizláfr (Buryśław), skutecznie pchnęła swego małżonka do spisku, który doprowadził do śmierci króla Norwegii. To Sigríðr miała odpowiadać za zaangażowanie w sprawę jarla Jómsborga Sigvaldiego, który uspił czujność Óláfa fałszywymi deklaracjami przyjaźni i ofertami pomocy i poprowadził go wprost do pułapki w pobliżu wyspy Svólðr. To dzięki niej wojska Sveina, które zaatakowały

i Heidreku), *Gesta Danorum Saxo* Gramatyka i *Knytlinga saga*. Zob. ÍF 29, s. 147, 218; ÍF 26, s. 215; *Hervarar saga ok Heiðreks*, ed. G. Turville-Petre, Viking Society for Northern Research, London 1956, s. 69; *Gesta Danorum*, s. 714; ÍF 35, s. 97.

6 ÍF 25, s. 226; ÍF 26, s. 289.

flotę norweskiego władcy, wsparł Óláfr Szwedzki, syn jej i Eiríka Zwycięskiego⁷.

O wiele poważniejszą rolę miał Eiríkr do odegrania w historii o Styrbjörnie, swoim bratanku, który podjął próbę przejęcia władzy w Szwecji kosztem swego stryja. Opowieść ta cieszyła się swoistą renomą i była traktowana jako zasadniczy element wykładu o dziejach szwedzkiego królestwa, skoro w mniej lub bardziej bezpośredni sposób odwołują się do niej liczni autorzy islandzkich sag. Czyni to też autor *Sagi o Yngvarze Podróżniku*, który chcąc podkreślić przymioty głównego bohatera, zestawia go z Ólafem Tryggvasonem i właśnie Styrbjörnem⁸.

Autor *Sagi o Yngvarze Podróżniku* nie uwzględnił niczego z historii szwedzkiego królewicza w swojej opowieści, uznając zapewne taki zabieg za zbędny wobec – jak się zdaje – dość powszechnej jej znajomości wśród islandzkich odbiorców. Jej najpełniejszą wersję zawiera *Styrbjarnar þátttr sviakappa*, krótkie opowiadanie dołączone do redakcji *Óláfs saga helga* (Saga o Ólafie Świętym) znajdującej się w sporządzonym pod koniec XIV wieku kodeksie *Flateyjarbók*⁹. Według tej legendy Styrbjörn został pozbawiony ojcowizny przez stryja Eiríka, który pragnął rządzić Szwecją samodzielnie i nie zamierzał wydzielać osobnej domeny swojemu bratankowi. Ten ostatni, de facto wygnany z kraju, postanowił za wszelką cenę usunąć stryja z tronu i przejąć władzę w królestwie. Starania te doprowadziły do wyprawy do Uppsali zakończonej starciem na polach koło rzeki Fýrisån (Fýrisvellir). Eiríkr pokonał wojska bratanka, który w trakcie bitwy zginął. Według *þátttr* Styrbjörn, gromadząc wojska na wy-

7 ÍF 25, s. 294–299; ÍF 29, s. 146–147; ÍF 26, s. 343–349. Zob. też J. Morawiec, *Wolin w średniowiecznej tradycji skandynawskiej*, wyd. 2, Avalon, Kraków 2023, s. 254–257.

8 *Yngvars saga víðfjara*..., s. 10.

9 Przegląd przekazów źródłowych oraz literatury przedmiotu w odniesieniu do tej legendy zob. J. Morawiec, *Wolin*..., s. 173–187.

prawę przeciw Eiríkowi, uzyskał pomoc Haralda Sinozębego i Jomswikingów.

Jednym z najbardziej intrygujących motywów tej opowieści, który być może w dużej mierze przyczynił się do jej popularności, była decyzja obu walczących ze sobą wodzów o powierzeniu swoich losów przed bitwą bogom Asgardu. Eiríkr miał wybrać Odyna, deklarując w zamian za zwycięstwo oddanie swojego życia po 10 latach. Z kolei Styrbjörn pomocy w walce z Eiríkiem miał szukać u boga Thora¹⁰. Losy tego starcia dowiodły, że lepszego wyboru dokonał Eiríkr, klęska zaś i śmierć na polu bitwy dopełniły tragicznych losów jego konkurenta.

Wydaje się jednak, że o atrakcyjności tej historii zdecydowały nie tylko narracyjne walory. Opowieść o Styrbjörnie i jego nieudanych zmaganiach z królem Eiríkiem stała się okazją do przemycenia pewnych ideowych i politycznych treści, których waga miała wynikać z tego, że dotyczyły one tak prominentnych postaci skandynawskiej przeszłości. Według *þáttir* z pozoru zwycięski król Eiríkr nie był w stanie znaleźć nikogo, kto chciałby dobrowolnie uczcić jego wygraną w trzydniowych zmaganiach. Co więcej, zawierzanie Odynowi czy innym pogańskim bóstwom nie mogło przynieść żadnych dalekosiężnych korzyści i stać się na dłuższą metę źródłem chwały. Ufność pokładana w pogańskich bóstwach prowadzi bowiem do zguby, a jedynym prawdziwym oparciem dla człowieka jest chrześcijański Bóg. Ponadto obaj rywale starali się sprzeniewierzyć regułom dziedziczenia i następstwa tronu. Eiríkr dokonał tego, przyczyniając się do śmierci Óláfa, swojego brata i ojca Styrbjörna, i pozbawiając go należnego mu działu. Z kolei Styrbjörn próbował zburzyć ten niekorzystny dla siebie porządek podstępnie ustanowiony przez Eiríka. Obydwaj ponieśli zasłużoną karę za to, że wystąpili przeciw prawu i obyczajowi

10 Flateyjarbók II, s. 70–73.

oraz że w swych zapędach starali się znaleźć oparcie w fałszywych bożkach¹¹.

Na swoje miejsce w sagach zapracował także syn Eiríka Óláfr. Ukazany jest on w kilku odsłonach. Pierwsza dotyczy bitwy pod Svölđr. Jak już wspomniano, syn Sigríðr jeszcze jako młodzieniec wziął udział w zmaganiach przeciw Óláfowi Tryggvasonowi u boku Sveina Widłobrodego. Trudno przypisać mu znaczniejszą rolę w tej konfrontacji. Jego wojska uderzyły na flotę króla Norwegii, ale bez większego powodzenia. Nade wszystko Szwedzi Óláfa nie zdołali przeprowadzić skutecznego ataku na Długiego Węża, flagową łódź norweskiego władcy¹².

Znacznie aktywniej, choć wcale niekoniecznie korzystniej, wypadł Óláfr Szwedzki w konfrontacji z Óláfem Świętym, królem Norwegii. Według autorów sag, przede wszystkim zaś Snorriego Sturlusona, król Szwecji długo nie chciał uznać władzy swojego imiennika i zawrzeć z nim pokoju. Tym bardziej nie chciał zgodzić się na oddanie mu za żonę swojej córki Ingigerðr. Przeciągający się konflikt między obu monarchami negatywnie odbijał się na ich poddanych, którzy robili wiele, aby doprowadzić do zawarcia pokoju, którego zwieńczeniem miał być ślub norweskiego króla z córką szwedzkiego władcy. O ile Óláfr Haraldsson przedstawiany był przy tej okazji jako rezolutny, pragnący pokoju z sąsiadem i dojrzały monarcha, o tyle jego imiennika cechować miały pycha, zadufanie, pogarda wobec innych i łatwość wpadania w nieopanowany gniew. Szwedzki władca zmienił swoje nastawienie dopiero wobec otwartej groźby buntu ze strony swych poddanych, która padła na wiecu w Uppsali z ust poważanego mówcy prawa Þorgnýra Þorgnýssona¹³.

11 Por. J. Morawiec, *Wolin...*, s. 188–193 (tam dalsza literatura przedmiotu).

12 ÍF 26, s. 359.

13 Þorgnýr był nie byle kim. Z *Heimskringli* dowiadujemy się, że wywodził się ze starego rodu mówców prawa. Co więcej, Þorgnýr jako starzec dysponował

W czasie swojej mowy Þorgnýr przypomniał o dawnej chwale królów Szwecji i zaszczycie, jakim było służyć im. Przywołał przy tej okazji swoją służbę dla Eiríka Zwycięskiego, ojca króla Óláfa. Dawnym władcom mówca prawa przeciwstawił obecnego króla. Þorgnýr bez skrupułów oraz bojaźni zarzucił Óláfowi, że źle dba o interesy królestwa, skoro bezpodstawnie chce poddać swej władzy Norwegię, a traci z oczu te kraje, które winne mu są daninę – miał to być efekt gnuśności i tchórzostwa Óláfa. Następnie Þorgnýr zagroził królowi, że jeśli ten nie porozumie się z królem Norwegii i nie odda mu swojej córki za żonę, kmiecie wystąpią przeciw niemu i doprowadzą do jego śmierci. Przemowa Þorgnýra okazała się decydująca: Óláfr Szwedzki przekonał się dobitnie, że jego wrogość wobec Óláfa Haraldssona może stać się źródłem jego upadku, więc ostatecznie zmienił swoje nastawienie.

W obliczu takich gróźb władca Szwecji zmienił zdanie i postanowił oddać rękę swojej córki Óláfowi Haraldssonowi. Jego wybór padł jednak nie na Ingigerðr – która ostatecznie została żoną Jarizleifa, króla Garðaríki, o czym na początku rozdziału III wspomina także autor *Sagi o Yngvarze Podróżniku*¹⁴ – lecz na inną, o imieniu Ástríðr. Król Szwecji liczył na to, że uda mu się w ten sposób mimo wszystko upokorzyć swojego przyszłego zięcia, jako że Ástríðr była córką zrodzoną z nieprawego łoża¹⁵. W istocie tradycja sag zapamiętała Ástríðr jako mądrą i zaradną małżonkę i królową, cieszącą się szacunkiem Óláfa i norweskich poddanych¹⁶.

sporym hirðem, a także był krewnym i wychowawcą jarla Gautlandu Rognvalda. ÍF 27, s. 111.

14 *Yngvars saga víðfjrla...*, s. 4.

15 ÍF 27, s. 114–115.

16 J. Morawiec, *Między poezją a polityką. Rozgrywki polityczne w Skandynawii XI wieku w świetle poezji ówczesnych skaldów*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2016, s. 313.

Redakcja *Óláfs saga helga*, która pochodzi z XIV-wiecznego kodeksu *Flateyjarbók*, zawiera opowieść o islandzkim poecie Óttarze Czarnym (*svarti*), który żył i komponował w pierwszej połowie XI wieku i znany był ze swojej poezji poświęconej Óláfowi Haraldssonowi oraz Knútwi Wielkiemu¹⁷. Według przekazu sagi Islandczyk był dobrym poetą (*skald gott*) i wpięrow drużynnikiem króla Óláfa Szwedzkiego. Jeszcze w Szwecji Óttarr skomponował wiersz o królowej Ástríðr, który był poematem miłosnym (*mansöngrdrápa*). Nie spodobało się to bardzo królowi Óláfowi Świętemu, który był mężem Ástríðr. Więc gdy tylko Óttarr pojawił się w Norwegii, król nakazał go uwięzić z zamiarem skazania na śmierć¹⁸.

Osadzonego w lochu Óttara odwiedził inny uznany poeta dworski, Sigvatr Þórðarson. Z opowiadania dowiadujemy się, że był bliskim przyjacielem (*vinr mikill*) więźnia¹⁹. Na prośbę Sigvata Óttarr przedstawił mu wiersz, który okazał się źródłem jego kłopotów. Następnie Sigvatr doradził przyjacielowi, aby przerebił poemat o królowej i skomponował jeszcze jedną drapę, tym razem poświęconą królowi Óláfowi: „[...] król zapewne będzie chciał usłyszeć, jak recytujesz wiersz o królowej, zanim skaże cię na śmierć. Gdy skończysz go recytować, nie wolno ci przestać, ale od razu powinienes zacząć przedstawiać wiersz poświęcony królowi i recytować go tak długo, jak będziesz w stanie” („[...] enn at visu mun hann heimta at þer kuædit adr þu ser dreppin. Nu er þu hefir þat kuædit kuedit þa skalltu eigi lata falla kuedandina helldr skalltu þegar hefia kuædit þat er þu hefir vm konungin ort ok kueda þu maatt”)²⁰.

17 Na temat Óttara zob. J. Morawiec, *Między poezją a polityką...*, s. 226–230.

18 *Flateyjarbók* III, s. 241.

19 *Flateyjarbók* III, s. 241. Co ciekawe, *þáttr* nie wspomina, że obaj byli krewnymi (Óttarr był siostrzeńcem Sigvata). Por. J. Morawiec, *Między poezją a polityką...*, s. 227.

20 *Flateyjarbók* III, s. 241–242. Jeśli nie wskazano inaczej, autorami tłumaczeń zamieszczonych we *Wstępie* są Annett Krakow i Jakub Morawiec.

Óttarr wypełnił zalecenia Sigvata. Po trzech nocach spędzonych w lochu wiersz był gotowy i wówczas król Óláfr nakazał przyprowadzić więźnia przed swoje oblicze. Na rozkaz władcy Óttarr przedstawił poemat o królowej, aby natychmiast po jego ukończeniu zacząć kolejny, tym razem na cześć króla.

Słyszac strofy poświęcone Ástríðr, Óláfr poczerwieniał z wściekłości, a jego drużownicy wyzywali skalda, każąc mu zamilknąć. Jednak dzięki interwencji Sigvata i jego argumentom król i jego wojowie wysłuchali wiersza do końca: „Wysłuchajmy cierpliwie wiersza, dobrze, jeśli usłyszymy chwałę na cześć króla” („Hlydum ver vel kuædinu þuiat oss er gott at heyra lof konungs vðrs”)²¹.

Gdy Óttarr skończył recytować wiersz na cześć króla, to Sigvatr jako pierwszy pochwalił poemat jako dobrze skomponowany. Wobec słów skalda król Óláfr postanowił ułaskawić więźnia: „[...] więcej pożytku wyniknie, jeśli tym razem ocalisz swoją głowę jako nagrodę za ten wiersz, Óttarze” („[...] þat mun raad Óttarr at þu þiggir hofud þitt i þessu sinni fyrir drapuna”)²². Cała przygoda zakończyła się dla Óttara szczęśliwie. Skald pozostał na dworze króla Óláfa i cieszył się należnym mu szacunkiem²³.

Dworska poezja sławiąca kobietę jako przedstawiciela władzy należy do rzadkości. Tym bardziej zwraca uwagę fakt, że tego typu kompozycja została poświęcona właśnie Ástríðr, córce Óláfa Szwedzkiego. Trzy strofy tego wiersza, którego autorem jest Sigvatr Þórðarson, przytacza, jako jedyny zresztą, Snorri w swojej *Heimskringli*²⁴.

Powodem sławienia królowej było jej zaangażowanie w pomoc w przejściu władzy w Norwegii przez jej pasierba, Magnúsa

21 Flateyjarbók III, s. 242.

22 Flateyjarbók III, s. 242.

23 Flateyjarbók III, s. 242.

24 ÍF 27, s. 6; SMPA I, s. 645–649. Bez odpowiedzi musi pozostać pytanie, czy oryginalnie tych strof było więcej.

Dobrego. Zarówno *Heimskringla*, jak i strofy poety nawiązują do symbolicznej pozycji królowej, która, szczególnie w okresie politycznego przesilenia wywołanego śmiercią jej małżonka, miała odgrywać rolę stabilizującą i swym statusem kreować atmosferę kontynuacji władzy, służącą przede wszystkim przyszłemu następcy. Sigvatr nie ma wątpliwości, że Ástríðr w pełni wywiązała się z tych zadań, co znacząco miało pomóc Magnúswi w drodze do norweskiego tronu²⁵.

Incydent z Óttarem Czarnym komponującym poezję miłosną na temat Ástríðr jest zapewne pokłosiem pamięci o dworze króla Óláfa Szwedzkiego jako miejsca przychylnego twórczości skaldycznej. Co więcej, sam władca zapamiętany został jako bohater dworskiej poezji sławiącej jego dokonania.

Lakonicznie kwestię tę porusza *Saga o Hallfredzie skaldzie kłopotliwym*. Według jej przekazu Hallfreðr w czasie swojego pobytu w Gautlandzie, gdzie mieszkał ze swoją małżonką, pewnego lata udał się na dwór Óláfa i przedstawił wiersz na jego cześć. Król Szwecji miał kojarzyć poetę i być świadomy jego talentu. Zgodnie z konwencją Óláfr wynagrodził skalda licznymi darami, a nawet zaproponował mu służbę na swoim dworze. Hallfreðr jednak odmówił i obaj rozstali się w przyjaźni²⁶.

Motyw Óláfa Szwedzkiego jako patrona skaldów ważniejszą rolę odgrywa w *Sadze o Gunnlaugu Wężowym Języku*. Gunnlaugr, jeszcze jako młody chłopak, odkrywa w sobie poetycki talent i opuszcza Islandię, aby na dworach władców zasłużyć na sławę i uznanie. To skłoniło go między innymi do odwiedzin Szwecji i dworu króla Óláfa w Uppsali. Saga określa władcę jako potężnego i nieprzeciętnego. Przejawem tego była obecność na jego dworze innego poety, Hrafna Qnundarsona, oraz to, że choć chętnie przyjął go do swojego otoczenia, nie wyraził chęci wysłu-

25 J. Morawiec, *Między poezją a polityką...*, s. 467–468.

26 ÍF 8, s. 177–178.

chania przygotowanego przez Gunnlauga poematu. Reagując na typową prośbę o wysłuchanie wiersza, Óláfr odrzekł, że to nie jest czas na słuchanie poezji²⁷.

Król Szwecji wobec kolejnej prośby ze strony Gunnlauga, powtórzonej jakiś czas później, ostatecznie wyraził zgodę na wysłuchanie wiersza. Okazało się wówczas, że Hrafn również chce zaprezentować królowi swój poemat. Doszło wtedy to swoistego poetyckiego pojedynku między obu skaldami. Jego zwycięzcą okazał się Gunnlaugr, który sprytnie ośmieszył konkurenta wobec władcy, że ten uhonorował go jedynie flokkiem, a nie należną monarchom drapą. To zakończyło karierę Hrafna na dworze Óláfa i jak dowiadujemy się z dalszego ciągu sagi, skłoniło go do szukania odpowiedniej zemsty na Gunnlaugu. Co ciekawe, to nie król oceniał wiersze przedstawione mu przez obu poetów. Na jego rozkaz Gunnlaugr i Hrafn oceniali się wzajemnie. Ten wyłom w konwencji nie jest raczej dziełem przypadku, *Saga o Gunnlaugu Wężowym Języku* wydaje się bowiem, przynajmniej w odniesieniu do królewskiego patronatu nad skaldami, swego rodzaju pastiszem uświęconego tradycją schematu²⁸.

Odbiorcom sag nieobcy był również syn i następca Óláfa Szwedzkiego Qnundr Jákob. Zapamiętany przede wszystkim jako aktywnie wspierający Óláfa Świętego w ataku na Danię w 1026 roku. Jego finałem była konfrontacja z wojskami Knúta Wielkiego nad Rzeką Świętą. Choć wyprawa nie przyniosła należydżcom sukcesu, to szwedzki monarcha ukazany został jako wierny sojusznik króla Norwegii, który, w przeciwieństwie do wielu innych, nie uległ presji ze strony duńskiego władcy²⁹.

27 ÍF 3, s. 79.

28 ÍF 3, s. 79–81.

29 ÍF 29, s. 161–166; ÍF 27, s. 280–289. Zob. też J. Morawiec, *Knut Wielki. Król Anglii, Danii i Norwegii* (ok. 995–1035), Avalon, Kraków 2013, s. 233–243; T. Bolton, *The Empire of Cnut the Great. Conquest and Consolidation of Power in Northern Europe in the Early Eleventh Century*, The Northern World 40, Brill, Leiden–Boston 2009, s. 238–244.

Qnundr pozostał lojalny wobec Óláfa Świętego także wtedy, gdy ten ostatni przeżywał kłopoty. To przez Szwecję wiodła droga wygnanego króla norweskiego na Ruś w 1028 roku i z powrotem do Norwegii dwa lata później³⁰.

Tak jednoznaczny w swej postawie nie był już Qnundr wobec Magnúsa Dobrego, syna i następcy Óláfa Świętego. Z jednej bowiem strony dowiadujemy się, że władca wspierał swoją siostrę Ástríðr po śmierci jej męża oraz militarnie pomógł jej pasierbowi, gdy ten wracał z Rusi do Norwegii, aby przejąć tam rządy³¹. Z drugiej zaś strony w czasie zmagania z Magnúsem Dobrym o Danię jarl Sveinn Ulfsson mógł liczyć na wsparcie Szwedów, gdzie regularnie szukał schronienia i pomocy po kolejnych klęskach zadanych mu przez syna Óláfa Świętego. Co prawda sagi nie wspominają przy tej okazji Qnunda, trudno jednak wyobrazić sobie, że Sveinn mógł zyskać przychylność w Szwecji bez zgody władcy³².

Władcy Szwecji bez wątpienia zajmują w staroskandynawskiej tradycji relatywnie marginalną pozycję. Okazjonalnie w tworzących ową tradycję historiach odgrywają pierwszoplanowe role, pozostając w cieniu sąsiednich władców, przede wszystkim Dani i Norwegii. Działo się tak mimo tego, że nie brakuje im talentów i charyzmy, a ich dwory pełnią funkcję ważnych centrów politycznych. Nie przeszkadzała temu trwała pamięć antycznosci szwedzkiej władzy królewskiej, monarszego statusu Uppsali i jej związków z dynastią Ynglingów, zanim jej przedstawiciele nie

30 ÍF 29, s. 182; ÍF 27, s. 354–385; ÍF 35, s. 122; T. Jackson, *Eastern Europe in Icelandic Sagas*, Beyond Medieval Europe, Arc Humanities Press, Leeds 2019, s. 134, 143, 167.

31 Snorri mylnie przywołuje w tym kontekście Emunda Óláfssona, brata Qnunda, który rządy objął dopiero po śmierci tego ostatniego, około 1050 roku. Zob. ÍF 28, s. 4; M. Lubik, *Olaf Haraldsson. Viking, król, święty*, Wydawnictwo Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra 2020, s. 220.

32 ÍF 29, s. 224–248; ÍF 23, s. 69–80, 120–130, 137–140; ÍF 28, s. 46–62, 91–96, 102–105; ÍF 35, s. 130–133; *Gesta Danorum*, s. 776–778. Zob. też J. Morawiec, *Wolin...*, s. 304–306.

zdecydowali się na przenosiny do Norwegii³³. Jednym z powodów tego stanu rzeczy mogła być opinia o Szwecji i Szwedach jako siedlisku pogaństwa i miejscu niebezpiecznym dla chrześcijan. Taki obraz przebija zarówno z narracji *Sagi o Hallfredzie skaldzie kłopotliwym*, jak i z poezji Sigvata Þórðarsona.

Autor *Sagi o Yngvarze Podróżniku*, w ślad za islandzkimi kolegami po fachu, przywołał w swoim tekście władców, którzy bez wątpienia kształtowali polityczne dzieje Szwecji pod koniec X i w XI stuleciu. Zakres informacji na temat ich rządów jest oczywiście niewystarczający, co skutkuje wieloma znakami zapytania w odniesieniu do różnych aspektów rozwoju szwedzkiego królestwa w tym okresie.

Nie wiemy, kiedy dokładnie Eiríkr Zwycięski rozpoczął swoje panowanie. Dane źródłowe, które mamy w posiadaniu, kierują nas wpierw ku połowie lat 80. X wieku. Scholion 24 *Gesta Hammaburgensis Ecclesiae Pontificum* Adama z Bremy zawiera informację o sojuszu króla Szwedów Eiríka z Bolesławem, królem Polaków. Sojusz ten potwierdzono oddaniem Eiríkowi za żonę córki lub siostry Bolesława. Zdaniem kronikarza zawarte przymierze posłużyło Szwedom i Polakom do wspólnych ataków na Duńczyków³⁴. Dociekania badaczy, pomimo różnych kontrowersji związanych z przekazem bremeńskiego kanonika, wskazują, że żoną Eiríka mogła być jedynie siostra Bolesława Chrobrego, raczej będąca córką Mieszka i Dobrawy. Mimo różnych propozycji pojawiających się w obiegu naukowym (Świętosława, Gunnhildr), córka Mieszka I i małżonka Eiríka pozostaje dla

33 Por. O. Sundqvist, *Freyr's Offspring: Rulers and Religion in Ancient Svea Society*, *Historia Religionum* 21, University of Uppsala Press, Uppsala 2002; K. Heslop, *Viking Mediologies. A New History of Skaldic Poetics*, Fordham University Press, New York 2022.

34 Adam z Bremy, s. 95: „Hericus, rex Sueonum, cum potentissimo rege Polanorum Bolizlao foedus iniit. Bolizlaus filiam vel sororem Herico dedit. Cuius gratia societatis Dani a Sclavis et Sueonibus iuxta impugnati sunt”.

nas osobą anonimową. Do ślubu obojga doszło najpewniej około 984 bądź 985 roku.

Wypada zgodzić się z dotychczasowymi ustaleniami, że układ zawarty został zapewne za rządów Haralda Sinozębego w Danii. Kontrowersje szwedzko-duńskie mogły być pokłosiem działań króla Danii znanych z Norwegii i polegających na mieszaniu się w wewnętrzne sprawy sąsiada w celu uzyskania jak największych wpływów. Echem takich poczynań mogła być legenda o królewiczu Styrbjornie, o której jeszcze poniżej. Wspominany przez Adama z Bremy sojusz mógł wynikać z chęci Eiríka Zwycięskiego do odegrania się na Duńczykach. Z pewnością istniały też jakieś kontrowersje duńsko-polskie, skoro Mieszko I przystał na taki układ. Dopatrywać się ich można przede wszystkim w rejonie ujścia Odry, a konkretnie w Wolinie. Obaj władcy byli bezsprzecznie zainteresowani poddaniem tego ośrodka swojej kontroli. Ucieczka Haralda Sinozębego do grodu nad Dziwną i jego śmierć tamże z powodu ran odniesionych w trakcie walk ze Sveinem Widłobrodym i innymi buntownikami zdaje się świadczyć o tym, że w połowie lat 80. X wieku wpływy duńskie w tym miejscu były silne. Silne na tyle, że pchnęły Mieszka I do zawarcia sojuszu ze szwedzkim władcą³⁵.

Wspomnianą już parokrotnie legendę o Styrbjornie i jego nieudanej próbie przejęcia władzy w Szwecji należy, jak się zdaje, traktować jako dalekie echo wydarzeń, do których mogło dojść w rzeczywistości w połowie lat 80. X wieku. Losy szwedzkiego królewicza zapisały się w pamięci potomnych zapewne nie tylko ze względu na determinację głównego bohatera w dążeniu do upragnionego celu. Stanowiły one także wygodną kanwę do przybliżenia odbiorcom tak ważnych postaci jak Eiríkr Zwycięski czy Sigríðr Dumna, które przy okazji stanowiły dowód na godne potępienia przywiązanie do pogańskich

wierzeń³⁶. Niemniej bitwa pod Fýrisvellir traktowana jest dziś jako wydarzenie historyczne. Przyjmuje się, że do starcia doszło około 985 roku. Możliwe, że to właśnie konieczność obrony swojej pozycji w królestwie kazała Eiríkowi szukać sojuszników nawet w piastowskiej Polsce.

Nie można wykluczyć, że wydarzenia, które stały się kanwą powyższej legendy, miały swój dalszy ciąg. Adam z Bremy podaje bowiem, że:

W tym czasie Eiríkr, najpotężniejszy król Szwedów, zebrał armię tak niezliczoną jak piasek na morskiej plaży i najechał Danię. Sveinn, opuszczony przez Boga i dufny w swej wierze w pogańskie idole, wyszedł naprzeciw jego armii. Obydwie siły zmierzyły się w wielu morskich starciach – lud ten przyzwyczajony jest do walk – i cała duńska armia została rozbita. Zwycięski król Eiríkr opanował Danię. Sveinn, wygnany ze swego królestwa, otrzymał od zazdrosnego Boga nagrodę stosowną do jego czynów.

Tunc potentissimus rex Sueonum Hericus, exercitu innumerabili sicut harena maris collecto, Daniam invadit, et occurrit ei Suein, derelictus a Deo, frustra sperans in ydolis suis. Multa utrimque bella navalia – sic enim ea gens configere solet – copiae Danorum omnes obtritae, Hericus rex victor optinuit Daniam. Suein a regno depulsus dignam factis suis a Deo zelote recepit mercedem. Et haec nobis iunior Suein recitavit in avo suo contigisse, iusto Dei iudicio, quoniam illum dereliquit, quem pater eius bonum defensorem habuit³⁷.

Z tego, jak bremeński kronikarz skonstruował swój przekaz, można wywnioskować, że jego zdaniem szwedzki atak na Danię

36 E. Ashman Rowe, *The Development of Flateyjarbók. Iceland and the Norwegian Dynastic Crisis of 1389*, The Viking Collection 15, Odense University Press, Odense 2005, s. 52–53; J. Morawiec, *Wolin...*, s. 189.

37 Adam z Bremy, s. 91.

był swoistą karą, jaką Bóg zesłał na Sveina Widłobrodego za prześladowania chrześcijan, jakich miał dopuścić się w swoim królestwie³⁸. W istocie nie znamy ani okoliczności, ani przebiegu wydarzeń opisanych przez Adama z Bremy. Nie wiemy przede wszystkim, czy Eiríkowi udało się przejąć kontrolę nad całością ziem duńskich, czy też, co bardziej prawdopodobne, zadowolił się przejęciem kluczowych punktów, na przykład Hedeby. Nie można odrzucić tezy, że działania Eiríka były pokłosiem duńsko-szwedzkich kontrowersji, które skłoniły króla Szwecji do szukania sojuszu z Mieszkiem I. Niemniej wydaje się, że bezpośrednim skutkiem ataku Eiríka Zwycięskiego było wygnanie Sveina Widłobrodego, który szukał dla siebie szczęścia jako wiking w Anglii. W zależności od tego, czy uznamy jego udział w bitwie pod Maldon za wiarygodny, czy też nie, najazd szwedzki na Danię datuje się na 991 bądź 994 rok³⁹.

995 rok to jeden z ważniejszych momentów w dziejach wczesnośredniowiecznej Skandynawii. To wówczas doszło do istotnych przetarasowań politycznych w regionie. Być może Eiríkr Zwycięski, który jak się przyjmuje zmarł w tym roku, zdołał w niewielkim zakresie wziąć w nich aktywny udział. Po upadku rządów jarla Hákona z Hlaðir władzę w Norwegii przejął Óláfr Tryggvason, niewiele wcześniej działający zbrojnie w Anglii wspólnie ze Sveinem Widłobrodym. Zmiana ta wymusiła ucieczkę z kraju synów jarla, Eiríka i Sveina. *Eiríksdrápa*, wiersz skomponowany na cześć pierwszego z nich przez islandzkiego poetę Þórða Kolbeinsona, wskazuje na to, że bracia, zanim znaleźli ostatecznie protektora w osobie Sveina Widłobrodego, skierowali się do Szwecji.

38 Adam z Bremy, s. 91. Zob. też P.H. Sawyer, *Swein Forkbeard and the Historians*, w: *Church and Chronicle in the Middle Ages*, eds. I. Wood, G.A. Loud, Hambledon Press, London 1991, s. 32–33; J. Morawiec, *Knut Wielki...*, s. 39.

39 I. Howard, *Swein Forkbeard's Invasions and the Danish Conquest of England 991–1017*, Warfare in History, Boydell & Brewer, Woodbridge 2003, s. 9; P.H. Sawyer, *Swein Forkbeard...*, s. 30; J. Morawiec, *Knut Wielki...*, s. 44.

Sænskan konung, o którym mówi Þórðr, to raczej Eiríkr, a nie jego syn Óláfr Szwedzki, liczący wówczas najwyżej 10 lat. To, że synowie jarla Hákona niebawem znaleźli się w Danii, wynikało zapewne z tego, że Eiríkr zmarł, a wraz z jego śmiercią znikła nadzieja na szwedzką pomoc w odzyskaniu wpływów w Norwegii. Rządy Óláfa, syna Eiríka, to już bowiem kolejny i odmienny wymiar dziejów Szwecji w tym okresie.

Śmierć Eiríka stworzyła szansę dla Sveina Widłobrodego na odzyskanie ojcowizny. Wydarzenia te opisał w swojej kronice Adam z Bremy:

Po śmierci Eiríka Sveinn powrócił z wygnania i przejął z powrotem władzę w królestwie swoich ojców w czternastym roku swego wygnania i wędrówek. I poślubił on wdowę po Eiríku, matkę Óláfa [...]. Lecz ten związek małżeński nie przyniósł mu korzyści, gdyż Bóg pałał gniewem wobec niego. Óláfr, który po śmierci swego ojca przejął władzę nad Szwedami, uderzył na Sveina z wojskiem, wygnał go z królestwa i objął Danię w posiadanie. Wówczas Sveinn przekonał się, że Pan jest Bogiem, i rozważając swoje grzechy, skruszony modlił się do Boga. Bóg usłyszał jego modlitwę i uczynił mu łaskę na oczach jego wrogów. I Óláfr powrócił go w jego królestwie, gdyż on poślubił jego matkę⁴⁰.

Nie ulega wątpliwości moralizatorski ton powyższej relacji, wynikający z negatywnego nastawienia kronikarza do Sveina Widłobrodego. Bremeński kanonik chętnie ukazywał polityczne perypetie tego władcy jako przejaw gniewu Boga za grzechy apostazji i wrogości wobec niemieckiego Kościoła. Relacja Adama z Bremy wskazuje jednak na niezwykle płynną i zwrotną sytuację w regionie. Dzięki niej Sveinn Widłobrody zapewne odzyskał władzę w Danii i poślubił córkę Mieszka I, wdowę po Eiríku

40 Adam z Bremy, s. 99–100.

Zwycięskim i matkę Óláfa Szwedzkiego. Co więcej, dość szybko zdołał umocnić swoje wpływy w Szwecji. Za przejaw tych ostatnich przyjmuje się zaaranżowanie małżeństwa Óláfa Szwedzkiego z obodrycką księżniczką Estrydą, o którym informuje Adam z Bremy⁴¹. Być może także ślub z matką Óláfa należy traktować nie tyle jako pretekst, ile jako skutek coraz silniejszej pozycji Sveina Widłobrodego. Nie można wykluczyć, że opisywane przez bremeńskiego kronikarza negocjacje z Ólafem Szwedzkim Sveinn prowadził z pozycji siły po tym, gdy zbrojnie nie tylko odzyskał Danię, lecz także zagroził samej Szwecji⁴². Brak źródeł zmusza do pozostania jedynie w kręgu hipotez i spekulacji. Niemniej dwie kwestie wydają się raczej bezsporne: od 995 roku Szwecja ma nowego króla, którego rządy oznaczały, poza innymi sprawami, zgodę na duńską protekcję⁴³.

Za jej najważniejszy przejaw uważa się udział Óláfa w zmaganiach w Øresundzie⁴⁴. Stoczona tam w 1000 roku bitwa okazała się jednym z punktów zwrotnych w dziejach całej Skandynawii. Główny zwycięzca tej konfrontacji, król Danii Sveinn Widłobrody, osiągnął dominującą pozycję w regionie. Śmierć Óláfa Tryggvasona oznaczała, że nie było na Północy nikogo, kto mógłby lub chciałby prymat Sveina podważyć.

41 Zob. W. Duczko, *A.D. 1000 – the Point of no Return for the Kingdom of Sweden*, w: *Europe around the Year 1000*, ed. P. Urbańczyk, DiG, Warsaw 2001, s. 376. Por. P.H. Sawyer, *Swein Forkbeard...*, s. 37.

42 Por. propozycję Przemysława Urbańczyka w tej kwestii: P. Urbańczyk, *Rok 995 – Bolesław Chrobry wśród chrześcijan i „barbarzyńców”*, w: *Europa barbarica, Europa christiana. Studia mediævalia Carolo Modzelewski dedicata*, red. R. Michałowski et al., DiG, Warszawa 2008, s. 305.

43 Część badaczy przypuszcza, że również przydomek Óláfa, Skötkonung, powinien być postrzegany jako odzwierciedlenie zwierzchnictwa Sveina Widłobrodego nad pasierbem. Zob. B. Elortza Larrea, *Polity Consolidation and Military Transformation in Medieval Scandinavia: A European Perspective*, c. 1035–1320, *The Northern World* 94, Brill, Leiden–Boston 2023, s. 247. Por. też Ph. Line, *Kingship and State Formation in Sweden 1130–1290*, *The Northern World* 27, Brill, Leiden–Boston 2007, s. 62.

Wiele wskazuje na to, że pierwotnym zamysłem duńskiego władcy było zorganizowanie latem 1000 roku nowej wyprawy do Anglii. Plany te pokrzyżował jednak najazd króla Norwegii na Danię. Zebrana wówczas w Øresundzie flota posłużyła do walki z siłami Óláfa. Ten ostatni, jak się zdaje, zdecydował się zaatakować sąsiada z myślą o uprzedzeniu potencjalnych działań króla Danii. W ten sposób najpewniej Óláfr odczytał wieści o gromadzeniu przez jarla Eiríka z Hlaðir na rozkaz Sveina sił w Szwecji⁴⁵. Król Norwegii z pewnością pilnie śledził poczynania Eiríka i jego brata Sveina, którzy, o czym była już mowa, po śmierci Eiríka Zwycięskiego właśnie w Danii szukali protekcji⁴⁶.

Dzięki przewadze liczebnej, a zapewne także elementowi zaskoczenia, Sveinn i jego sojusznicy pokonali siły króla Norwegii. Sam Óláfr Tryggvason zginął w bitwie. Trudno o precyzję w określeniu wkładu szwedzkiego władcy w zmagania w Øresundzie. Według przekazów sag Óláfr Szwedzki i jego wojsko nie przesądziło o losach starcia. Przy czym król Szwecji miał uczestniczyć w podziale ziem norweskich. Autorzy sag konsekwentnie wskazują, że część dystryktów w Trøndelag, Uppland oraz w Møre i Raumsdal otrzymał we władanie Óláfr⁴⁷. Jedna z sag twierdzi wręcz, że szwedzkiemu władcy podporządkowany został jeden z braci Hlaðir, Sveinn⁴⁸. Trudno dziś zweryfikować wiarygodność tej tradycji. Jedno zdaje się nie ulegać wątpliwości: Óláfr Szwedzki pozostał lojalny wobec Sveina, być może również dlatego, że duńska protekcja stała się gwarantem jego rządów w ojcowiznie⁴⁹.

45 J. Morawiec, *Wolin...*, s. 245.

46 Dopełnieniem tych związków miało być małżeństwo Eiríka z Gyðą, córką Sveina Widłobrodego. Zob. ÍF 29, s. 164.

47 ÍF 26, s. 370–371.

48 ÍF 29, s. 163–164.

49 Zob. S. Bagge, *Cross and Scepter. The Rise of the Scandinavian Kingdoms from the Vikings to the Reformation*, Princeton University Press, Princeton–Oxford 2014, s. 28–33; A. Winroth, *The Age of the Vikings*, Princeton University Press, Princeton–Oxford 2014, s. 184.

Możliwe, że decyzja Óláfa Szwedzkiego o rozpoczęciu bicia swojej monety także była efektem duńskiej inspiracji. Do zapoczątkowania tej działalności przez władców w Skandynawii doszło niemal jednocześnie – w lub tuż po 995 roku. Monety wszystkich trzech władców oparte zostały na wzorcu anglosaskim, mianowicie na monecie Æthelreda II typu Crux, pozostającej w obiegu w Anglii w latach 991–997, będąc właściwie jego pełną imitacją. Sytuacja taka nie może dziwić, skoro w tym czasie moneta anglosaska napływała do Skandynawii w dużych ilościach, między innymi poprzez dwa danegeldy z lat 991 i 994⁵⁰.

Jeśli chodzi o mennictwo Óláfa Szwedzkiego, bite w jego imieniu imitacje monet typu Crux na awersie zawierały dwojaki rodzaj inskrypcji: OLAF REX AN SITUN (Óláfr król Sigtuny) albo ONLAF REX AN STUE (Óláfr król Szwedów). Na rewersach zaś znajdowały się wizerunek krzyża oraz imię mincerza. Znamy imiona trzech minierzy pracujących dla Óláfa Szwedzkiego: Ælfric, Godwine oraz Leofman. Mennictwo władcy szwedzkiego obejmowało też produkcję imitacji innych typów monet króla angielskiego Æthelreda II, mianowicie typu Intermediate Small Cross oraz Long Cross. Zawarte na nich inskrypcje również odwołują się do Óláfa jako króla Szwedów lub Sigtuny, wytwarzaniem tych imitacji także zajmowali się wymienieni już wyżej min-

50 M. Blackburn, *Æthelred's Coinage and the Payment of Tribute*, w: *The Battle of Maldon AD 991*, ed. D. Scragg, Basil Blackwell / Manchester Centre for Anglo-Saxon Studies, Manchester 1991, s. 156–169. Por. też M. Blackburn, M. Dolley, K. Jonsson, *Et nyt eksemplar af Svend Tveskægs mønt*, „Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad” 1979, s. 62. Mimo to uważa się, że duża część, jeśli nie większość monet angielskich dostała się do Skandynawii poprzez wymianę handlową. Por. M. Blackburn, K. Jonsson, *The Anglo-Saxon and Anglo-Norman Element of North European Coin Finds*, w: *Viking-Age Coinage in the Northern Lands*, part I, eds. M. Blackburn, D. Metcalf, Oxford University Press, Oxford 1981, s. 154; Por. też uwagi D. Fraesdorffa, *Der barbarische Norden. Vorstellungen und Fremdkategorien bei Rimbert, Thietmar von Merseburg, Adam von Bremen und Helmold von Bosau*, *Orbis mediaevalis – Vorstellungswelten des Mittelalters* 5, Akademie Verlag, Berlin 2005, s. 80.

cerze. Do dziś znanych jest około 400 egzemplarzy pensów Óláfa Szwedzkiego. Badaczom udało się wyróżnić 15 stempli awersów i 11 stempli rewersów, których używano do produkcji tych monet. Mennica szwedzkiego króla ulokowana była w Sigtunie⁵¹.

Óláfr Szwedzki nie pozostał bierny wobec zmian, do jakich doszło w Skandynawii w 1015 roku. Wówczas to syn Sveina Widłobrodego Knútr zdecydował się na zorganizowanie wyprawy do Anglii, która doprowadziła go do przejęcia tamtejszego tronu. Adam z Bremy podaje, że przed wyruszeniem do Anglii syn Sveina Widłobrodego zawarł porozumienie ze swoim przyrodnim bratem, który wsparł go oddziałami wojskowymi⁵². Słowa bremeńskiego kronikarza znajdują potwierdzenie w serii szwedzkich inskrypcji runicznych, w których wspomina się mieszkańców różnych regionów średniowiecznej Szwecji, walczących (i poległych) u boku Knúta w Anglii⁵³.

Wobec silnych wpływów duńskich w Szwecji na początku XI stulecia nie można wykluczyć, że w otoczeniu Knúta szwedzkie wsparcie traktowano w charakterze powinności. Możemy się domyślać, że wobec zaangażowania sporych sił w działania

51 B. Malmer, *Olof Skötkonungs mynt och andra Ethelred-imitationer*, Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Antikvariskt Arkiv 27, Lund 1965; B. Malmer, *The Sigtuna Coinage c. 995–1005*, Commentationes de Nummis Saeculorum IX–XI in Suecia Repertis. Nova Series 4, Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets, Akademien, Stockholm 1989; *Tusindtallets Danske Mønter Mønter fra Den kongelige Mønt- og Medaillesamling*, red. J. Stehen Jensen, Nationalmuseet, København 1995, s. 24. Na temat niezwykle dużego zakresu produkcji monet w mennicy w Sigtunie (szacowany na 2 miliony sztuk – z 20 ton srebra) zob. W. Duczko, *The Fateful Hundred Years: Sweden in the Eleventh Century*, w: *The Neighbours of Poland in the 11th Century*, ed. P. Urbańczyk, DiG, Warsaw 2002, s. 14; A. Sanmark, *The Role of Secular Rulers in the Conversion of Sweden*, w: *The Cross Goes North. Processes of Conversion in Northern Europe, AD 300–1300*, ed. M. Carver, York Medieval Press, York 2003, s. 555.

52 Adam z Bremy, s. 130.

53 Zob. J. Morawiec, *Knut Wielki...*, s. 105; W. Duczko, *The Fateful Hundred Years...*, s. 19.

w Anglii w porozumieniu między Knútem a Óláfem chodziło o zabezpieczenie sytuacji zarówno w samej Danii, jak i w sąsiedniej Norwegii.

W tej ostatniej zaś doszło do poważnych przetasowań. Latem 1015 roku pojawił się tam Óláfr Haraldsson, dotąd zdobywający wikińskie doświadczenia w Anglii i Normandii. Niedługo po przybyciu do Norwegii Óláfr zdołał porwać do niewoli w okolicach Sunnfjordu młodego jarla Hlaðir Hákona Eiríkssona. Ostatecznie Hákonowi darowano życie w zamian za obietnicę opuszczenia Norwegii. Kolejnym krokiem była konfrontacja z jarlem Sveinem z Hlaðir. Doszło do niej w Niedzielę Palmową (25 marca) 1016 roku pod Nesjar u południowych wybrzeży Norwegii. Stroną zwycięską okazał się Óláfr, a pokonany Sveinn ratował się ucieczką najpierw do Szwecji, a następnie na Ruś⁵⁴.

W tradycji sag mocno utrwaliła się pamięć o Ingigerðr i Ástriðr, córkach Óláfa Szwedzkiego. Pierwsza z nich wyszła za wielkiego księcia kijowskiego Jarosława Mądrygo. Z kolei Ástriðr wydano za Óláfa Haraldssona. Oba małżeństwa zostały zawarte około 1019 roku⁵⁵. Można odczytać je jako podjęte przez Óláfa próby rozluźnienia więzów z Danią. Być może jednak koligacje te miały spełnić inne, ważniejsze zadanie i przyczynić się do wzmocnienia pozycji Óláfa Szwedzkiego w samej Szwecji, szczególnie wobec kryzysu, z jakim król musiał się mierzyć w wyniku firmowanych przez siebie działań misyjnych, które skutkowały opuszczeniem przez niego Upplandu⁵⁶.

W 1022 roku Óláfr zmarł, a jego następcą został jego syn Qnundr. Nowy monarcha szybko wypracował porozumienie z królem Norwegii Óláfem, które miało zdecydowanie antyduńskie nastawienie. Obaj władcy dokonali w 1026 roku najazdu na

54 ÍF 27, s. 281–286.

55 M. Lubik, *Olaf Haraldsson...*, s. 145, 156; T. Jackson, *Eastern Europe...*, s. 88, 132; W. Duczko, *The Fateful Hundred Years...*, s. 20.

56 J. Morawiec, *Knut Wielki...*, s. 230.

Danię. Ówczesne źródła, *Kronika anglosaska* oraz poezja skaldów, wskazują, że Knútr szybko zdał sobie sprawę ze skali zagrożenia. Stąd zebranie floty i bezzwłoczne pojawienie się królewskich sił w Danii, które miały zadanie odeprzeć najazd. Natychmiastowa reakcja Knúta sprawiła, że atak norwesko-szwedzki nie przyniósł poważniejszych konsekwencji. Óláfr i Qnundr wycofali swoje siły do Skanii, gdzie u ujścia Rzeki Świętej zaatakowała je duńska flota. Trudno mówić o zdecydowanym zwycięstwie którejkolwiek ze stron. Wydaje się, że Knútr zadowolili się demonstracją siły, która była na tyle okazała, że zniechęciła najeźdźców do dalszych działań⁵⁷. Otwarta pozostaje kwestia powiązania tego natarcia z próbą buntu wobec Knúta w Danii, na czele którego stanął jego szwagier Úlfr Þorgilsson, wspierany przez swojego brata Eilífa⁵⁸. Gdyby taki związek istniał, świadczyłby o sporym potencjale obu, norweskiego i szwedzkiego, sojuszników, który nie sprowadzał się tylko do zdolności organizowania akcji łupieskich, ale oznaczał dobre rozeznanie w duńskiej polityce i umiejętność wpływania na nią.

Qnundr udzielał wsparcia jarlowi Sveinowi Ulfssonowi w jego zmaganiach z Magnúsem Dobrym o władzę w Danii w latach 1042–1047. Wsparcie to jednak nie wychodziło raczej poza gotowość zapewnienia schronienia w razie potrzeby. Niemniej Sveinn, ilekroć ulegał przewadze Magnúsa, za każdym razem zbierał siły do kolejnego ataku w Szwecji względnie w Skanii, w regionie, którego mieszkańcy raczej sprzyjali jarlowi. Około 1050 roku Qnundr zmarł, a tron przypadł w udziale jego bratu, Emundowi Staremu⁵⁹.

57 O. Moberg, *Slaget vid Helgeå och dess följder*, „Scandia” 1987, vol. 53–1, s. 175–185; T. Bolton, *The Empire of Cnut...*, s. 243.

58 T. Bolton, *The Empire of Cnut...*, s. 235; J. Morawiec, *Knut Wielki...*, s. 231–232.

59 Th. Lindkvist, *The Emergence of Sweden*, w: *The Viking World*, eds. S. Brink, N. Price, Routledge, London–New York 2008, s. 670; W. Duczko, *The Fateful Hundred Years...*, s. 20.

Władztwo Eiríka Zwycięskiego, jego syna i wnuków skoncentrowane było w Upplandzie, którego serce stanowiły ziemie wokół jeziora Mälär. Lud zamieszkujący te tereny znany był jako Svíar lub Svær, a ich królestwo określano mianem Svæland, Svíaríki, Svíveldi bądź Svíþjóð. To tam zlokalizowane były najważniejsze ośrodki administracyjne i gospodarcze: Birka, Sigtuna oraz Uppsala⁶⁰. Uwaga szwedzkich władców skupiała się jednak także na regionach sąsiednich, zarówno na półwyspie, jak i poza nim. Swoje wpływy królowie ówczesnej Szwecji usiłowali rozszerzyć na Gautland Zachodni i Gautland Wschodni⁶¹. Tamtejsze elity umiejętnie starały się lawirować między skandynawskimi królestwami, dążąc w miarę możliwości do podtrzymania uświęconej tradycją odrębności regionu. Ich najlepiej oświetlonym źródłowo przedstawicielem jest jarl Rǫgnvaldr Brúsason, którego wspominają zarówno autorzy sag, jak i skald Sigvatr Þórðarson w *Austrfararvísur*, poemacie opisującym misję dyplomatyczną do Gautlandu, której podjął się w 1019 roku jako wysłannik króla Norwegii Óláfa Haraldssona⁶². Z przekazu owego poematu wynika, że Rǫgnvaldr współ z ojcem wsparli Óláfa w jego rozgrywece z jarłami Hlaðir o władzę w Norwegii. Co więcej, Rǫgnvaldr najpewniej pośredniczył w porozumieniu, jakie zawarli między sobą obaj Ólafowie, co zwieńczone zostało małżeństwem Óláfa Haraldssona z Ástríðr⁶³. Bardzo możliwe, że antyduńskie działania Eiríka Zwycięskiego należy tłumaczyć jego zamiarem pogłębienia wpływów w tej części dzisiejszej Szwecji. Tradycja związków jego syna Óláfa z tym regionem, o czym jeszcze poniżej,

60 Ph. Line, *Kingship...*, s. 35–37.

61 Th. Lindkvist, *The Emergence of Sweden...*, s. 668; N. Blomkvist, S. Brink, Th. Lindkvist, *The Kingdom of Sweden*, w: *Christianization and the Rise of Christian Monarchy. Scandinavia, Central Europe and Rus' c. 900–1200*, ed. N. Berend, Cambridge University Press, Cambridge 2010, s. 174.

62 SPMA I, s. 578–613.

63 J. Morawiec, *Między poezją a polityką...*, s. 367–370.

może wskazywać na to, że zabiegi te przyniosły chwilowy skutek. Niemniej, szczególnie w odniesieniu do czasów Knúta Wielkiego, przyjmuje się, że Gautland pozostawał pod silnym wpływem duńskim. To z kolei mogło być źródłem współpracy Qnunda Óláfssona z Ólafem Świętym w połowie lat 20. XI wieku⁶⁴.

Według przekazu IX-wiecznego podróżnika Wulfstana władzy króla Szwedów (Svíar) podlegały nie tylko wyspy Gotlandia i Olandia, ale także tereny na wschodnim wybrzeżu Bałtyku (Kuronie)⁶⁵. Trudno dziś w pełni zweryfikować te doniesienia, tym bardziej, że o ambicjach i pretensjach szwedzkich władców wspominają tak relatywnie późne przekazy jak *Guta saga* (Saga o Gotlandczykach). Niemniej szwedzkie wpływy kulturowe w epoce wikingów na tych terenach zdają się nie ulegać wątpliwości. Co więcej, nawet jeśli przekaz Wulfstana jest refleksem ambicji i okazjonalnych wypraw „po trybut” władców Svíþjóð, w tym Eiríka Zwycięskiego i jego bezpośrednich następców, kierunek takiej ekspansji szczególnie nie dziwi. Wiązał się on bowiem z różnorodnymi możliwościami, jakie epoka wikingów przyniosła Skandynawii w Europie Wschodniej⁶⁶.

Perspektywy sowitego i szybkiego zarobku, a także politycznego awansu wiązały się z rozwojem dalekosiężnej wymiany handlowej, która skoncentrowała uwagę skandynawskich, nie tylko szwedzkich, elit na eksploracji szlaków dniesprzańskiegol i wołżańskiego. Oznaczało to możliwość zbytu towarów, przede

64 Por. W. Duczko, *The Fateful Hundred Years...*, s. 22.

65 Por. Th. Lindkvist, *The Emergence of Sweden...*, s. 669; B. Nilsson, *The Christianization of Sweden*, w: *The Pre-Christian Religions of the North. History and Structures*, vol. 4, *The Christianization Process*, eds. J.P. Schjodt, J. Lindow, A. Andrén, Brepols, Turnhout 2019, s. 1697.

66 Szerzej na ten temat zob. W. Duczko, *A.D. 1000...*, s. 372; M. Mägi, *In Austrvegr. The Role of the Eastern Baltic in Viking Age Communication across the Baltic Sea*, *The Northern World* 84, Brill, Leiden–Boston 2018; H. Valk, *The Vikings and the Eastern Baltic*, w: *The Viking World...*, s. 485.

wszystkim niewolników, dostęp do arabskiego srebra i innych luksusowych produktów, tak przydatnych w manifestowaniu politycznych ambicji i tłumaczeniu podejmowanych działań⁶⁷.

Nie sposób w tym kontekście nie wspomnieć o Birce, nawet jeśli to ważne wczesne miasto w czasach Eiríka Zwycięskiego i jego następców należało już do przeszłości. O statusie i roli grodu na wyspie Björkö, położonej na jeziorze Mälaren, świadczy wiele rzeczy. Powierzchnia całego kompleksu szacowana jest na blisko 13 ha⁶⁸ i obejmowała zabudowę portową, „dzielnicę” rzemieślniczą oraz kilka cmentarzysk. W drugiej połowie IX wieku Birka doczekała się regularnych umocnień. Początki ośrodka datuje się na około 800 rok. Birka bardzo szybko stała się kluczowym punktem na mapie bałtyckich szlaków handlowych, rozbudowując sieć połączeń zarówno z zachodem (Hedeby), jak i ze wschodem (Stara Ładoga) Europy. Z pewnością swoje znaczenie miały gospodarcze kontakty z ośrodkami wieleckimi i pomorskimi. Do Birki importowano i za jej pośrednictwem eksportowano wiele towarów. Różnorodność wytworów kultury materialnej znajdujących w Birce zdaje się tylko poświadczać informacje Adama z Bremy na temat obcych kupców przybywających tam z wielu mniej lub bardziej odległych stron. Do dziś wrażenie robią fragmenty tkanin z jedwabiu, które odkryto w miejscowych grobach. O randze miasta świadczyły też miejscowe war-

67 J. Shepard, *The Viking Rus and Byzantium*, w: *The Viking World...*, s. 496–505; W. Duczko, *Ruś wikingów*, Trio, Warszawa 2006; I. Garipzanov, *Introduction. Networks of Conversion, Cultural Osmosis, and Identities in the Viking Age*, w: *Conversion and Identity in the Viking Age*, eds. I. Garipzanov, R. Bonté, *Medieval Identities: Socio-Cultural Spaces 5*, Brepols, Turnhout 2014, s. 10.

68 O rozmiarach największych ports-of trade XI wieku zob. W. Filipowiak, *Est sane maxima omnium, quas Europa claudit, civitatum. Adam of Bremen and the Estimation of Size and Population of Early Medieval Wolin*, w: *Adam of Bremen's Gesta Hammaburgensis Ecclesiae Pontificum. Origins, Reception and Significance*, eds. G. Bartusik, R. Biskup, J. Morawiec, *Studies in Medieval History and Culture*, Routledge, London–New York 2022, s. 279–287.

sztaty rzemieślnicze, między innymi te produkujące wyszukaną biżuterię. Rozwój gospodarczy i postępujący w ślad za nim potencjał polityczny zdecydowały o tym, że to właśnie Birkę za cel swoich działań misyjnych w latach 30. i 50. IX wieku obrał św. Ansgar.

W latach 70. X wieku ośrodek w Birce upadł. Jako przyczyny takiego stanu rzeczy wskazuje się z jednej strony poważne zmiany w koniunkturze handlowej, będące konsekwencją upadku kaganatu chazarskiego, a z drugiej strony – przeobrażenia wewnętrzne, związane z centralizacyjnymi zapędami rodu Eiríka Zwycięskiego⁶⁹.

Przejawem tych ostatnich miało być między innymi powstanie około 980 roku ośrodka w nieodległej Sigtunie. W powszechnej opinii badaczy był to efekt inicjatywy królewskiej, a nowe miasto miało za zadanie manifestować nie tylko materialne podstawy panującej dynastii, bazujące wciąż na żywych kontaktach handlowych, lecz także odmienne podstawy ideowe, związane z promocją chrześcijaństwa, redefiniującego relacje króla z poddanymi, przede wszystkim zaś z elitami.

Badania archeologiczne wykazały, że Sigtuna pełniła funkcję bardziej rezydencji niż ośrodka handlowego, gdzie król mógł manifestować wobec elit swoją władzę i jej źródła⁷⁰. Tym tłumaczy się wzniesienie na miejscu królewskiej, bardzo prężnie działającej mennicy oraz odnotowanie elementów chrześcijańskiego rytuał pogrzebowego wśród najstarszych pochówków. Dotyczy to też licznych kościołów, które fundowano w mieście, począwszy od

69 Por. B. Ambrosiani, *Birka*, w: *The Viking World...*, s. 98.

70 A. Sanmark, *The Role of Secular Rulers...*, s. 554; J. Ros, *Sigtuna and Excavations at the Urmakaren and Trädgårdsmästaren Sites*, w: *New Aspects on Viking-Age Urbanism, c. 750–1100 AD. Proceedings of the International Symposium at the Swedish History Museum, April 17–20th 2013*, eds. L. Holmquist, S. Kalmring, Ch. Hedenstierna-Jonson, Stockholm University Press, Stockholm 2016, s. 133–134.

XI stulecia⁷¹. Mimo odmiennego niż Birka charakteru i statusu Sigtuna odgrywała także istotną rolę ekonomiczną. Główna i najstarsza ulica obfitowała bowiem w warsztaty produkcyjne i była bezpośrednio połączona z „dzielnicą” portową⁷².

Wpływy z kontroli i stymulowania dalekosiężnej i lukratywnej wymiany handlowej były jednym z ważniejszych czynników rozwoju władzy królewskiej w Szwecji epoki wikingów. Tradycja cofa jej początki jeszcze do epoki Vendel. Przyjmuje się bowiem, że już w VI wieku Stara Uppsala stanowiła lokalny ośrodek władzy⁷³. Na to i następne stulecie datowane są największe kopce znane z tamtejszego, liczącego setki grobów kompleksu sepulchralnego. W tym samym czasie w ich najbliższym sąsiedztwie zbudowano długie hale, które służyły organizacji wieców, uczt ofiarnych, a także innych rytuałów związanych z manifestowaniem i egzekwowaniem władzy. W krajobrazie archeologicznym wyróżnia się dom o imponujących rozmiarach (60 × 10 m), który funkcjonował na przestrzeni kilku stuleci (VII–IX wiek), a który najpewniej zastąpił przynajmniej dwa starsze, zidentyfikowane w czasie badań terenowych. Przestrzeń kompleksu wypełniały też warsztaty produkcyjne. Można się domyślać, że uroczystościom religijnym i politycznym towarzyszył targ.

Zespół długich domów, których pozostałości udało się odkryć i przebadac dzięki pracom archeologicznym, jest świadectwem rządów miejscowej dynastii, która aspirowała do władzy zwierzchniej w całym Upplandzie. Otwarte pozostaje pytanie, czy okoliczne pochówki łodziowe z Vendel i Valsgärde należały do przedstawicieli tej samej dynastii, czy też może do ich politycznej konkurencji. Za taką uważa się, w ślad za przekazem

71 S. Tesch, *Sigtuna. Royal Site and Christian Town and the Regional Perspective*, c. 980–1100, w: *New Aspects on Viking-Age Urbanism...*, s. 109–111.

72 J. Ros, *Sigtuna...*, s. 140; B. Nilsson, *The Christianization of Sweden...*, s. 1707; S. Tesch, *Sigtuna...*, s. 107–119.

73 W. Duczko, *A.D. 1000...*, s. 368–369; Ph. Line, *Kingship...*, s. 53.

Hervarar sagi, właścicieli kompleksu z Adelsö, określanych w źródłach mianem królów, którzy kontrolowali Birkę⁷⁴. Przypuszcza się, że najpóźniej w X wieku dynastia ze Starej Uppsali zdołała ich pokonać i przejąć kontrolę nad wczesnym miastem, co jednak zbiegło się z jego upadkiem.

Te przetasowania polityczne nawiązują do niemal zgodnego poglądu na temat relatywnie słabej pozycji królów w Svíþjóð w okresie wikingów⁷⁵. Ich władza miała często wynikać z osobistych przymiotów bez gwarancji, że ich potomkowie i potencjalni następcy będą cieszyć się podobnym statusem. Wówczas wciąż istotnym elementem owego statusu była umiejętność organizowania przynoszących powodzenie wypraw łupieskich, choć z pewnością, analogicznie do innych części Skandynawii, niemałą rolę odgrywała również możliwość kontrolowania kluczowych miejsc związanych z wymianą dalekosiężną. Władzę królewską miała ograniczać nie tylko konkurencja ze strony innych „królewskich” dynastii, lecz także zależność od instytucji wiecu⁷⁶. Wymownymi śladami znaczenia lokalnych zgromadzeń w sprawach prawnych i religijnych są z jednej strony przekaz *Vita Ansgarii* o wiecu, na którego uczestników król scedował zgodę na działanie misjonarzy w Birce, a z drugiej przekaz *Heimskringli* o groźbie buntu ze strony poddanych, wyrażonej wobec Óláfa Szwedzkiego na wiecu w Starej Uppsali.

Zdaje się, że siła tego ostatniego miała kluczowe znaczenie dla politycznej kondycji władców Szwecji pod koniec X i w XI wieku. Kompleks w Starej Uppsali, ze względu na swoje położenie, charakter i konstrukcję, pozwalał rządzącym aspirować do roli

74 Ph. Line, *Kingship...*, s. 47.

75 Por. Th. Lindkvist, *The Emergence of Sweden...*, s. 668; Ph. Line, *Kingship...*, s. 34–35; B. Elortza Larrea, *Polity Consolidation...*, s. 247.

76 Por. A. Sanmark, *At the Assembly*, w: *Rituals, Performatives and Political Order in Northern Europe c. 650–1350*, eds. W. Jezierski, L. Hermanson, H.J. Orning, Th. Småberg, Brepols, Turnhout 2015, s. 83–85.

łączników ze sferą nadprzyrodzoną dzięki organizowanym pod ich przewodnictwem rytuałom. Wśród nich swoistą sławą okryły się przekazy Adama z Bremy na temat urządzanych co dziewięć lat wielkich uroczystości kultowych, które miały obejmować składanie ofiar ze zwierząt i ludzi. Innym istotnym ich elementem były uczty (*libationes*), które miały gromadzić okoliczną ludność i dostarczać okazji do kolejnych ofiar. Najpewniej obrzędy te były poprzedzane procesjami, na potrzeby których skonstruowano specjalne, liczące kilkaset metrów „ulice”, zidentyfikowane przez archeologów w różnych częściach kompleksu⁷⁷.

Tradycja składania w Starej Uppsali ofiar, w tym ofiar z ludzi, stanowi punkt wyjścia do dyskusji na temat funkcjonowania na terenie kompleksu pogańskiej świątyni. Wśród badaczy panuje generalnie sceptycyzm co do wiarygodności przekazu Adama z Bremy, który w swojej kronice umieścił barwny opis miejscowej kacyiny i odbywających się tam uroczystości:

Tamtejszy lud posiada słynną świątynię zwaną Uppsala, położoną niedaleko Sigtuny i Björkö. W tej świątyni, w całości wykonanej ze złota, lud czci posągi trzech bóstw. Najpotężniejszy z nich, Thor, zajmuje tron na środku komnaty. Wotan i Frikko zajmują miejsca po obu jego stronach. Znaczenie tych bóstw jest następujące: Thor, powiadają, zarządza powietrzem, gromami i błyskawicami, wiatrem i deszczem, dobrą pogodą i zbiorami. Drugi z nich, Wotan, co znaczy Wściekły, odpowiada za wojnę i obdarcia siłą ludzi w walce z ich przeciwnikami. Trzeci, Frikko, odpo-

77 A. Andrén, *Historical and Social Contexts*, w: *The Pre-Christian Religions of the North. History and Structures*, vol. 2, *Social, Geographical, and Historical Contexts, and Communication between Worlds*, eds. J.P. Schjødt, J. Lindow, A. Andrén, Brepols, Turnhout 2019, s. 415–416; T. Zarichsson, A. Andrén, *Ritual Space*, w: *The Pre-Christian Religions of the North. History and Structures*, vol. 2..., s. 704–705.

wiada za pokój i doczesne przyjemności, dlatego wyposażony jest w olbrzymiego fallusa.

Wotan jest uzbrojony w sposób, w jaki nasi ludzie przedstawiają Marsa. Thor z berłem w ręku przypomina Jowisza. Ten lud czci bohaterów, których uznano za bóstwa, którym przypisuje się nieśmiertelność ze względu na czyny, których dokonali.

Każde z bóstw ma przypisanych kapłanów, którzy składają im ofiary w imieniu ludzi. Jeśli zdarzy się nieurodzaj lub zaraza, ofiara składana jest Thorowi, jeśli wojna, to Odynowi, jeśli zaś świętowane jest zawarcie małżeństwa, wówczas ofiarę otrzymuje Frikko. Jest też zwyczajem urządzać w Uppsali co dziewięć lat wielką ucztę dla wszystkich regionów Szwecji. Nikt nie może być zwolniony z udziału w tej uczcie. Królowie i zwykli ludzie wysyłają swoje dary do Uppsali. Ofiary, jakie się wówczas składa, są następujące: spośród wszystkich mężów składanych w ofierze jest dziewięciu, których krew ma przebłagać owe bóstwa. Ich ciała wiszą w świętym gaju, który położony jest tuż obok świątyni. Ów gaj uchodzi w oczach pogan za tak święty, że boskim statusem obdarzają każde drzewo w nim z powodu śmierci tych złożonych w ofierze. Wieszają tam nawet psy i konie obok ludzi.

Nobilissimum illa gens templum habet, quod Ubsola dicitur, non longe positum ab Sictona civitate. In hoc templo quod totum ex auro paratum est, statuas trium deorum veneratur populus, ita ut potentissimus eorum Thor in medio solium habeat triclinio; hinc et inde locum possident Wodan et Fricco. Quorum significationes eiusmodi sunt: 'Thor', inquiunt, 'praesidet in aere, qui tonitrus et fulmina, ventos ymbresque, serena et fruges gubernat. Alter Wodan, id est furor, bella gerit, hominique ministrat virtutem contra inimicos. Tertius est Fricco, pacem voluptatemque largiens mortalibus'.

Cuius etiam simulacrum fingunt cum ingenti priapo. Wodanem vero sculpunt armatum, sicut nostri Martem solent; Thor autem cum sceptro Iovem simulare videtur.

Omnibus itaque diis suis attributos habent sacerdotes, qui sacrificia populi offerant. Si pestis et famis imminet, Thorydolybatur, si bellum, Wodani, si nuptiae celebrandae sunt, Fricconi. Solet quoque post novem annos communis omnium Sueoniae provinciarum sollempnitas in Ubsola celebrari. Ad quam videlicet sollempnitatem nulli praestatur immunitas. Reges et populi, omnes et singuli sua dona transmittunt ad Ubsolam, et quod omni poena crudelius est, illi qui iam induerunt christianitatem, ab illis se redimunt cerimoniais. Sacrificium itaque tale est. Ex omni animante, quod masculinum est, novem capita offeruntur, quorum sanguine deos placari mos est. Corpora autem suspenduntur in lucum, qui proximus est templo. Is enim lucus tam sacer est gentilibus, ut singulae arbores eius ex morte vel tabo immolatorum divinae credantur⁷⁸.

Dziś przyjmuje się, że powyższy opis to raczej wynik osobistych przekonań i wykształcenia jego autora połączony z chęcią osiągnięcia założonych przy pisaniu kroniki celów niż efekt oparcia się na rzetelnych i wiarygodnych relacjach naocznych świadków rzeczonoego obiektu⁷⁹. Niewykluczone, że Adam z Bremy albo pomylił, albo pomieszał informacje o różnych, niekoniecz-

78 Adam z Bremy, s. 259–260.

79 Por. N. Blomkvist, *The Discovery of the Baltic. The Reception of a Catholic World-System in the European North (AD 1075–1225)*, The Northern World 15, Brill, Leiden–Boston 2005, s. 612; A.-S. Gräslund, *New Perspectives on an Old Problem. Uppsala and the Christianization of Sweden*, w: *Christianizing Peoples and Converting Individuals*, eds. G. Armstrong, I.A. Wood, Brepols, Turnhout 2000, s. 61–66; H. Janson, *Adam of Bremen and the Conversion of Scandinavia*, w: *Christianizing Peoples...*, s. 83–88; Ch. Abram, *The Two 'Modes of Religiosity' in Conversion-Era Scandinavia*, w: *Conversion and Identity...*, s. 31; J.P. Schjødt, *Cyclical Rituals*, w: *The Pre-Christian Religions of the North. History and Structures*, vol. 2..., s. 819; A. Winroth, *The Conversion of Scandinavia. Vikings, Merchants, and Missionaries in the Remaking of Northern Europe*, Yale University Press, London–New Haven 2012, s. 163.

nie powiązanych ze sobą praktykach⁸⁰. Sceptycyzm ten jest pogłębiany przez fakt, że jak dotąd nie udało się odkryć jakichkolwiek materialnych śladów takiej budowli. Niemniej przyjmuje się, że Stara Uppsala była ważnym miejscem przedchrześcijańskich praktyk religijnych, które wpisywały się w polityczne zabiegi manifestowania i egzekwowania lokalnej królewskości. Siła ich oddziaływania musiała być na tyle duża, że to właśnie tam, a nie gdzie indziej, doszło do głównej konfrontacji wiernych miejscowym obyczajom możnych z dynastią, która postanowiła przedefiniować swój status w oparciu o nową wiarę.

Jednym z tematów przewodnich *Sagi o Yngvarze Podróżniku* jest przywiązanie głównego bohatera do wiary chrześcijańskiej. Yngvarr nie tylko wykazywał się osobistą gorliwością, lecz także namawiał do niej towarzyszy podróży. Niejednokrotnie to religijność Yngvara ratowała zarówno jego, jak i jego drużynników przed niebezpieczeństwami, które napotykali w czasie swoich wypraw. Saga podkreśla również chrześcijańską postawę Sveina, syna Yngvara.

Mimo że saga nie mówi nic o chrzcie czy to Eiríka Zwycięskiego, czy to jego następców, to właśnie z nimi wiążą się próby wprowadzenia w Szwecji nowej wiary i zbudowania na niej fundamentów władzy królewskiej. Była już wyżej mowa o religijnym wymiarze królewskiej inicjatywy związanej z budową Sigtuny. Co więcej, zapewne to kwestia promocji nowej wiary ujawniła najpełniej słabość i ograniczenia władzy królewskiej w ówczesnej Szwecji.

Wbrew późniejszej tradycji przyjmuje się, że Eiríkr Zwycięski mógł zdecydować się na chrzest. Za takim stanem rzeczy, poza domysłami na temat statusu Sigtuny, miałby przemawiać fakt poślubienia przez niego córki chrześcijańskiego władcy, jakim był Mieszko I. Oskarżenia o apostazję, jakie pod adresem Eiríka

80 J.P. Schjødt, *Cyclical Rituals...*, s. 820–821.

kierował Adam z Bremy, mogły wynikać dokładnie z tych samych pobudek, jakie decydowały o wizerunku Sveina Widłobrodego w kronice bremeńskiego kanonika. Eiríkr mógł bowiem „zasłużyć” sobie na tak negatywną opinię nieuznawaniem pretensji archidiecezji hambursko-bremeńskiej do zwierzchnictwa nad rodzącym się szwedzkim Kościołem. Poza tym adnotacja Adama o chrzcie szwedzkiego władcy, w szczególności przekaz o tym, że do jego przyjęcia doszło w Danii pod wpływem nauczania biskupa Poppona, każe podejrzewać, że mamy tu do czynienia z ewidentną pomyłką kronikarza⁸¹.

O wiele więcej pewności w tym zakresie nauka wykazuje w odniesieniu do Óláfa Szwedzkiego, nawet jeśli opiera się w dużej mierze na relatywnie późnej tradycji. Postuluje się, że syn Eiríka Zwycięskiego zdecydował się przyjąć chrzest około 1000 roku. Być może stało się to pod wpływem duńskim; być może tradycja odnotowana przez Adama z Bremy o biskupie misyjnym Sigfridzie, Anglosasie z pochodzenia, który miał ochrzcić króla w swoim siedzibie w Husaby, zawiera w sobie coś z prawdy⁸².

Óláfr miał rozpocząć zabiegi prowadzące do powstania w Szwecji struktury kościelnej. Jednak tradycja powołania do życia pierwszej szwedzkiej diecezji w Skarze w Gautlandzie Za-

81 Część badaczy przyjmuje chrzest Eiríka w Danii za rzecz bezdyskusyjną. Zob. Th. Lindkvist, *The Emergence of Sweden...*, s. 670; N. Blomkvist, S. Brink, Th. Lindkvist, *The Kingdom of Sweden...*, s. 181; S.E. Ellis Nilsson, *Creating Holy People and Places on the Periphery. A Study of the Emergence of Cults of Native Saints in the Ecclesiastical Provinces of Lund and Uppsala from the Eleventh to the Thirteenth Centuries*, Gothenburg University Press, Gothenburg 2015, s. 14. Trudno wobec tego zgodzić się z propozycją Philipa Line’a, że apostazja Eiríka była wynikiem jego zabiegów mających na celu odzyskanie wpływów w Upplandzie. Zob. Ph. Line, *Kingship...*, s. 51.

82 N. Blomkvist, S. Brink, Th. Lindkvist, *The Kingdom of Sweden...*, s. 182; S.E. Ellis Nilsson, *Creating Holy People and Places...*, s. 14–15; K. Salonen, K. Vil-lads Jensen, *Scandinavia in the Middle Ages 900–1550. Between Two Oceans*, Routledge, London–New York 2023, s. 53.

chodnim kojarzona jest w dużej mierze z niepowodzeniem króla w zakresie wyzyskania nowej wiary dla swoich celów w Upplandzie. Przyjmuje się bowiem, że sprzeciw tamtejszych elit skłonił króla do przenosin do Gautlandu. Niemniej założona z inicjatywy monarchy diecezja miała zacząć funkcjonować, a jej pierwszym ordynariuszem miał być niejaki Thurgot. Być może wysłano go do Gautlandu z archidiecezji hambursko-bremeńskiej, nie można jednak wykluczyć, ze względu na przypuszczenia o jego duńskim pochodzeniu, że to właśnie w swojej ojczyźnie otrzymał powołanie do tej misji⁸³. Co prawda początki murowanego kościoła katedralnego w Skarze datowane są na lata 50. XI wieku, możliwe jednak, że świątynia ta zastąpiła starszą, drewnianą, a jej budowę rozpoczął kolejny z ordynariuszy, Adalvard Starszy⁸⁴.

Następna intrygująca kwestia to hipoteza o misji wysłanej do Szwecji około 1008 roku z inicjatywy Brunona z Kwerfurtu, który w tym dziele miał być wsparty przez Bolesława Chrobrego. W jednym z listów Bruno przywołuje mnicha o imieniu Robert, wysłanego do ludu określonego w źródle jako Suigi, a który to zdołał doprowadzić do chrztu *ipsum seniore Suigiorum*, którego małżonka miała być już chrześcijanką. Nie ma jednak wśród badaczy zgody, czy owi Suigi to na pewno Szwedzi⁸⁵.

Qnundr, syn i następca Óláfa Szwedzkiego, kontynuował, jak się zdaje, politykę swojego ojca i był gotowy na szerszej zakrojoną współpracę z arcybiskupstwem hambursko-bremeńskim

83 Th. Lindkvist, *The Emergence of Sweden...*, s. 670; N. Blomkvist, S. Brink, Th. Lindkvist, *The Kingdom of Sweden...*, s. 181, 193; Ph. Line, *Kingship...*, s. 67; B. Nilsson, *The Christianization of Sweden...*, s. 1709, 1721.

84 S.E. Ellis Nilsson, *Creating Holy People and Places...*, s. 168–169.

85 N. Blomkvist, S. Brink, Th. Lindkvist, *The Kingdom of Sweden...*, s. 182. W. Duczek, *Ett kungligt dop. Olof skötkonung och Bruno av Querfurt. Kring ett aktualiserat problem i svensk historieskrivning*, „Fornvännen” 2008, vol. 103/4, s. 283–284. Por. też przegląd starszej literatury przedmiotu w tej sprawie w: L. Koczy, *Polska i Skandynawia za pierwszych Piastów*, wyd. 2, Napoleon V, Oświęcim 2016, s. 81–82.

w kontekście dalszego rozwijania struktury kościelnej w Szwecji⁸⁶. Nastawienie Qnunda wpisuje się w tendencję, którą można zaobserwować w tym czasie w Danii, zarówno za rządów Knúta Wielkiego po 1025 roku, jak i po 1047 roku, gdy tron duński przypadł w udziale Sveinowi Ulfssonowi. Było to zapewne pokłosiem i tak dość silnych wpływów duńskich nie tylko w Upplandzie, lecz przede wszystkim w Gautlandzie, i skutkowało między innymi transferem misjonarzy.

Niemniej przyjmuje się, że słabość władzy królewskiej w Szwecji wpływała także na kondycję królewskiego patronatu nad rozwojem miejscowego chrześcijaństwa. Przypadek Óláfa Szwedzkiego zdaje się wskazywać na to, że promowanie nowej wiary postrzegano jako przejaw chęci do przełamywania uświęconych tradycją przywilejów i układów, co skutkowało oporem i kryzysem władzy królewskiej, jak również szukaniem wsparcia na zewnątrz, między innymi w Niemczech i w Polsce.

Klasycznym przykładem niestabilności sytuacji w Szwecji w tym aspekcie pozostaje historia związana ze Sveinem Ofiarnikiem. Według przekazów *Hervarar sagi* i *Orkneyinga sagi* (Saga o mieszkańcach Orkadów) Sveinn był szwagrem króla Ingiego Steinkelssona. Na początku lat 80. XI wieku Ingi miał być zmuszony przez mieszkańców Svíþjóð do abdykacji i przenosin do Gautlandu Zachodniego z powodu zwalczania pogańskich praktyk. Bunt ten miał utorować drogę do tronu Sveinowi, zwolennikowi pozostania przy starych wierzeniach, co znalazło odbicie w jego przydomku. Według przekazu sag rządy Sveina nie trwały długo. Po trzech latach Ingi zdołał odzyskać władzę. W czasie ataku na jego siedzibę Svein Ofiarnik miał ponieść śmierć, gdy napastnicy podłożyli ogień pod dom, w którym ten przebywał⁸⁷.

⁸⁶ Por. D. Fraesdorff, *Der barbarische Norden...*, s. 289; A. Winroth, *The Conversion of Scandinavia...*, s. 117.

⁸⁷ *Hervarar saga ok Heiðreks...*, s. 71; ÍF 34, s. 89–90.

Dziś badacze pozostają sceptyczni w kwestii historyczności samego Sveina Ofiarnika⁸⁸. Warto odnotować, że kłopoty króla Ingiego wywołane rebelią szwagra do złudzenia przypominają sytuację, z którą musiał zmierzyć się Óláfr Szwedzki. Niemniej motyw działań, które miał podjąć Sveinn, może być traktowany jako refleks rzeczywistych turbulencji politycznych, jakie przetoczyły się przez Szwecję w drugiej połowie XI wieku, gdy do władzy doszedł wpierw Steinkell, a po nim jego syn. Jest to o tyle zasadne, że podobne przypadki „pogańskich” reakcji możemy obserwować mniej więcej w tym samym czasie także w innych częściach Europy⁸⁹.

Niemniej przyjmuje się, że rządy nowej dynastii, której początek dali w latach 60. XI wieku wspomniani Steinkell oraz jego syn Ingi, oznaczały ostateczne przewyciężenie najpoważniejszych przeszkód w królewskim patronacie nad chrześcijaństwem w Szwecji⁹⁰. Wówczas to działa w Sigtunie biskup misyjny Osmund. Na lata 70. z kolei datuje się już funkcjonowanie diecezji w Sigtunie. Jej pierwszym ordynariuszem miał być Adalvard

88 Ph. Line, *Kingship...*, s. 65; N. Blomkvist, S. Brink, Th. Lindkvist, *The Kingdom of Sweden...*, s. 186; B. Nilsson, *The Christianization of Sweden...*, s. 1724–1725; D. Sävborg, *Blot-Sven. En källundersökning*, „Scripta Islandica” 2017, vol. 68, s. 51–97; idem, *Kungalängder och historieskrivning. Fornsvenska och fornisländska källor om Sveriges historia*, „Historisk tidskrift” 2015, vol. 135/2, s. 201–234.

89 Adam z Bremy odnotowuje tego typu wydarzenia w Sigtunie w 1064 roku. „Pogańska reakcja” miała zmusić biskupa Adalvarda Młodszego do opuszczenia miasta. Zob. Adam z Bremy, l. IV scholion 136, s. 255: „Adalwardus iunior eo tempore veniens in Gothiam, cognominem suum reperit infirmum; cuius exequias cum luctu procurans, in Sictanam properavit. Sed postea cum repulsus esset a paganis, invitatus venit ad Scaranem civitatem, quod nostro archiepiscopo non bene placuit, quare eum sicut violatorem canonum vocavit Bremam”. Zob. też L. Lager, *Runestones and the Conversion of Sweden*, w: *The Cross Goes North...*, s. 506.

90 Th. Lindkvist, *The Emergence of Sweden...*, s. 670; B. Elortza Larrea, *Polity Consolidation...*, s. 245–246.

Młodszy⁹¹. O osiągnięciach nowej dynastii na tym polu świadczy również list Grzegorza VII do króla Ingiego z 1080 roku, w którym papież wyrażał zarówno swoją troskę o kondycję chrześcijan w tym kraju, jak i nadzieję, że Ingi umocni wpływy nowej wiary w swoim królestwie⁹².

Warto przy tym zwrócić uwagę, że mimo słabej i ograniczonej władzy królewskiej w Szwecji XI wieku i wynikających z tego problemów z wykorzystaniem wiary chrześcijańskiej do procesów centralistycznych nowa wiara zdobywała zwolenników w Szwecji w tym czasie. Wskazują na to wyraźne zmiany w miejscowych zwyczajach pogrzebowych. Od przełomu X i XI wieku następował bowiem wyraźny wzrost pochówków szkieletowych, które powoli wypierały groby ciałopalne⁹³. Najlepszym dowodem na to zjawisko są oczywiście liczne, zachowane do dziś inskrypcje runiczne, zawierające elementy bezsprzecznie związane z nową religią. Należą do nich wizerunki krzyża wkomponowane w runiczną stylistykę, jak również religijne inwokacje będące integralną częścią poszczególnych zapisów. Wśród tych ostatnich odnotować należy zarówno prośby o zbawienie osoby, której dany kamień był poświęcony, jak i modlitwy⁹⁴. Co ciekawe, największy odsetek tego typu inskrypcji odnotowany jest w Upplandzie. Za przykład mogą służyć kamienie z Väsby (U 194), Lingsberg czy Nora. Bardzo możliwe, że inspiracja do manifestowania swojej religijności w ten właśnie sposób dotarła do Szwecji z Danii⁹⁵, o czym mogłyby świadczyć podobne inskrypcje

91 J. Ros, *Sigtuna...*, s. 143; B. Nilsson, *The Christianization of Sweden...*, s. 1709.

92 S.E. Ellis Nilsson, *Creating Holy People and Places...*, s. 15.

93 Por. W. Duczko, *A.D. 1000...*, s. 372; C. Ljung, *Early Christian Grave Monuments*, „*Medieval Archaeology*” 2019, vol. 63/1, s. 154–184.

94 L. Lager, *Runestones...*, s. 499; Haki Antonsson, *The Conversion and Christianization of Scandinavia. A Critical Review of Recent Scholarly Writings*, w: *Conversion and Identity...*, s. 63.

95 Ph. Line, *Kingship...*, s. 51.

znajdowane na południu Skandynawii, na przykład z miejscowości Valleberga w Skanii (DR 337). Duńskie wpływy kościelne w Szwecji zostały zresztą podtrzymane wraz z powołaniem do życia w 1104 roku arcybiskupstwa w Lund, które, zanim utworzono w 1164 roku nową archidiecezję w Uppsali, obejmowało swym zasięgiem ziemie szwedzkie⁹⁶.

Badacze studiujący rozwój piśmiennictwa runicznego w Szwecji stoją na stanowisku, że relatywnie wysokie stężenie treści chrześcijańskich w inskrypcjach oraz zdobnictwie runicznym świadczy o otwarciu się miejscowej ludności na nowe prądy religijne w sposób niemal zupełnie oderwany od inicjatyw, jakie w tym względzie wykazywali miejscowi władcy⁹⁷. Wzrost inskrypcji tego typu wraz z biegiem XI stulecia miałyby świadczyć również o, postulowanym też dla innych rejonów Skandynawii, synkretyzmie religijnym, oznaczającym współistnienie obok siebie nowej wiary oraz starych wierzeń. To z kolei mocno zaburza obraz procesu chrystianizacji Szwecji, jaki znajdujemy w źródłach pisanych, nie tylko w tych podstawowych, jak kronika Adama z Bremy, lecz także w historiografii skandynawskiej, której elementem jest również *Saga o Yngvarze Podróżniku*.

2. O Sadze o Yngvarze Podróżniku

(Annett Krakow)

2.1. Dyskusja nad powstaniem sagi

Odwołanie do źródeł, podawanie różnych wersji jednego wydarzenia oraz topos „prośby o ulepszenie” („requests for improvements”) należą do stosowanych w tekstach narzędzi, których

96 Th. Lindkvist, *The Emergence of Sweden...*, s. 669; Ph. Line, *Kingship...*, s. 63.

97 Por. Ph. Line, *Kingship...*, s. 50; L. Lager, *Runestones...*, s. 500–505; B. Elortza Larrea, *Polity Consolidation...*, s. 248.

celem jest sugerowanie wiarygodności przekazywanej treści⁹⁸. Tak też jest w *Yngvars saga víðförla*, tj. w *Sadze o Yngvarze Podróżniku*. Pod koniec sagi wspomniano o alternatywnej genealogii Yngvara i o epizodzie z podróży, który jest podawany w wątpliwość. Funkcją takich alternatywnych wersji, też w historiografii, może być zaprezentowanie wiedzy autora, czyli jak dobrze orientuje się on w swoim materiale i czy jest w stanie ocenić jego wiarygodność⁹⁹. Można tam znaleźć również zachętę skierowaną do odbiorców sagi: „[...] ci, którym się wydaje, że wiedzą dokładnie, mają uzupełnić to, co teraz wydaje się brakować” („[...] þeir er uita þíazt innuirduligar, auki uid, þar sem nu þiker a skorta”)¹⁰⁰. Zdanie to, zawierające wyżej wymieniony topos, jest osadzone we wzmiance o historii powstania sagi oraz używanych źródłach. Ogólnie odwołanie do źródeł jest związane z tradycją historyczną bądź historiograficzną; jako wpływowy przykład zastosowania tego zabiegu można wymienić *Íslendingabók*. Dzieło to jest klasyfikowane jako najstarszy tekst prozatorski o charakterze narracyjnym w jednym z języków nordyckich i zawiera krótki przegląd historii Islandii od czasów zasiedlania do 1118 roku¹⁰¹. Jego autor, Ari Þorgilsson (zm. 1148), wspomina w nim o jednym pisemnym źródle i o informatorach, których wiedza i pamięć są dowodem ich wiarygodności¹⁰².

98 R. O'Connor, *History or Fiction? Truth-Claims and Defensive Narrators in Icelandic Romance-Sagas*, „Mediaeval Scandinavia” 2005, vol. 15, s. 101–169, cytat na s. 149.

99 Ibidem, s. 143–144.

100 *Yngvars saga víðförla*..., s. 49; *Saga o Yngvarze Podróżniku*, s. 169. Por. też R. O'Connor, *History or Fiction?...*, s. 149–150.

101 *Íslendingabók* zachował się wyłącznie w dwóch kopiach (wykonanych w XVII wieku) jednego rękopisu z około 1200 roku; R. Simek, Hermann Pálsson, *Lexikon der altnordischen Literatur. Die mittelalterliche Literatur Norwegens und Islands*, 2. Auflage, Kröners Taschenausgabe 490, Alfred Kröner Verlag, Stuttgart 2007, s. 208.

102 W. Manhire, *The Narrative Functions of Source-References in the Sagas of Icelanders*, „Saga-Book” 1974–1977, vol. 19, s. 170–190, szczególnie s. 170–171, 187–188.

W *Sadze o Yngvarze Podróżniku* zawarto informację o tym, że saga została napisana „na podstawie relacji księgi, którą mnich Oddr Mądry kazał sporządzić dzięki relacjom uczonych ludzi, o których sam mówił w swoim liście, który przesłał do Jóna Loftssona i Gizura Hallssona” („*eppter forsaugn þeirar bækr, at Oddur munkur hinn frodi hafði giora latit at forsaugn frodra manna, þeira er hann seger sialfur j brefi sinu, þui er hann sendi Joni Lofzssyni ok Gizuri Hallsyni*”)¹⁰³. W dalszym fragmencie podano imiona trzech mężów, od których Oddr usłyszał o Yngvarze. Dodatkowo można się dowiedzieć, gdzie ci trzej informatorzy zapoznali się z opowiadaniem o Yngvarze. Wśród badaczy panuje zgodność, że mnich Oddr Mądry jest tożsamy z Oddem Snorrasonem, żyjącym w XII wieku mnichem benedyktyńskim i kapłanem w klasztorze Þingeyrar w północnej Islandii. Oddr jest znany jako autor łacińskiego żywota norweskiego króla Óláfa Tryggvasona, który zachował się w staronordyckim tłumaczeniu w trzech rękopisach¹⁰⁴. Trudno ocenić, kiedy Oddr mógłby stworzyć ten żywot – proponuje się okres około 1180–1200¹⁰⁵. W młodszej kompilacji o Óláfie Tryggvasonie, w tzw. *Óláfs saga Tryggvasonar en mesta* z XIV wieku, można przeczytać, że oprócz Odda również Gunnlaugr Leifsson napisał łaciński żywot tego norweskiego władcy, i w dalszym ciągu jest mowa o informatorach Odda i Gunnlauga oraz o tym, że Gunnlaugr pokazał swój żywot

103 *Yngvars saga víðfjrla...*, s. 48–49; *Saga o Yngvarze Podróżniku*, s. 168. Gottskálk Jensson rozumie islandzki termin *forsögn* jako odpowiednik łacińskiego *praelectio*. Według niego chodziło o recytację lub czytanie księgi Odda; Gottskálk Jensson, *Were the Earliest fornaldarsögur Written in Latin?*, w: *Fornaldarsagaerne: myter og virkelighed. Studier i de oldislandske "fornaldarsögur Norðurlanda"*, red. A. Ney, Ármann Jakobsson, A. Lassen, Museum Tusculanum forlag, København 2009, s. 82.

104 Th.M. Andersson, *Introduction*, w: Oddr Snorrason, *The Saga of Olaf Tryggvason*, transl. Th.M. Andersson, Cornell University Press, Ithaca–London 2003, s. 1–2, 26–27.

105 *Ibidem*, s. 4.

o królu Gizurowi Hallssonowi¹⁰⁶. Jest to ten sam Gizurr Hallsson, o którym wspomniano w powyższym cytacie z *Sagi o Yngvarze Podróżniku*. Gizurr pojawia się również w kontekście żywota Óláfa Tryggvasona autorstwa Odda. W apendyksie do jednego z rękopisów znajduje się informacja, że Oddr pokazał mu swój tekst, jednak niektórzy badacze twierdzą, że wiadomość ta pierwotnie była związana z twórczością nie Odda, lecz Gunnlauga¹⁰⁷.

Gizurr Hallsson (zm. 1206) był głosicielem prawa na islandzkim Alþingu (isl. *alþing*, *alþingi*) i marszałkiem (isl. *stallari*) norweskiego króla Sigurða Haraldssona¹⁰⁸. Gizurr i jego ród byli blisko związani z biskupstwem w Skálholt: zarówno Hallr, ojciec Gizura, jak i Magnús, syn Gizura, byli tam biskupami, a poza tym wśród protoplastów rodu znajdował się między innymi pierwszy islandzki biskup, Ísleifr Gizurarson¹⁰⁹. Gizurr dysponował wszechstronną wiedzą, o czym świadczą wzmianki nie tylko w tekstach o Óláfie Tryggvasonie, lecz także w *Játvarðar saga helga* (o angielskim świętym królu Edwardzie) oraz *Hungrvaka* (o biskupach w Skálholt), które wspominają go jako informatora¹¹⁰. Według *Sturlunga sagi* Gizurr często podróżował za granicę, cieszył się uznaniem w Rzymie i napisał książkę **Flos Peregrinationis* o swoich podróżach na południu, która się jednak nie zachowała¹¹¹.

106 Podobnie jak Oddr również Gunnlaugr Leifsson był mnichem w klasztorze Þingeyrar. Informacja o konsultacji z Gizurem zawarta jest tylko w rękopisach AM 62 fol. oraz GKS 1005 fol., które datowane są na ostatni kwartał XIV wieku; En mesta III, s. 66.

107 Jest to rękopis AM 310 4to z drugiej połowy XIII wieku. Podsumowanie dyskusji na ten temat znajduje się w Th.M. Andersson, *Introduction...*, s. 2–3.

108 Gottskálk Jensson, *Latin Oratory at the Edge of the World: The Fragments of Gizurr Hallsson's *Gesta Scalotensis ecclesie presulum and the *Vita sancti Thorlaci*, w: *Saints and their Legacies in Medieval Iceland*, eds. D. Bullitta, K. Wolf, Studies in Old Norse Literature 9, D.S. Brewer, Cambridge 2021, s. 105.

109 Ibidem, s. 102, 107–108, 111.

110 R. Simek, Hermann Pálsson, *Lexikon...*, s. 117.

111 Gottskálk Jensson, *Latin Oratory...*, s. 106–107.

Druga osoba, o której wspomina *Saga o Yngvarze Podróżniku*, jest również dobrze znana: Jón Loptsson (lub Loftsson, zm. 1197). Jego dziadkami byli po stronie ojca islandzki uczony Sæmundr Sigfússon (autor niezachowanego zarysu o norweskich królach po łacinie), a po stronie matki najprawdopodobniej norweski król Magnús Ólafsson¹¹². Mniej więcej pierwszą dekadę swojego życia Jón spędził w Norwegii (gdzie się urodził) i od 1135 roku zamieszkał w rodzinnym islandzkim gospodarstwie Oddi, które było ważnym centrum oświatowym. Pośród tamtejszych gości bywał między innymi Gizurr Hallsson¹¹³. Jón był przywódcą i diakonem, wpływową postacią w sporach świecko-kościelnych i zaufanym rozjemcą takiego formatu, że badacz Halldór Hermannsson opisał go jako „faktycznie niekoronowanego króla Islandii” („virtually the uncrowned king of Iceland”)¹¹⁴. W jednym przypadku, aby osiągnąć rozejm, Jón zaoferował wziąć do siebie na wychowanie chłopca jednego z mężczyzn zamieszanych w spór: był to nikt inny niż dwu- lub trzyletni Snorri Sturluson, później sławny jako działacz polityczny i historyk, któremu przypisano *Heimskringlę* i *Eddę prozaiczną*¹¹⁵.

Wiarygodność tego, co w *Sadze o Yngvarze Podróżniku* napisano na temat jej genezy, była przez jakiś czas podważana, między innymi ze względu na adresatów listu Odda oraz wspomnianych w nim informatorów. Najpierw Dietrich Hofmann starał się wykazać, że w tej kwestii niekoniecznie musi chodzić o pomyłkę lub próbę oszukania¹¹⁶. W sadze można przeczytać, że Oddr

112 Magnús Ólafsson zginął w 1103 roku. Najpierw król Magnús Erlingsson uznał królewskie pochodzenie Jóna; Halldór Hermannsson, *Sæmund Sigfússon and the Oddaverjar*, Cornell University Library, Ithaca 1932, s. 10–11.

113 D. Whaley, *Heimskringla. An Introduction*, Viking Society for Northern Research, London 1991, s. 38.

114 Halldór Hermannsson, *Sæmund Sigfússon...*, s. 11.

115 Ibidem, s. 14; D. Whaley, *Heimskringla...*, s. 29, 38–39.

116 D. Hofmann, *Die Yngvars saga víðfjrla und Oddr munkr inn fróði*, w: *Speculum Norroenvm: Norse studies in memory of Gabriel Turville-Petre*,

słyszał o Yngvarze od trzech mężczyzn: Ísleifa, Þórirra oraz Glúma. Podano również imię jednego mężczyzny, który był informatorem Þórirra: Klakka Sámsson. Imiona Þórir i Klakka wzbudziły wątpliwości badaczy, ponieważ przywołują na myśl *Óláfs saga Tryggvasonar* Odda Snorrasona, w której występuje niejaki Þórir klakka¹¹⁷. Dodatkowo zwrócono uwagę na to, że Klakka może być tylko przydomkiem¹¹⁸. Hofmann jednak twierdzi, że z czasem przydomek ten mógł być używany również jako imię¹¹⁹. Ísleifr i Þórir występują bez patronimików. Według Hofmanna brak patronimików można wyjaśnić tym, że informatorzy Odda byli kapłanami i byli też znani adresatom wspomnianego listu (Jónowi Loftssonowi i Gizurowi Hallssonowi)¹²⁰. Odnosząc się do Þórirra, Galina Glazyrina zastanawia się, czy mógłby on być tożsamy z autorem *Historia de antiquitate regum Norwagiensium*, który nazywa się Theodoricus¹²¹. Podstawą jej hipotezy są przemyślenia innych badaczy na temat tego, że norweski odpowiednik łacynizowanego imienia to Þórir i że zarówno biskup w Hamar, jak i arcybiskup w Niðaróss mieli takie imię i mogliby być autorami *Historia de antiquitate regum Norwagiensium*¹²². W odróżnie-

eds. U. Dronke et al., Odense University Press, Odense 1981, s. 189–191. Przykładem krytycznego stanowiska pośród wcześniejszych badaczy jest m.in. K. Maurer, *Ueber die Ausdrücke: altnordische, altnorwegische & isländische Sprache*, Abhandlungen der k. bayer. Akad. d. Wiss. I. Cl. 11. Bd. 2. Abth., Verlag der k. Akademie, München 1867, s. 67–68 (541–542).

117 K. Maurer, *Ueber die Ausdrücke...*, s. 67; Oddr Snorrason, *Saga o Olafie Tryggvasonie*, tłum. A. Waško, Księgarnia Akademicka, Kraków 2013, s. 62–63, 65, 68, 76.

118 E. Olson, *Inledning*, w: *Yngvars saga víðförla jámte ett bihang om Ingvarsinskrifterna*, utg. E. Olson, S.L. Møllers Bogtrykkeri, København 1912, s. c.

119 D. Hofmann, *Die Yngvars saga...*, s. 192.

120 Ibidem, s. 192–193.

121 Г.В. Глазырина, *Комментарий*, w: *Сага об Ингваре Путешественнике: Текст, перевод, комментарий*, Перевод и комментарий Г.В. Глазырина, «Восточная литература» РАН, Москва 2002, s. 379–380.

122 Por. też R. Rutkowski, *Norweska kronika mnicha Teodoryka. Północna tradycja historyczna wprowadzona w nurt dziejów powszechnych* (koniec

niu od Ísleifa i Þórirra podano patronimik dla Glúma. W rękopisie AM 343 a 4to jest to Þorgeirsson, natomiast w GKS 2845 4to – Þorgilsson¹²³. Być może Glúmr jest tożsamy z tym Glúmem Þorgilssonem, o którym wspomniano w tzw. *Þorvalds þáttur víðfǫrla* jako informatorze Gunnlauga Leifssona¹²⁴.

Dietrich Hofmann jest przekonany, że to, co można przeczytać w *Sadze o Yngvarze Podróżniku* o jej powstaniu, jest wiarygodne i że zachowana islandzka saga bazuje na tłumaczeniu dzieła Odda po łacinie¹²⁵. Hofmann wychodzi z założenia, że Oddr Snorrason napisał o Yngvarze w latach 80. lub 90. XII wieku, i że ten tekst został przełożony jeszcze przed rokiem 1200, bez zmian merytorycznych¹²⁶. Badacz wskazuje w sadze również takie miejsca, które jego zdaniem mogłyby odzwierciedlać starsze warstwy języka islandzkiego bądź wpływ łaciny na islandzkie sformułowania¹²⁷. Pod koniec *Sagi o Yngvarze Podróżniku* znajduje się krótki fragment po łacinie¹²⁸. Hofmann twierdzi, że tłumacz łacińskiego tekstu o Yngvarze sądził, że ma do czynienia z cytatem z dzieła *Gesta Saxonum* – nie rozpoznał, że jest to parafraza fragmentu dzieła Adama z Bremy¹²⁹. Hipoteza Hofmanna o istnieniu **Vita Yngvari* spotkała się z krytyką. Zdaniem Rudolfa

XII wieku), Monografie Fundacji na Rzecz Nauki Polskiej, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2019, s. 45–46.

123 *Yngvars saga víðfǫrla...*, s. 49 (wariant z GKS 2845 4to podano w zapisie).

124 En mesta I, s. 290; Por. K. Maurer, *Ueber die Ausdrücke...*, s. 67; Г.В. Глазырина, *Комментарий...*, s. 379; S. Grønlie, *The Saint and the Saga Hero. Hagiography and Early Icelandic Literature*, Studies in Old Norse Literature 2, D.S. Brewer, Cambridge 2017, s. 42.

125 D. Hofmann, *Die Yngvars saga...*, s. 197.

126 Ibidem, s. 203, 221.

127 Ibidem, s. 200–203, 211–212, 215, 217.

128 *Yngvars saga víðfǫrla...*, s. 48; *Saga o Yngvarze Podróżniku*, s. 168.

129 D. Hofmann, *Die Yngvars saga...*, s. 205–206. Więcej na ten temat w podrozdziale 2.2. *Wstępu*.

Simka ślady języka łacińskiego w staroislandzkiej sadze są niewielkie, jednak widzi on możliwość, że Oddr w jednym ze swoich dzieł mógł napisać o Yngvarze i że materiał ten został przerobiony przez autora *Sagi o Yngvarze Podróżniku*, być może do około połowy XIV wieku¹³⁰. Podobnie krytyczna jest Galina Glazyryna. Jej zdaniem argumenty Hofmanna są niewystarczające, aby datować sagę na późny wiek XII; sądzi ponadto, że cechy stylistyczne utworu również nie odpowiadają takiemu datowaniu¹³¹. Badaczka przypuszcza także, że jeśli **Vita Yngvari* zawierałaby wyżej wymieniony łaciński fragment z postulowanego dzieła *Gesta Saxonum*, to zostałby on przetłumaczony¹³². Glazyryna twierdzi, że saga powstała nie wcześniej niż w pierwszej połowie XIII wieku i bazowała na przekazach ustnych i pisemnych (w tym być może na **Vita Yngvari Odda*)¹³³.

Opowiadzenie się Hofmanna za Oddem Snorrasonem jako autorem *Sagi o Yngvarze Podróżniku* miało szczególny wpływ na badania Gottskálka Jenssona. Przyczyniło się bowiem do jego argumentacji z jednej strony na rzecz wyjątkowego znaczenia klasztoru Þingeyrar w średniowieczu, jeśli chodzi o tworzenie dzieł po łacinie i po islandzku¹³⁴, z drugiej zaś na rzecz podkreślenia, że teksty w języku łacińskim były modelami do tworzenia tekstów

130 R. Simek, [rec.: *Speculum Norroenvm: Norse Studies in Memory of Gabriel Turville-Petre*, eds. U. Dronke, Guðrún P. Helgadóttir, G.W. Weber, H. Bekker-Nielsen, Odense University Press, Odense 1981], „Sprachkunst” 1982, Bd. 13, H. 2, s. 343.

131 Г.В. Глазырина, Введение, w: *Сага об Ингваре Путешественнике...*, s. 149–150.

132 Ibidem, s. 142.

133 Ibidem, s. 149–151.

134 Wspomina m.in. też o tym, że opat klasztoru, Karl Jónsson, był związany z pisanie *Sverris sagi* o norweskim królu Sverrirze Sigurðarsonie; Gottskálf Jensson, *Þingeyrar Abbey in Northern Iceland: A Benedictine Powerhouse of Cultural Heritage*, „Religions” 2021, vol. 12, no. 423, s. 4, <https://doi.org/10.3390/rel12060423>.

w rodzimym języku, należących do grupy tzw. *fornaldarsögur* (sagi o pradawnych czasach)¹³⁵. Mówią one o życiu i przygodach bohaterów z czasów przedhistorycznych, legendarnych (przed zasiedlaniem Islandii), przy czym akcja takich sag rozgrywa się typowo w Skandynawii (czyli nie na Islandii) i często zawiera elementy fantastyczne¹³⁶. Gottskálk Jensson argumentuje, że niektóre tematy i motywy kojarzone z *fornaldarsögur* zostały użyte już w *Sadze o Yngvarze Podróżniku* oraz *Gesta Danorum* Saxo Gramatyka (ok. 1200), i przypisuje tym tekstom kluczową rolę w procesie pojawienia się sag typu *fornaldarsögur*¹³⁷.

2.2. Kompozycja literacka i relacje intertekstualne

Saga o Yngvarze Podróżniku ma konstrukcję dwuczęściową. Forma taka cieszyła się popularnością w średniowieczu, również na Północy, i polega na tym, że dzieło składa się z dwóch części połączonych krótkim przejściem (tzw. *nexus*)¹³⁸. W przypadku *Sagi o Yngvarze Podróżniku* części te nie są jednakowej długości. Pierwsza koncentruje się na Yngvarze i jego podróży na wschód, gdzie dociera między innymi do krajów królowej Silkisif i króla Jólfa (od połowy rozdziału III do połowy rozdziału VIII). Krótsza część druga opowiada o jego synu Sveinie i nawiązuje do pierwszej przez genealogię oraz miejsca i postaci już znane z podróży Yngvara (od końca rozdziału VIII do początku rozdziału XIV). Można tu wspomnieć o Islandczyku Ketilu (zwany Garða-Ketill),

135 Gottskálk Jensson, *Were the Earliest fornaldarsögur...*, s. 80.

136 R. Simek, Hermann Pálsson, *Lexikon...*, s. 97–98; Torfi H. Tulinius, *Sagas of Icelandic Prehistory (fornaldarsögur)*, w: *A Companion to Old Norse-Icelandic Literature and Culture*, ed. R. McTurk, Blackwell Companions to Literature and Culture 31, Blackwell Publishing, Malden–Oxford 2005, s. 447–461.

137 Gottskálk Jensson, *Were the Earliest fornaldarsögur...*, s. 82–85, 90.

138 C. Clover, *The Medieval Saga*, Cornell University Press, Ithaca 1982, s. 42–43, 45.

który towarzyszy najpierw Yngvarowi i później Sveinowi, oraz o starciu z Jakúlusem (latającym wężem-smokiem). Podczas pobytu u królowej Silkisif Yngvarr opowiada jej o wierze chrześcijańskiej. Po jego śmierci Silkisif nakazuje jego drużynie wrócić do Szwecji i poprosić krewnego Yngvara, by przybył do jej kraju razem z kapłanami, aby wprowadzili chrześcijaństwo i zbudowali kościół. Ten jej rozkaz, wykonywany przez Garða-Ketila, stanowi przejście pomiędzy obiema częściami sagi, ponieważ to on motywuje Sveina do podjęcia wyprawy do jej kraju. Druga część kontrastuje osiągnięcia ojca i syna. Sveinn góruje nad swoim ojcem w ostatecznym pokonaniu Jakúlusa i spełnia jego obietnicę daną Silkisif: jako jego zastępca bierze ją za żonę i wspiera chrystianizację jej kraju. Konstrukcja sagi według schematu: część pierwsza – *nexus* – część druga jest uzupełniona przez wątek narracyjny o dziadku i ojcu Yngvara pojawiający się na początku i po drugiej części sagi, w którym wspomniano między innymi o jej powstaniu. W zakończeniu powraca Garða-Ketill – tym razem jako ten, który zabrał ze sobą opowiadania o Yngvarze i Sveinie do Islandii „i jako pierwszy o tym wszystkim opowiedział” („*ok sagde firstur fra þessu*”)¹³⁹. Postać Garða-Ketila pełni w *Sadze o Yngvarze Podróżniku* podwójną funkcję: z jednej strony jako mający dostęp do tych opowiadań z pierwszej ręki ma on sugerować ich wiarygodność, a z drugiej strony dzięki niemu można wyjaśnić, jak rzekomi informatorzy Odda Snorrasona mogli się dowiedzieć o losie Yngvara i Sveina¹⁴⁰.

Jeśli chodzi o treść, należy odnotować, że pierwsze cztery rozdziały i początek piątego różnią się od pozostałych partii sagi. Jest w nich mowa o postaciach historycznych znanych z innych dzieł, między innymi z *Heimskringli* czy z *Óláfs saga Tryggvasonar* Odda Snorrasona, które zaliczane są do grupy *konungasögur* (sag

139 *Yngvars saga víðfjrla...*, s. 47; *Saga o Yngvarze Podróżniku*, s. 167.

140 Por. też Г.В. Глазырина, *Введение...*, s. 149.

królewskich)¹⁴¹. W pozostałych rozdziałach sagi dominują – jeśli ująć to słowami szwedzkiego filologa Emila Olsona – „motywy postklasyczne” („de [...] efterklassiska motiven”) oraz tematy chrześcijańsko-religijne¹⁴². Wśród pojawiających się w *sadze* motywów postklasycznych Olson wymienia przykładowo przygody z olbrzymami, węzami i smokami, a także stereotypowy sposób prowadzenia narracji o bitwach¹⁴³. Motywy te kojarzą się przede wszystkim ze *fornaldarsǫgur* i można przypuszczać, że to jest powód, dla którego *Saga o Yngvarze Podróżniku* niekiedy jest klasyfikowana jako *fornaldarsaga*¹⁴⁴. Jeśli uwzględnimy podaną wcześniej definicję tego typu sagi, staje się jednak jasne, że *saga o Yngvarze* różni się od typowych *fornaldarsǫgur*: na przykład jej akcja nie toczy się w czasach legendarnych, lecz historycznych, co zostaje osiągnięte przez wymienienie władców żyjących pod koniec X i w XI wieku. Mimo że na początku sagi akcja rozgrywa się w Skandynawii (w Szwecji) od rozdziału V przestrzeń geograficzna obejmuje najpierw Garðaríki, a potem inne terytoria wschodnie. Jako motywację podjęcia wyprawy przez Yngvara wskazano jego zamiar znalezienia źródła największej rzeki w Garðaríki. Jeśli chodzi o chrześcijańskie elementy sagi, odnotować trzeba, że nie należą one do typowych cech *fornaldarsǫgur*, są jednak zawarte w niektórych z nich, na przykład w *Qrvar-Odds sadze*. W *Sadze o Yngvarze Podróżniku* stają się istotne od momentu, w którym Yngvarr dociera do kraju królowej Silkisif,

141 Na temat możliwych paralel pojedynczych scen w rozdziałach I–IV z sagami królewskimi zob. Г.В. Глазырина, *Введение...*, s. 58–61.

142 E. Olson, *Inledning...*, s. lxxxv–lxxxvi; wyróżnienie graficzne w oryginale.

143 Ibidem, s. lxxvii–lxxviii. W innym miejscu zwraca uwagę na szczegóły, jak połączony hełm z kamieniami szlachetnymi, w których widać nawiązania do *riddarasǫgur* (sag rycerskich). Ibidem, s. lxxxi–lxxxii, lxxxvii.

144 Przynależność gatunkową tej sagi dyskutuje np. C. Phelpstead, *Adventure-Time in Yngvars saga víðförla*, w: *Fornaldarsagaerne...*, s. 337–338.

i coraz bardziej kształtują sagę tematycznie. W kwestii ważności elementów religijnych *Saga o Yngvarze Podróżniku* jest szczególnie związana z inną sagą o podobnym tytule, *Eiríks saga víðfjrla*. Również to dzieło często jest klasyfikowane jako *fornaldarsaga*; opowiada o Eiríku Podróżniku i jego poszukiwaniu krainy nieśmiertelności, prowadzącym go do miejsca, które wydaje mu się rajem¹⁴⁵.

Badacze podkreślają religijne przesłanie *Sagi o Yngvarze Podróżniku*. Dietrich Hofmann twierdzi, że główny problem, na którym skupia się to dzieło, jest taki sam jak w przypadku *Óláfs saga Tryggvasonar* Odda Snorrasona: zarówno Óláfr Tryggvason, jak i Yngvarr starali się propagować chrześcijaństwo, ale nie mogli być uznani za świętych, bo nie czynili cudów¹⁴⁶. W sadze o Yngvarze punktem kulminacyjnym pod tym względem jest moment, w którym królowa Silkisif prosi biskupa o poświęcenie kościoła ku czci Yngvara, którego nazywa świętym. Biskup święci go „ku czci Boga oraz wszystkich świętych” („Gude til dýrdar ok ollumm helgum”) i pozwala ludziom „nazywać go kościołem Yngvara” („ad kalla Jngvarskirkium”)¹⁴⁷. Również Haki Antonsson sądzi, że saga zajmuje się kwestią uznania świętości świeckich przywódców, zwraca jednak uwagę także na dwa inne motywy przewodnie: „poszukiwanie zbawienia, wszechobecny strach przed potępieniem” („the search for salvation, the ever-present fear of damnation”)¹⁴⁸. Jako przykład wyrażenia niepewności co

145 H. Jensen, *Eiríks saga víðfjrla*, w: *Medieval Scandinavia. An Encyclopedia*, eds. P. Pulsiano, K. Wolf, Garland Reference Library of the Humanities 934, Garland Encyclopedias of the Middle Ages 1, Garland, New York 1993, s. 160–161.

146 D. Hofmann, *Die Yngvars saga...*, s. 215–218.

147 *Yngvars saga víðfjrla...*, s. 46; *Saga o Yngvarze Podróżniku*, s. 167.

148 Haki Antonsson, *Salvation and Early Saga Writing in Iceland: Aspects of the Works of the Þingeyrar Monks and their Associates*, „Viking and Medieval Scandinavia” 2012, vol. 8, s. 93, 109, 129; idem, *Damnation and Salvation in Old Norse Literature*, *Studies in Old Norse Literature* 3, D.S. Brewer, Cambridge 2018, s. 85–86.

do możliwości osiągnięcia zbawienia badacz przytacza między innymi mowę umierającego Yngvara skierowaną do jego świty¹⁴⁹. Scena ta rozgrywa się po wizycie kobiet w ich obozie. Niektórzy z wojów Yngvara spędzają z nimi noc i umierają; dodatkowo wśród pozostałych członków świty rozprzestrzenia się choroba. Yngvarr twierdzi, że dzieje się to „przez sprawiedliwy wyrok Boga” („af rettum Guds domi”), i głosi, że po jego śmierci „choroba będzie ustępować” („mun huerfa af sottin”), a także wyraża nadzieję na łaskę Boga¹⁵⁰. Galina Glazyrina w postaci Yngvara dostrzega zarówno pielgrzyma w poszukiwaniu duchowej doskonałości, jak i krzyżowca, którego celem jest zgładzenie pogan¹⁵¹. Twierdzi również, że druga część sagi, o Sveinie, została stworzona, aby rozwinąć wątek „chrześcijaństwa w jego mocnej opozycji do pogaństwa” („Christianity in its strong opposition to heathenism”)¹⁵². Zdaniem Glazyriny opowiadania krzyżowców mogłyby przyczynić się do kształtowania Yngvara jako misjonarza¹⁵³.

Akcja *Sagi o Yngvarze Podróżniku* rozgrywa się w dużej mierze w regionach zlokalizowanych na wschodzie. Już Hofmann przypuszczał, że z tradycją o Yngvarze mogło być związane opowiadanie pochodzące z obszaru Morza Śródziemnego¹⁵⁴. Richard Cole znalazł takie opowiadanie w pseudoepigraficznym utworze o Józefie i Asenet: o nawróceniu Asenet na judaizm. Badacz twierdzi, że scena, w której Józef nie chce być pocałowany przez Asenet, wydaje się mieć odpowiednik w pierwszym spotkaniu

149 Haki Antonsson, *Salvation and Early Saga Writing...*, s. 92; idem, *Damnation and Salvation...*, s. 88.

150 *Yngvars saga víðförla...*, s. 28; *Saga o Yngvarze Podróżniku*, s. 156.

151 Г.В. Глазырина, *Введение...*, s. 198.

152 G. Glazyrina, *The Viking Age and the Crusades Era in Yngvars saga víðförla*, Sagas and Societies. International Conference at Borgarnes, Iceland, Sept. 5–9. 2002, s. 4, <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:bsz:21-opus-10685> [dostęp: 30.09.2022].

153 Ibidem, s. 12–13.

154 D. Hofmann, *Die Yngvars saga...*, s. 209.

Sveina z królową Silkisif i że w poszczególnych fazach nawracania się obu kobiet można znaleźć podobieństwa¹⁵⁵. Zwraca również uwagę na fakt, że Asenet mieszka w Heliopolis – toponim ten znajduje się także w *Sadze o Yngvarze Podróżniku*, tam jednak nie mieszka Silkisif, lecz król Jólfr¹⁵⁶. Na podstawie badań Cole’a można postawić pytanie o potencjalną inspirację *Sagi o Yngvarze Podróżniku* opowiadaniem o Asenet: odzwierciedlającą się z jednej strony w charakterystyce terytoriów obcych jako pogańskie, a z drugiej – w toponimach wywodzących się ze wschodniego obszaru Morza Śródziemnego. Trzeba jednak pamiętać, że w sadze mamy do czynienia z geografią literacką: niektóre toponimy posiadają odpowiedniki poza tekstem, inne nie, a lokalizacja miejsc o tej samej nazwie może być opisana w sadze w sposób unikatowy. Fakt, że miejsce o tej samej nazwie występuje poza sagą, nie znaczy, że jego położenie odpowiada temu w tzw. świecie realnym. Silkisif mieszka w Citópólis/Scitópólis, co badacze sagi łączą ze Scythopolis, miastem znanym dziś jako Bet Sze’an w Izraelu¹⁵⁷.

W sadze występuje również Morze Czerwone. Yngvarr szuka źródła wielkiej rzeki i chce się dowiedzieć od króla Jólfa, co ów o tym wie. Jólfr wyjaśni mu między innymi, że z tamtego źródła, nazywanego Lindibelti, płynie jeszcze druga rzeka. Wpada ona „do Morza Czerwonego, i nazywamy to miejsce końcem świata” („i Raudahaf, ok kaullum uer þar enda heims”)¹⁵⁸. Termin Morze Czerwone można odnieść do konkretnego akwenu pomiędzy

155 R. Cole, *Echoes of the Book of Joseph and Aseneth, particularly in Yngvars saga víðförla*, „Saga-Book” 2017, vol. 41, s. 14–16, 29. Zob. też A. Suski, *Józef i Asenet: wstęp, przekład z greckiego, komentarz*, „Studia Theologica Varsoviensia” 1978, t. 16, nr 2, s. 199–240.

156 R. Cole, *Echoes...*, s. 12. Miasto o tej nazwie można znaleźć w Egipcie (gdzie mieszka Asenet) i w Libanie; por. E. Olson, *Inledning...*, s. lxxxv.

157 E. Olson, *Inledning...*, s. lxxxv.

158 *Yngvars saga víðförla...*, s. 18; *Saga o Yngvarze Podróżniku*, s. 149.

Afryką a Półwyspem Arabskim. Jednak w tekstach starożytnych może on obejmować znacznie więcej obszarów morskich¹⁵⁹. Symboliczne znaczenie Morza Czerwonego jako 'oddalone, wielkie morze dookoła całego świata' można znaleźć na przykład w formule pokoju/rozejmu (isl. *gríðamál*) w prawie staroislandzkim¹⁶⁰. W pobliżu Morza Czerwonego saga lokalizuje półwysep Siggeum, którego nazwa pochodzi od męża, który miał na imię Siggeus. Rozdział VII sagi opowiada o losie jego i jego córek. Toponim Siggeum kojarzy się z Sigeum/Sigeion – wejściem do cieśniny Helle-spont (znanej również jako Dardanele, dziś położonej w Turcji)¹⁶¹. Sigeum (i Heliopolis) jest wspomniane w *Etymologiae* Izydora z Sewilli (zm. 636) i jako Siggeus znajduje się w niektórych rękopisach *Trójumanna sagi*¹⁶².

W *Sadze o Yngvarze Podróżniku* postaci fantastyczne nadają tym odległym terytoriom koloryt. Pojawiają się latający wąż-smok Jakúlus oraz te z olbrzymów, które nazywano cyklopami. Olbrzymy, węże i smoki są znane w tradycji nordyckiej¹⁶³, a te konkretne postaci (Jakúlus, cyklopi) występują w literaturze naukowej i encyklopedycznej, między innymi w dziele Izydora z Sewilli (zm. 636), gdzie *iaculus* jest określeniem rodzaju latającego

159 R. Meissner, *Das rote Meer*, „Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur” 1936, Bd. 73, s. 229–230.

160 Ibidem, s. 231–233; *Laws of Early Iceland, Grágás*, vol. 1, transl. A. Dennis, P. Foote, R. Perkins, The University of Manitoba Press, Winnipeg 1980, s. 184.

161 E. Olson, *Inledning...*, s. lxxxvi.

162 Hermann Pálsson, P. Edwards, *Introduction*, w: *Vikings in Russia: Yngvar's saga and Eymund's saga*, transl. Hermann Pálsson, P. Edwards, Edinburgh University Press, Edinburgh 1989, s. 40.

163 Przegląd tematu węży i smoków w tekstach staronordyckich dają np. A. Holtsmark, *Ormer. Litt.*, w: *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid. Från vikingatid till reformationstid*, bd 13, red. J. Granlund, Allhem, Malmö 1968, kol. 4–8; H. Homann, *Drache §1–§3*, w: *Reallexikon der germanischen Altertumskunde*, Bd. 6, 2. Auflage, Hrsg. H. Beck, de Gruyter, Berlin–New York 1986, s. 131–136. Wybór scen z literatury analizuje P. Acker, *Death by Dragons*, „Viking and Medieval Scandinavia” 2012, vol. 8, s. 1–21.

węża¹⁶⁴. *Iaculus* pojawia się również w liście o węzach w islandzkim rękopisie AM 194 8vo z końca XIV wieku i w *Rómverja sadze*, której najstarsze rękopisy datowane są na połowę XIV wieku¹⁶⁵. Staronordycki termin *ormr* znaczy między innymi ‘wąż’, ale też ‘smok’, czyli częściowo pokrywa się z terminem *dreki* ‘smok’¹⁶⁶. *Dreki* zaś pochodzi od greckiego δράκων, które w starożytności ogólnie określało wielkie węże¹⁶⁷. W teologii chrześcijańskiej węże i smoki mogą personifikować diabła i Szatana, w związku z czym ze względu na silnie obecny wątek chrześcijański w *Sadze o Yngvarze Podróżniku* warto rozważyć też taką możliwość interpretacji Jakúlusa i innych węży i smoków¹⁶⁸. Inną wyjątkową postacią pojawiającą się w *sadze* jest mężczyzna z dziobem ptaka zamiast nosa (rozdział IX). Marina Mundt, która badała motywy orientalne w *fornaldarsögur*, sugeruje, że wzorem dla tej postaci mógłby być egipski bóg Horus ze swoją głową sokoła¹⁶⁹. W *sadze* znajduje się również epizod mówiący o tym, że Sveinn

164 E. Olson, *Inledning...*, s. lxxxiii–lxxxiv.

165 *Alfræði íslenzk: Islandsk encyklopædisk Litteratur*, bd. 1, *Cod. Mbr. AM 194 8vo*, udg. K. Kålund, Samfund til Udgivelse af gammel nordisk Litteratur 37, S.L. Møllers Bogtrykkeri, København 1908, s. 39; *Rómverja saga*, vol. 2, *Text*, ed. Þorbjörg Helgadóttir, Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum, Reykjavík 2010, s. 368–369. Zob. też *Rómverja saga*, vol. 1, *Introduction*, ed. Þorbjörg Helgadóttir, Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum, Reykjavík 2010, s. cxiii–cxvi.

166 Ordbog over det norrøne prosasprog, *ormr*, <http://onp.ku.dk/onp/onp.php?o60515> [dostęp: 25.08.2024]; Ordbog over det norrøne prosasprog, *dreki*, <https://onp.ku.dk/onp/onp.php?o15157> [dostęp: 25.08.2024].

167 J. Bernström, *Drake*, w: *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid. Från vikingatid till reformationstid*, bd 3, red. J. Granlund, Allhem, Malmö 1958, kol. 268.

168 Por. Г.В. Глазырина, *Введение...*, s. 130–140, która interpretuje takie sceny też pod kątem przykładów dydaktycznych (*exempla*); Haki Antonsson, *Salvation and Early Saga Writing...*, s. 86–87.

169 M. Mundt, *Zur Adaption orientalischer Bilder in den Fornaldarsögur Norðrlanda. Materialien zu einer neuen Dimension altnordischer Belletristik*, Peter Lang, Frankfurt am Main–Berlin 1993, s. 181–182.

ze swoją świętą trafiają na wielkie zwierzę (rozdział X). Zwierzę to interpretowano w badaniach nad sagą jako słonia¹⁷⁰. Mimo że nie jest to postać fantastyczna, jest to zwierzę egzotyczne, nie-spotykane na Północy, i z tego powodu jego obecność świadczy o inności tych odległych krain. Podobne wyobrażenie różnych części świata z fantastycznymi lub egzotycznymi postaciami można znaleźć w *mappae mundi* oraz tekstach zawierających geograficzne lub etnograficzne opisy. Pojawia się w nich między innymi podział świata na trzy kontynenty, znany z łacińskich dzieł i map: na Afrykę, Azję i Europę, przy czym rzeka Tanais (Don) wyznacza granicę pomiędzy Azją a Europą¹⁷¹. Przedstawienia świata w nordyckich rękopisach, takich jak AM 544 4to (część kompilacji *Hauksbók*, 1306–1308) oraz AM 194 8vo (1387), zawierają też listy wymyślonych ludów rzekomo zamieszkujących poszczególne regiony¹⁷². Znany opis świata znajduje się na początku *Ynglinga sagi*, pierwszej sagi w kompilacji *Heimskringla* (prawdopodobnie komponowana w latach 20. XIII wieku). Zaczyna się ona relacją o protoplastach szwedzkiej dynastii Ynglingów od Asów (isl. *Æsir*), którzy mieszkają na wschód od rzeki Tanakvísl (lub Tanais, tj. Don). Rzeka ta płynie przez krainę nazywaną Svíþjóð in mikla (dosł. „Szwecja Wielka”), która jest położona na północnym brzegu Morza Czerwonego i opisana w następujący sposób:

170 Taką interpretację można znaleźć już w N.R. Brocman, *Företal*, w: *Sagan om Ingvar Widtfarne och hans son Swen*, öwer./utg. N.R. Brocman, Salvius, Stockholm 1762, s. xix; por. też E. Olson, *Inledning...*, s. lxxviii. Słonie są wymienione w opisie Indii w staroislandzkiej kompilacji biblijnej *Stjórn*; R. Simek, *Altnordische Kosmographie: Studien und Quellen zu Weltbild und Weltbeschreibung in Norwegen und Island vom 12. bis zum 14. Jahrhundert*, Ergänzungsbände zum Reallexikon der germanischen Altertumskunde 4, de Gruyter, Berlin 1990, s. 254–255.

171 Por. R. Simek, *Altnordische Kosmographie...*, s. 34–35, 38, 145–148.

172 Zob. ibidem, s. 229–249, 428–435, 449–456, 465–473.

W Szwecji jest wiele różnych krain, ludów i języków. Żyją tam olbrzymy i karty, czarni ludzie i mnóstwo nadzwyczajnych plemion. Są tam także niezwykle wielkie zwierzęta i smoki¹⁷³.

Í Svíþjóð eru stórheruð mǫrg. Þar eru ok margs konar þjóðir ok margar tungur. Þar eru risar, ok þar eru dvergar, þar eru blámenn, ok þar eru margs konar undarligar þjóðir. Þar eru ok dýr ok drekar furðuliga stórir¹⁷⁴.

Charakterystyka terenów położonych na wschód od Garðaríki w *Sadze o Yngvarze Podróżniku* niewiele się różni od tego, o czym była mowa wyżej: wspomniano tam o olbrzymach, cyklopach, smokach, latającym wężu-smoku Jakúlusie, wielkim zwierzęciu (słoniu?) oraz o mężczyźnie z dziobem ptaka. W swoim wyobrażeniu odległych krain saga łączy tradycje nordyckie i kontynentalne.

Kolejne relacje intertekstualne dotyczą poszczególnych tekstów staroislandzkich. Wielka rzeka, którą podróżuje Yngvarr, nie ma nazwy. *Gǫngu-Hrólfs saga*, zachowana razem z *Sagą o Yngvarze Podróżniku* w rękopisie GKS 2845 4to (datowana na około 1450 rok), podaje jednak, że była to rzeka Dýna, której źródła Yngvarr szukał¹⁷⁵. W *Qrvar-Odds sadze* występują protagoniści o takich samych imionach jak w *Sadze o Yngvarze Podróżniku*: Silkisif (królowna, w zależności od rękopisu albo w Húna-land,

173 Heimskringla I, s. 14.

174 ÍF 26, s. 10. Podobieństwo opisu świata w *Heimskringli* z mapami typu T-O analizuje R. Simek, *Altnordische Kosmographie...*, s. 189–190. Położenie Svíþjóð in mikla dyskutują R. Simek, *Altnordische Kosmographie...*, s. 209–110 oraz S.H. Walther, *Svíþjóð in mikla. The Invention of a Classical Past for 'Scandinavia' in Snorri Sturluson's Ynglinga saga*, w: *W świecie bogów, ludzi i zwierząt. Studia ofiarowane Profesorowi Leszkowi Pawłowi Słupeckiemu*, red. J. Morawiec et al., Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2022, s. 63–86.

175 *Gaungu-Hrólfs saga*, w: *Fornaldar sögur Nordrlanda*, bd. 3, útg. C.Ch. Rafn, Popp, Kaupmannahöfn 1830, s. 238–239. Rzeka Dýna jest interpretowana jako Dzwina (Dwina Zachodnia); por. T. Jackson, *Eastern Europe...*, s. 49.

albo w Garðaríki, albo w Grikkjaríki), Jólfr i Sóti¹⁷⁶. Oprócz tych dwóch sag imię Silkisif (zamiast Ellisif) jako imię żony króla Haralda Sigurðarsona Srogiego można znaleźć w *Hemings þáttir Ásláks-sonar*; Jólfr występuje jako część kenningu w *Eddzie prozaicznej*; Sóti pojawia się w innych sagach o charakterze przygodowym¹⁷⁷. Na uwagę zasługuje również opowiadanie o Norwegu Eymundzie Hringssonie, które jest zachowane tylko w *Óláfs saga helga* w rękopisie *Flateyjarbók* (1387–1394/95)¹⁷⁸. Norweg Eymundr ma takie samo imię jak ojciec Yngvara i podobnie jak tamten wstępuje do służby władzy Nowogrodu Jarizleifa (Jarosława Mądrego). W opowiadaniu tym wspomniano też o niejakim Garða-Ketilu; postać o tym imieniu można znaleźć także pośród świty Yngvara i Sveina. Emil Olson, jak również inni badacze doby początku ubiegłego wieku uważają za oczywiste, że *Saga o Yngvarze Podróżniku* zapożyczyła imiona z *Qrvar-Odds sagi* oraz *Eymundar þáttir Hringssonar*, natomiast Hermann Pálsson i Paul Edwards na podstawie badań Dietricha Hofmanna o powstaniu sagi o Yngvarze sądzą, że należy rozważać tutaj odwrotny przypadek¹⁷⁹. Także Galina Glazyrina krytycznie odnosi się do zdania Olsona na temat źródłowego charakteru *Qrvar-Odds sagi* i zwraca uwagę na fakt, że jej datowanie jest niepewne¹⁸⁰. Z kolei podobnie jak Robert Cook badaczka twierdzi, że *Eymundar þáttir Hringssonar* oraz *Saga o Yngvarze Podróżniku* reprezentują dwa warianty jednego tematu: wyczynów pewnego Eymunda w służbie Jarizleifa¹⁸¹.

176 *Qrvar-Odds saga*, Hrsg. R.C. Boer, Brill, Leiden 1888, np. s. 54, 139, 142, 186–187.

177 Por. E. Olson, *Inledning...*, s. lxxx–lxxxi.

178 Ibidem, s. lxxx, xcii–xciii; Hermann Pálsson, P. Edwards, *Introduction...*, s. 8, 12–13.

179 Hermann Pálsson, P. Edwards, *Introduction...*, s. 7, 9–10.

180 Г.В. Глазырина, *Комментарий...*, s. 327.

181 Г.В. Глазырина, *Введение...*, s. 63, 149–150; R. Cook, *Russian History, Icelandic Story, and Byzantine Strategy in Eymundar þáttir Hringssonar*, „Viator” 1986, vol. 17, s. 67–68. Hermann Pálsson i P. Edwards sądzą, że nic nie

Kompozycji i relacji intertekstualnych *Sagi o Yngvarze Podróżniku* nie można omawiać bez odniesień do dzieła Adama z Bremy o czynach biskupów Kościoła hamburskiego znanego dziś pt. *Gesta Hammaburgensis Ecclesiae Pontificum*, powstałego w drugiej połowie XI wieku. Pod koniec sagi wspomniano o niepewności co do genealogii Yngvara. Niektórzy mylnie twierdzą, że jest on synem Eymunda, syna króla Óláfa Eiríkssona, co jest wyjaśnione tak: „Eymundr, syn Óláfa, miał syna, który zwał się Qnundr. Był bardzo podobny do Yngvara w wielu aspektach i najbardziej, jeśli chodzi o dalekie podróże, tak jak podano w księdze, która zwie się *Gesta Saxonum*, i jest tak napisane” („Eymundur, son Óláfs, atti son, er Onundur hiet. Sa uar hinn likazti Ynguari i margri nattu ok allra hellzt j uýðforli sinni, suo sem til uisar j bök þeiri, er heiter gesta saxonum ok er suo ritat”)¹⁸². Po tym wyjaśnieniu znajduje się zdanie w języku łacińskim, które jest trudne do odczytania: „fertur, quod Emundus rex sueonum misit filium suum Onundum per mâre balzonum, qui post trem ad amazones et ab eis interfectus est” („mówiono, że Eymundr, szwedzki król, wysłał swego syna, Qnunda, przez Morze Bałtyckie, gdzie w końcu do Amazonek i został przez nie zabity”)¹⁸³. To, co wygląda na cytata z *Gesta Saxonum*, jest w istocie parafrazą przekazu Adama z Bremy.

Adam z Bremy dwa razy wspomina o podróży Qnunda Eymundarsona do kraju kobiet, odbytej, aby powiększyć kraj swego ojca. Pierwsza wzmianka znajduje się w księdze III, w rozdziale XVI, gdzie wyrażono przypuszczenie, że kobiety te są Amazonkami. Zatrwały wodę w źródłach i w ten sposób zabiły Qnunda i jego armię – śmierć ta jest przedstawiona jako boska zemsta za

wskazuje na to, że istniały źródła o Eymundzie Hringssonie, więc postać ta została najprawdopodobniej wymyślona przez autora tego *þátt*; Hermann Pálsson, P. Edwards, *Introduction...*, s. 8, 13.

182 *Yngvars saga víðförla...*, s. 47–48; *Saga o Yngvarze Podróżniku*, s. 168.

183 *Yngvars saga víðförla...*, s. 48; *Saga o Yngvarze Podróżniku*, s. 168.

odrzuć biskupa przez Szwedów¹⁸⁴. Druga wzmianka o tych wydarzeniach zawarta jest w scholionie 123, gdzie dodatkowo dowiadujemy się, że Eymundr wysłał swojego syna do Scythii¹⁸⁵. Kilku badaczy twierdzi, że nazwa miejsca śmierci Qnunda bazuje na pomyśle: że Kvenland (kraj ludu *kvenir*) został pomieszany z Kvennalandem (krajem kobiet)¹⁸⁶. Kwestia, czy Amazonki istniały, czy nie, oraz gdzie mieszkaly, jest mało istotna dla badań literackich. Ważny jest sam motyw – znany od czasów starożytnych¹⁸⁷ – oraz funkcja takiej roli kobiet w danym tekście. Wzmianka u Adama z Bremy o rodzaju śmierci Qnunda prawdopodobnie była inspiracją do epizodu śmierci Yngvara i licznych mężów, jak proponował Olson¹⁸⁸. Uzupełniając jego obserwację, można wskazać na wyobrażenie kobiet jako uwodzicielek w kontekście religijnym: kojarzenie kobiet z seksualnością, czarną magią i pogaństwem jest obecne też w teologii¹⁸⁹. W *Sadze o Yngvarze Podróżniku* wyraźnie to widać. Mówiono, że potrafią one kusić „ze względu na diabelską magię” („af diofuligri fiolkyngi”) i Yngvarr nakaże swojej świcie „wystrzegać się tych kobiet jak najgorszych jadowitych węzów” („uarazt konurnar sem hina uersta

184 *Magistri Adam Bremensis Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum*, Hrsg. B. Schmeidler, 3. Auflage, Hahn, Hannover–Leipzig 1917, s. 157. Zob. też A. Krakow, *On the Influence of Adam's Gesta on Yngvars saga víðförla*, w: *Adam of Bremen's Gesta Hammaburgensis Ecclesiae Pontificum. Origins, Reception and Significance*, eds. G. Bartusik, R. Biskup, J. Morawiec, Routledge, London–New York 2022, s. 146–157.

185 *Magistri Adam Bremensis...*, s. 246–247.

186 Por. E. Olson, *Inledning...*, s. xcv.

187 Por. R. Simek, *Monster im Mittelalter. Die phantastische Welt der Wundervölker und Fabelwesen*, 2. Auflage, Vandenhoeck & Ruprecht – V & R unipress, Köln 2019, s. 33, 203–204.

188 E. Olson, *Inledning...*, s. xci, xcvi.

189 Por. K. Morris, *Sorceress or Witch? The Image of Gender in Medieval Iceland and Northern Europe*, University Press of America, Lanham 1991, s. 129–133.

eiturorma")¹⁹⁰; to z kolei może nawiązywać do chrześcijańskiej interpretacji węży i smoków jako personifikacji zła.

W swoim dziele Adam z Bremy opisuje też, jak norweski król Haraldr Sigurðarson prawie utonął w przepaści na najodleglejszej granicy świata w Morzu Północnym¹⁹¹. Lars Lönnroth zwrócił uwagę, że ta wzmianka mogła inspirować jeden z epizodów w sadze o Yngvarze. W rozdziale VII Yngvarr ze swoją świtą dociera do półwyspu Siggeum. Towarzysz Yngvara, Sóti, zgadza się zostać na noc w bogato wyposażonym, ale opuszczonym zamku, gdzie spotyka diabła¹⁹². Diabeł opowiada mu o szwedzkim królu Haraldzie, który wraz ze swą świtą utonął w wirze w Morzu Czerwonym¹⁹³. Wir ten nazywano w sadze Gafi bądź Gape (warianty w rękopisach), co może budzić skojarzenia z Ginnungagap¹⁹⁴. W mitologii nordyckiej Ginnungagap jest pustką przed stworzeniem świata, ale może też być przepaścią; w niektórych rękopisach dzieła Adama z Bremy przepaść, w której prawie zginął Harald Srog, określana jest jako Ghimmendegop¹⁹⁵.

Kolejny związek *Gesta Hammaburgensis Ecclesiae Pontificum* Adama z Bremy z *Sagą o Yngvarze Podróżniku* można znaleźć w datowaniu śmierci szwedzkiego króla Óláfa Eiríkssona. Adam

190 Yngvars saga víðförla..., s. 26; Saga o Yngvarze Podróżniku, s. 155.

191 W księdze IV, rozdz. XXXIX; Magistri Adam Bremensis..., s. 276.

192 Haki Antonsson, *Salvation and Early Saga Writing...*, s. 96–97, 101–102; idem, *Damnation and Salvation...*, s. 89–90 widzi paralelę do epizodu w Óláfs saga Tryggvasonar en mesta, gdzie Gautr spotyka Óláfa w Ziemi Świętej. En mesta II, s. 341; por. też Oddr Snorrason, *Saga o Olafie Tryggvasonie...*, s. 159.

193 L. Lönnroth, *From History to Myth: The Ingvar Stones and Yngvars saga víðförla*, w: *Nordic Mythologies. Interpretations, Intersections, and Institutions*, ed. T.R. Tangherlini, North Pinehurst Press, Berkeley–Los Angeles 2014, s. 109–110.

194 R. Meissner, *Das rote Meer...*, s. 232.

195 R. Simek, *Lexikon der germanischen Mythologie*, 4. Auflage, Kröners Taschenausgabe 368, Alfred Kröner Verlag, Stuttgart 2021, s. 142; Magistri Adam Bremensis..., s. 276.

pisze, że Óláfr Eiríksson zmarł w szóstym roku panowania arcybiskupa Bezelina (Alebranda), czyli w roku 1039 według kalkulacji Bernda Schmeidlera¹⁹⁶. Według chronologii sagi Yngvarr i jego świta opuszczają Szwecję w czasach panowania Óláfa Eiríkssona i ruszają do Garðaríki, gdzie przebywają trzy zimy, zanim zaczną poszukiwanie źródła wielkiej rzeki. Czwartą zimę spędzają u królowej Silksif, a piątą u króla Jólfa. Po opuszczeniu kraju Jólfa znajdują poszukiwane źródło i Yngvarr umiera; nie wspomniano o kolejnej minionej zimie. W sadze śmierć Yngvara datuje się na około 1041 rok¹⁹⁷. Według rękopisu AM 343 a 4to Yngvarr zmarł w 1041 roku, w wieku 25 lat, co się jednak nie zgadza z chronologią relatywną, zgodnie z którą zmarł 9 lat po śmierci norweskiego króla Óláfa Haraldssona¹⁹⁸. Według rękopisu GKS 2845 4to Yngvarr miał 30 lat, kiedy umarł w 1040 roku, jednak na podstawie chronologii relatywnej było to 11 lat po śmierci króla Óláfa Haraldssona. Niedokładną chronologię wewnętrzną można znaleźć również w związku z rokiem urodzenia Yngvara. Z jednej strony AM 343 a 4to oraz GKS 2845 4to podają sprzeczne dane na temat wieku, w którym Yngvarr zmarł. Z drugiej strony żadnych z tych danych nie da się pogodzić z III rozdziałem sagi w AM 343 a 4to (lakuna w GKS 2845 4to), gdzie mowa o tym, że Yngvarr urodził się po powrocie swojego ojca Eymunda z Garðaríki¹⁹⁹. Eymundr przebywał tam u Ingigerðr i Jarizleifa, których ślub roczniki islandzkie datują do roku 1019²⁰⁰.

196 *Magistri Adam Bremensis...*, s. 134; por. E. Olson, *Inledning...*, s. xciv.

197 *Yngvars saga víðfjrla...*, s. 30.

198 E. Wessén, *Historiska runinskrifter*, Almqvist & Wiksell, Stockholm 1960, s. 35 przypuszcza, że doszło do omyłki w pisowni w tym rękopisie: że zamiast xi napisano ix. Na temat sprzeczności chronologicznych w sadze zob. też Г.В. Глазырина, *Введение...*, s. 197–198.

199 *Yngvars saga víðfjrla...*, s. 5.

200 *Flateyjarbók III*, s. 506; *Islandske annaler indtil 1578*, udg. G. Storm, Det norske historiske Kildeskriftfonds Skrifter 21, Grøndahl & søns bogtrykkeri, Christiania 1888, s. 106, 316, 468. Por. też T. Jackson, *Eastern Europe...*, s. 88.

Mimo tych niedokładności chronologicznych można stwierdzić, że generalnie ramy czasowe *Sagi o Yngvarze* pasują do relacji Adama z Bremy o datowaniu śmierci szwedzkiego króla Óláfa Eiríkssona, jednak zaprzeczają datowaniu śmierci Óláfa Eiríkssona w innych źródłach, na co zwrócił uwagę Emil Olson²⁰¹. *Heimskringla* oraz roczniki islandzkie śmierć Óláfa Eiríkssona datują do około 1022 roku²⁰², i do tego roku odwołują się też liczni badacze. W tym kontekście warto odnotować również, że trzy roczniki islandzkie – *Konungs annáll*, *Løgmanns annáll* oraz *Flateyjar annáll* – zawierają informację, że niejaki Yngvarr víðfǫrli zmarł w roku 1041. Roczniki zachowane są w rękopisach z XIV wieku i wydaje się możliwe, że informacja ta pochodzi z *Sagi o Yngvarze Podróżniku*²⁰³. W takim przypadku nie miałyby one statusu niezależnego źródła w sprawie datowania śmierci Yngvara. Kwestia ta zostanie przedyskutowana niżej, w rozdziale o zapisach runicznych.

2.3. Rękopisy

Dziś znanych jest około 20 rękopisów, które zawierają *Sagę o Yngvarze Podróżniku* w języku islandzkim²⁰⁴. Dwa najstarsze

201 O tym i ogólnie na temat chronologii sagi zob. E. Olson, *Inledning...*, s. xcii–xciii.

202 ÍF 27, s. 191; *Islandske annaler indtil 1578...*, s. 107, 607; S. Axelson, *Sverige i utländsk annalistik 900–1400: med särskild hänsyn till de isländska annalerna*, Appelsberg, Stockholm 1955, s. 39. Por. też A. Krakow, *Olof Erikssons dödsår och dateringen av Ingvarståget*, „Fornvännen” 2021, vol. 116, nr 2, s. 101–113.

203 Według G. Storm, *Forord*, w: *Islandske annaler indtil 1578...*, s. lxxxiii oraz S. Axelson, *Sverige...*, s. 20–22 annały islandzkie bazują na wspólnej redakcji z około 1280 roku.

204 Cała lista tych rękopisów i dodatkowo tych, które zawierają sagę o Yngvarze w tłumaczeniu bądź ekscerptach, znajduje się na stronie internetowej projektu badawczego *Stories for All Time*, który został zrealizowany w Instytucie Árniego Magnússona w Kopenhadze w latach 2011–2015; *Stories for All Time: The Icelandic Fornaldarsögur*, *Yngvars saga víðfǫrla*, <https://fasn.net/bibliography/33> [dostęp: 26.07.2024]. Należy zauważyć, że po aktualizacji

pochoǳą z XV wieku, jednak nie zachowują tekstu sagi w całości; są to: GKS 2845 4to oraz AM 343 a 4to. Oba rękopisy znajdują się ǳis w zbiorach Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum w Reykjavíku w Islandii. Wszystkie pozostałe rękopisy są młodsze i powstały od XVII do XIX wieku. Nie ma jeszcze stemmy ukazującej relacje wszystkich znanych rękopisów sagi²⁰⁵.

Rękopis pergaminowy GKS 2845 4to jest datowany na około 1450 rok²⁰⁶. Z badań Jóna Helgasona, który wydał jego edycję faksymilową, wynika, że powstał on w zachodniej Islandii²⁰⁷. W 1662 roku islandzki historyk Þormóður Torfason (znany również jako Torfæus) kupił rękopis dla duńskiego króla, być

w liście na stronie brakuje dwóch rękopisów z Biblioteki Brytyjskiej w Londynie (BL Add. 11118 i BL Add. 4864) oraz jednego rękopisu z Królewskiej Biblioteki w Kopenhadze (NKS 1685 b 4to). Jednak informacje o nich można znaleźć na innej stronie projektu: Stories for All Time: The Icelandic Fornaldarsögur, manuscript descriptions, <https://fasnl.net/manuscripts/> [dostęp: 26.07.2024]. Na podstawie starszego katalogu można twierdzić, że niekompletna saga o Yngvarze musiała pierwotnie być zawarta też w rękopisie AM 149 oct., jednak karty z sagą się nie zachowały; por. E. Olson, *Inledning...*, s. xx. W starszych badaniach nad *Sagą o Yngvarze Podróżniku* przypuszczano, że szwedzki uczony Olof Verelius (1618–1682) posiadał rękopis tej sagi, ponieważ wspomina o niej w jednym spisie. Według H. Schück, *Kgl. Vitterhets historie och antikvitets akademien: dess förhistoria och historia*, bd 2, [s.n.], Stockholm 1933, s. 304–305, spis Vereliusa nie obejmuje posiadanych rękopisów, lecz prawdopodobnie listę islandzkich tekstów znanych Vereliusowi.

205 Rękopisy dodatkowo odkryte w ramach projektu *Stories for All Time* nie mogły oczywiście jeszcze być uwzględnione w stemmach w Г.В. Глазырина, *Введение...*, s. 25 oraz K. Busch, *Großmachtstatus und Sagainterpretation. Die schwedischen Vorzeitsagaeditionen des 17. und 18. Jahrhunderts*, Bd. 1, *Beschreibung*, [dysertacja doktorska], Universität Nürnberg–Erlangen 2002, s. 201, <https://opus4.kobv.de/opus4-fau/frontdoor/index/index/docId/45> [dostęp: 26.07.2024].

206 Datowanie według Ordbog over det norrøne prosasprog, *Yngvars saga víðfjrla* (<https://onp.ku.dk/onp/onp.php?v548> [dostęp: 26.07.2024]). Zob. też opis oraz cyfrowaną wersję rękopisu na Handrit, GKS 2845 4to, <https://handrit.is/manuscript/view/is/GKSO4-2845/O#mode/2up> [dostęp: 26.07.2024].

207 Jón Helgason, *Introduction*, w: *The Saga Manuscript 2845, 4to in the Old Royal Collection in the Royal Library of Copenhagen*, ed. Jón Helgason, *Manuscripta Islandica* 2, Munksgaard, Copenhagen 1955, s. ix–x.

może w Hólar w północnej Islandii²⁰⁸. Zachowały się 73 karty o wymiarach około 173–184 mm × 128–137 mm, co znaczy, że format mógłby być klasyfikowany jako *octavo*, a nie *quarto*²⁰⁹. GKS 2845 4to został napisany dwiema lub być może trzema rękami²¹⁰. Kolejność tekstów w rękopisie jest następująca: *Bandamanna saga*, *Norna-Gests þátttr*, *Orms þátttr Stórolfssonar*, *Rauðúlfs þátttr*, *Hálfs saga ok Hálfsrekka*, *Göngu-Hrólfs saga*, *Yngvars saga víðfjrla*, *Eiríks saga víðfjrla* oraz *Hervarar saga ok Heiðreks*. Jón Helgason ustalił, że rękopis został oprawiony, kiedy był już uszkodzony; widzi również możliwość, że zaczynał się on od sagi o Yngvarze²¹¹. Rękopis zawiera kilka lakun. Na podstawie rekonstrukcji jego pierwotnych proporcji Jón Helgason szacuje, że przynajmniej 39 kart zaginęło²¹². *Saga o Yngvarze Podróżniku* zaczyna się na karcie 55 *recto* (gdzie jest mowa o śmierci Yngvara) i kończy się na karcie 59 *recto* (koniec sagi); pomiędzy kartami 57 i 58 istnieje jednak lakuna²¹³. Pomędzy sagą o Yngvarze a niektórymi innymi tekstami w GKS 2845 4to można znaleźć związki tematyczne: w pierwszej kolejności z dwoma sagami, o których już była mowa wyżej (*Eiríks saga víðfjrla* oraz *Göngu-Hrólfs saga*). *Hálfs saga ok Hálfsrekka*²¹⁴ oraz *Hervarar saga ok Heiðreks* również są zaliczane do *fornaldarsögur*, tak samo jak

208 E. Olson, *Inledning...*, s. iv; Jón Helgason, *Introduction...*, s. xiv–xv, xvii.

209 Jón Helgason, *Introduction...*, s. v.

210 Ibidem, s. viii. Analizę językową sagi o Yngvarze w GKS 2845 4to przeprowadził Emil Olson, który znalazł niektóre formy typowe raczej dla norweskiego; E. Olson, *Inledning...*, s. xli, lxiv, lxxvi, ci. Olson datował GKS 2845 4to na XIV wiek, co zostało skorygowane przez Jóna Helgasona, który m.in. zwraca uwagę na fakt, że w rękopisie *rr* na końcu wyrazu zostało skrócone do *r* po krótkiej samogłosce (np. *Yngvar* zamiast *Yngvarr*), a do tej zmiany najprawdopodobniej nie doszło przed XV wiekiem; Jón Helgason, *Introduction...*, s. xii.

211 Jón Helgason, *Introduction...*, s. viii–ix.

212 Ibidem, s. vi–viii.

213 Lakuna ta obejmuje jedną kartę; E. Olson, *Inledning...*, s. iii.

214 GKS 2845 4to jest jedynym zachowanym średniowiecznym rękopisem

Norna-Gests þáttur – opowiadanie, które łączy świat legendarnych bohaterów z nawróceniem Norna-Gesta na chrześcijaństwo. Także *Orms þáttur Stórolfssonar* integruje elementy z *fornaldarsögur* i zawiera wątek przyjęcia nowej wiary w zamian za zwycięstwo w walce, a *Rauðúlfs þáttur* mówi o tym, jak Rauðúlfr interpretuje sen króla Óláfa Haraldssona (późniejszy święty) o krzyżu. W zestawie tekstów w GKS 2845 4to *Bandamanna saga* zajmuje odrębną pozycję; jest ona sagą o Islandczykach²¹⁵.

Drugi z najstarszych rękopisów, AM 343 a 4to, również pergaminowy, został napisany na Islandii w okresie około 1450–1475²¹⁶. Christopher Sanders twierdzi, że powstał on na gospodarstwie Mǫðruvellir fram, kiedy jego właścicielką była Margrét Vigfúsdóttir (zm. 1486), wdowa z wpływowego rodu²¹⁷. Kilka kart zaginęło i z tego powodu AM 343 a 4to dziś obejmuje 110 kart o wymiarach około 210–230 mm × 120–155 mm, które prawdopodobnie zostały spisane jedną ręką²¹⁸. Zawiera on 15 tekstów: *Þorsteins*

215 Na temat reprezentacji gatunków w rękopisach (ze wzmianką o GKS 2845 4to oraz AM 343 a 4to na s. 107–108) zob. Jóhanna Katrín Friðriksdóttir, *Manuscripts and Codicology*, w: *A Critical Companion to Old Norse Literary Genre*, eds. M. Bampi, C. Larrington, Sif Ríkarðsdóttir, *Studies in Old Norse Literature* 5, D.S. Brewer, Cambridge 2020, s. 89–111.

216 Datowanie według Ordbog over det norrøne prosasprog, *Yngvars saga víðfórla* (<https://onp.ku.dk/onp/onp.php?v548> [dostęp: 26.07.2024]). Zob. też opis oraz cyfrową wersję rękopisu: Handrit, AM 343 a 4to, <https://handrit.is/manuscript/view/is/AMO4-0343a/O#mode/2up> [dostęp: 26.07.2024].

217 Do tych rękopisów należy m.in. SKB Perg. fol. nr 7, który zawiera *riddarasögur*. O rękopisach związanych z Mǫðruvellir fram oraz Margrét Vigfúsdóttir zob. Ch. Sanders, *Introduction*, w: *Tales of Knights: Perg. fol. Nr 7 in the Royal Library, Stockholm (AM 567 VÍÞ tto, NKS 1265 IIc fol.)*, *Manuscripta Nordica* 1, C.A. Reitzels Forlag, København 2000, s. 41–44, 47, 50–51; H.J. Orning, *The Reality of the Fantastic. The Magical, Political and Social Universe of Late Medieval Saga Manuscripts*, *The Viking Collection* 23, Syddansk universitetsforlag, Odense 2017, s. 81–83, 208–209.

218 Z wyjątkiem karty 35, która być może została napisana w XVII wieku: Handrit, AM 343 a 4to. Ortografię i język sagi o Yngvarze w tym rękopisie analizował E. Olson, *Inledning...*, s. xxiv–lix. Podobnie jak w przypadku GKS 2845 4to znalazł przykłady, które mogły być norwegizmami.

þátrr bæjarmagns, Samsons saga fagra, Egils saga einhenda ok Ásmundar berserkjabana, Flóres saga konungs ok sona hans, Vilhjálms saga sjóðs, Yngvars saga víðförla, Ketils saga hængs, Gríms saga loðinkinna, Qrvar-Odds saga, Áns saga bogsveigis, Sálus saga ok Nikanórs, Hálfðanar saga Eysteinnssonar, Bósa saga, Vilmundar saga viðutan oraz *Perus saga meistara*. *Saga o Yngvarze Podróżniku* zaczyna się na karcie 48 verso i kończy się na 54 recto; pomiędzy 53 verso a 54 recto znajduje się lukna odpowiadająca jednej karcie. Brakowało jej już, kiedy uznany islandzki uczony i kolekcjoner rękopisów, Árni Magnússon (1673–1730), pozyskał rękopis²¹⁹. *Saga o Yngvarze Podróżniku* jest zestawiona z innymi tekstami niż w GKS 2845 4to, jednak widać między nimi podobieństwa dotyczące związków gatunkowych. AM 343 a 4to zawiera prawie wyłącznie *riddarasögur* (sagi rycerskie)²²⁰ oraz *fornaldarsögur*, pośród których znajduje się między innymi cykl wszystkich czterech sag o mężach z wyspy Hrafnista w Norwegii: *Ketils saga hængs, Gríms saga loðinkinna, Qrvar-Odds saga* oraz *Áns saga bogsveigis*. Ostatni tekst w rękopisie różni się od pozostałych. Jest to *Perus saga meistara* (znany również jako *Af meistara Pero ok hans leikum*), który składa się z trzech moralizatorskich opowiadań o Perusie z Arabii. Perus znany jest też jako nauczyciel Clárusa z jednej *riddarasaga*: *Clári saga*²²¹.

219 Zanotował on brak na marginesie rękopisu; E. Olson, *Inledning...*, s. i–ii; Handrit, AM 343 a 4to.

220 *Flóres saga konungs ok sona hans* jest klasyfikowana jako należąca do tzw. tłumaczonych *riddarasögur*, a *Samsons saga fagra, Vilhjálms saga sjóðs, Sálus saga ok Nikanórs* i *Vilmundar saga viðutan* jako tzw. oryginalne *riddarasögur*. Oryginalne *riddarasögur* nawiązują do tłumaczonych *riddarasögur* np. w strukturze i schemacie akcji, mogą jednak korzystać również z nordyckich motywów folklorystycznych. Niekiedy więc granice pomiędzy oryginalnymi *riddarasögur* a *fornaldarsögur* są rozmyte; M. Kalinke, *Riddarasögur 1. Indigenous*, w: *Medieval Scandinavia...*, s. 528.

221 Por. Marteinn Helgi Sigurðsson, *Master Perus of Arabia. An Exemplary Magician in Medieval Iceland*, w: *Medieval Science in the North. Tra-*

Próbkę analizy AM 343 a 4to oraz innych późnośredniowiecznych rękopisów zawierających *fornaldarsǫgur* oraz *riddarasǫgur* pod kątem czasu powstania tych rękopisów przedstawił Hans Jacob Orning. Jego zdaniem główną kwestią w Islandii była rywalizacja pomiędzy magnatami o prestiż i władzę. Rywalizacja przedstawicieli elit jest też tematem wiodącym w AM 343 a 4to²²². Ze względu na zmieniający się kontekst polityczny od okresu 1262–1264, kiedy Islandia stała się częścią Norwegii, Orning interpretuje *fornaldarsǫgur* i *riddarasǫgur* jako teksty inaczej prezentujące relację pomiędzy centrum a peryferiami niż *Íslendingasǫgur*: podczas gdy *Íslendingasǫgur* opowiadają o waśniach w centrum, w Islandii, *fornaldarsǫgur* i *riddarasǫgur* rozszerzają przestrzeń geograficzną i w większym stopniu uwzględniają peryferie, opowiadając o podróżach i poszukiwaniach przyszlých żon w takich regionach²²³.

Saga o Yngvarze Podróżniku zawarta jest w licznych rękopisach papierowych. Spośród nich Emil Olson wybrał AM 343 c 4to dla swojej edycji dyplomatycznej, aby wypełnić luknę w sadze w AM 343 a 4to. Rękopis AM 343 c 4to został napisany dla Árniego Magnússona w XVII lub wczesnym XVIII wieku, albo na Islandii, albo w Danii²²⁴. Na 23 kartach (około 202 mm × 160 mm) zawiera

velling Wisdom, 1000–1500, eds. Ch. Etheridge, M. Campopiano, Knowledge, Scholarship, and Science in the Middle Ages 2, Brepols, Turnhout 2021, s. 159–180.

222 H.J. Orning, *The Reality of the Fantastic...*, s. 338. Zob. też E. Lethbridge, [rec.: H.J. Orning, *The Reality of the Fantastic. The Magical, Political and Social Universe of Late Medieval Saga Manuscripts*, Syddansk universitetsforlag, Odense 2017], „Saga-Book” 2018, vol. 42, s. 189–195.

223 H.J. Orning, *The Reality of the Fantastic...*, s. 338–339.

224 Cyfrowa wersja rękopisu znajduje się na Handrit, AM 343 c 4to, <https://handrit.is/manuscript/view/da/AM04-0343-c/o#mode/2up> [dostęp: 26.07.2024]. Rękopis datuje się różnie: Ordbog over det norrøne prosasprog, *Yngvars saga víðfjrla* podaje lata 1600–1700; według *Katalog over den Arnamagnæanske håndskriftsamling*, udg. K. Kålund, Gyldendal, København 1889, s. 579

tylko jeden tekst, i to bez lakun: sagę o Yngvarze. Zdaniem Jóna Helgasona wydaje się prawdopodobne, że saga ta została przepisana z kopii AM 343 a 4to²²⁵.

Edycja Olsona jest jak dotąd jedyną edycją dyplomatyczną *Sagi o Yngvarze Podróżniku*. Pierwszą edycję tej sagi, razem z tłumaczeniem na język szwedzki, opublikował Nils Reinhold Brocman w 1762 roku. Nie skorzystał on z GKS 2845 4to czy AM 343 a 4to, lecz z kopii, jednak nie AM 343 c 4to²²⁶. Jego wydanie odzwierciedla zainteresowanie antykwaryczne oraz historyczne w XVII oraz XVIII wieku, kiedy Dania i Szwecja w trakcie walki o prym na Północy też za pomocą sag islandzkich starały się udowodnić, która z nich ma najwybitniejszą historię²²⁷. Inne edycje *Sagi o Yngvarze Podróżniku* wydali Carl Christian Rafn w 1852 roku, Valdimar Ásmundarson w 1886 roku oraz Bjarni Vilhjálmsson i Guðni Jónsson w 1944 bądź 1959²²⁸. Obecnie Aðalheiður Guðmundsdóttir i Þórdís Edda Jóhannesdóttir przygotowują edycję sagi dla serii Íslenzk fornrit²²⁹.

powstał pod koniec XVII wieku; E. Olson, *Inledning...*, s. v datuje go na wczesny XVIII wiek.

225 Jón Helgason, *Til Yngvars sagas overlevering*, „Opuscula” 1960, vol. 1, s. 177.

226 Podstawą edycji Brocmana jest rękopis papierowy SKB Papp. 4to nr 60 z roku 1734, który jest kopią papierowego rękopisu AM 343 b 4to datowanego na wczesny XVIII wiek; E. Olson, *Inledning...*, s. xiv–xvi, xxi–xxii. Por. też N.R. Brocman, *Företal...*, s. v.

227 K. Busch, *Großmachtstatus...*, s. 13–31.

228 Por. Stories for All Time: The Icelandic Fornaldarsögur, *Yngvars saga víðfjara* (<https://fasnl.net/bibliography/33> [dostęp: 26.07.2024]).

229 Hið íslenska fornritafélag, Nýlegar og væntanlegar útgáfur, <https://fornrit.is/index.php/page/2/> [dostęp: 25.08.2024].

3. Zapisy runiczne o tzw. wyprawie Yngvara

(*Annett Krakow*)

3.1. Uwagi ogólne

Pismo runiczne pierwotnie było używane do pisania w językach germańskich na różnych obiektach i materiałach, między innymi na broni, monetach, amuletach, broszkach, grzebieniach, drewnianych deseczkach lub na kamieniu, zarówno na skałach, jak i na kamieniach wolno stojących. Przypuszcza się, że podstawowym znaczeniem wyrazu ‘runa’ jest ‘tajemnica’ i że rozwinęło się ono w następujący sposób:

‘Geheimnis, geheimes Wissen’ → ‘(elitäres) Schriftwissen’ →
‘(Runen-)Schrift, Schriftzeichen’

‘(tajemnica, wiedza tajemna’ → ‘(elitarna) wiedza o piśmie’ →
‘pismo (runiczne), znak piśmienny’²³⁰.

Geneza pisma runicznego nadal jest przedmiotem wielu dyskusji. Pośród naukowców panuje jednak zgoda, że inspiracją lub wzorem dla pisma runicznego był jeden z alfabetów śródziemnomorskich: pismo łacińskie, greckie lub etruskie²³¹. Szacunkowo znanych jest dziś około 7100 zapisów runicznych, z których zdecydowana większość (około 6500 zabytków) znajduje się w Skandynawii (czyli w Szwecji, Norwegii i Danii), znacznie mniej

230 K. Düwel, R. Nedoma, *Runenkunde*, 5. Auflage, J.B. Metzler, Stuttgart-Weimar 2023, s. 2.

231 Ibidem, s. 230–239. Krótki opis w języku polskim można też znaleźć w P. Horbowicz, G. Kreutzer, W. Maciejewski, D. Skrzypek, *Runy*, Trio, Warszawa 2011, s. 17–20. Argumentację dla alfabetu łacińskiego jako wzór daje m.in. H. Williams, *The Origin of the Runes*, w: *Frisian Runes and Neighbouring Traditions. Proceedings of the First International Symposium on Frisian Runes at the Fries Museum, Leeuwarden 26–29 January 1994*, eds. T. Looijenga, A. Quak, *Amsterdamer Beiträge zur älteren Germanistik* 45, Rodopi, Amsterdam–Atlanta 1996, s. 211–218.

w Niemczech, na Wyspach Brytyjskich, na Grenlandii, w Niderlandach i innych krajach²³². Pojedyncze zapisy runiczne można też znaleźć między innymi w Polsce, Ukrainie i Rosji. Ich liczba ulega zmianie, ponieważ nadal są odkrywane nowe zabytki, na przykład przy okazji remontów w kościołach, prac drogowych lub badań archeologicznych. Tak było też w latach 2021–2023, kiedy podczas badań pola grobowego przy Svingerud nieopodal Tyrifjorden w Norwegii znaleziono fragmenty kamienia z runami. Na największym z nich, odkrytym jesienią 2021 roku, znajduje się kilka inskrypcji; został znaleziony w grobie datowanym na okres sprzed roku 300 n.e. Fragment ten zawiera najstarszy znany dotąd zapis runiczny na kamieniu²³³.

Pismo w najstarszych inskrypcjach to ogólnogermański tzw. starszy futhark składający się z 24 znaków. Nazwa ‘futhark’ odwołuje się do pierwszych sześciu znaków szeregu runicznego $\mathfrak{F}\mathfrak{u}\mathfrak{t}\mathfrak{h}\mathfrak{a}\mathfrak{r}\mathfrak{k}$. Runy mają wartość fonetyczną i oprócz tego noszą też nazwy. Nazwy run pojawiają się sporadycznie w inskrypcjach runicznych od IV wieku, jednak są one znane głównie dzięki poematom runicznym oraz notatkom w średniowiecznych rękopisach²³⁴. Przypuszcza się, że nazwy te powstały już wcześniej,

232 Liczą się zapisy, które powstały do reformacji; K. Düwel, R. Nedoma, *Runenkunde...*, s. 3.

233 K. Zilmer, K.S.K. Vasshus, *Runic Fragments from the Svingerud Grave Field in Norway. Earliest Datable Evidence of Runic Writing on Stone*, „NOWELE. North-Western European Language Evolution” 2023, vol. 76, no. 2, s. 233–303; K. Düwel, R. Nedoma, *Runenkunde...*, s. 66–67. Na temat interpretacji zapisu zob. też K.J. Myrvoll, *DEBATT: «Idiberug» på Svingerudsteinen kan ikkje vera eit kvinnenamn*, <https://www.uniforum.uio.no/leserbrev/2023/debatt-idiberug-pa-svingerud-steinen-kan-ikkje-ver.html> [dostęp: 19.08.2024].

234 K. Düwel, R. Nedoma, *Runenkunde...*, s. 2, 5–11, 15–16, 259–263. Polski opis starszego futharku zawarty jest w P. Horbowicz, G. Kreutzer, W. Maciejewski, D. Skrzypek, *Runy...*, s. 42–48. O nazwach run zob. R. Nedoma, *Runennamen*, w: *Reallexikon der germanischen Altertumskunde*, Bd. 25, 2. Auflage, Hrsg. H. Beck, de Gruyter, Berlin–New York 2003, s. 556–562.

razem z pismem runicznym, i rekonstruowano ich formy pragermańskie: przykładowo pierwsza runa 𐌺, transliterowana f, **fēhu*ⁿ znaczy 'bydło', ale też 'majątek, ruchoma własność'. W starszym futharku zachowało się około 450 zapisów, należy jednak mieć na uwadze, że inskrypcja może też być krótka i zawierać na przykład zaledwie imiona własne²³⁵. Od około roku 500 rozpoczął się proces zmian w języku pranordyckim (m.in. synkopa, przegłos, fraktura)²³⁶. Niektóre z tych zmian wpłynęły również na nazwy run. Można przykładowo wspomnieć o utracie inicjalnego /j/ przed wszystkimi samogłoskami: 𐌶 j pragermańskie **jǣra*ⁿ bądź pranordyckie **jāra* '(dobry) rok' zmienia się na **ār(a)* (por. isl. *ár*, szw. *år*) i taką nową wartość fonetyczną /a/ reprezentują 𐌶 A w fazie przejściowej i później 𐌶 a²³⁷. W fazie przejściowej od pranordyckiego do staronordyckiego (od wczesnego VIII wieku) zwiększyła się liczba fonemów i pojawiły się zmiany w szeregu runicznym: ich liczba nie uległa zwiększeniu (jak w przypadku run anglo-fryzyjskich), lecz zmniejszyła się do 16²³⁸. Reformowany młodszy futhark (też: futhark/futhork) można scharakteryzować jako

235 K. Düwel, R. Nedoma, *Runenkunde...*, s. 11.

236 Ibidem, s. 123; T. Birkmann, *From Ancient Nordic to Old Nordic (from the 6th Century until 1100)*, w: *The Nordic Languages: An International Handbook of the History of the North Germanic Languages*, vol. 1, ed. O. Bandle, Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft 22.1, de Gruyter, Berlin–New York 2002, s. 691–698; M. Schulte, *The Transformation of the Older fuþark: Number Magic, Runographic or Linguistic Principles?*, „Arkiv för nordisk filologi” 2006, vol. 121, s. 41–74.

237 K. Düwel, R. Nedoma, *Runenkunde...*, s. 8, 123–124; M. Schulte, *The Transformation...*, s. 58, 60.

238 K. Düwel, R. Nedoma, *Runenkunde...*, s. 124, 128; M. Schulte, *The Rise of the Younger fuþark: The Invisible Hand of Change*, „NOWELE. North-Western European Language Evolution” 2011, vol. 60/61, s. 45–68. Anglo-fryzyjski szereg runiczny obejmuje około 28 run. O tych runach zob. R.I. Page, *An Introduction to English Runes*, 2nd edition, Boydell & Brewer, Woodbridge 1999; K. Düwel, R. Nedoma, *Runenkunde...*, s. 98–122; P. Horbowicz, G. Kreutzer, W. Maciejewski, D. Skrzypek, *Runy...*, s. 53–55.

„rozwiązanie minimalistyczne” („minimalist solution”)²³⁹, ponieważ wiele run może oddawać więcej niż jedną głoskę.

Wraz z chrystianizacją i strukturami kościelnymi na Północ dociera również łacińska kultura piśmienna, a z nią nowy materiał piśmienny: pergamin²⁴⁰. Na pergaminie pisze się literami łacińskimi, albo w języku łacińskim, albo w językach nordyckich. Użycie run na pergaminie stanowi absolutny wyjątek (tzw. *runica manuscripta*)²⁴¹. Runy były nadal używane i tworzone też nowe znaki²⁴². Imponujące jest znalezisko z inskrypcjami runicznymi w Bergen w Norwegii. W 1955 roku w dawnej dzielnicy hanzeatyckiej Bryggen wybuchł pożar i w trakcie wykopalisk archeologicznych przeprowadzonych po tym zdarzeniu znaleziono około 680 zapisów datowanych na okres od późnego XII do późnego XV wieku²⁴³. Większość zapisów znajduje się na dobrze zachowanych drewnianych deseczkach i odnosi się do handlu oraz życia codziennego ówczesnych mieszkańców. Warto również wspomnieć o tym, że od XI wieku pismo runiczne czasami było używane dla ryty w języku łacińskim, między innymi na inskrypcjach z Bergen; przykładowo można tam znaleźć modlitwę Ave Maria czy cytat z Wergiliusza „Omnia vincit Amor”²⁴⁴. Nawet po reformacji runy pozostawały w użyciu, szczególnie w Szwecji:

239 K. Braunmüller, *The Ancient Nordic Linguistic System from a Typological Point of View: Phonology, Graphemics, Morphology, Syntax and Word Order*, w: *The Nordic Languages...*, s. 652.

240 Por. K. Düwel, R. Nedoma, *Runenkunde...*, s. 215.

241 Ibidem, s. 248–258.

242 Trzeba mieć na uwadze, że w krajach nordyckich termin ‘średniowiecze’ obejmuje okres zaczynający się po epoce wikingów; K. Düwel, R. Nedoma, *Runenkunde...*, s. 130–131. Przegląd wariantów średniowiecznych run można znaleźć na Riksantikvarieämbetet, Att läsa runor och runinskrifter, <https://www.raa.se/kulturarv/runor-och-runstenar/att-lasa-runor-och-runinskrifter/> [dostęp: 4.08.2024].

243 K. Düwel, R. Nedoma, *Runenkunde...*, s. 202–208; P. Horbowicz, G. Kreutzer, W. Maciejewski, D. Skrzypek, *Runy...*, s. 124–133.

244 K. Düwel, R. Nedoma, *Runenkunde...*, s. 215–223.

na Gotlandii w XVI wieku i w Dalarna, gdzie wariant run zwany po szwedzku *dalrunor* był używany do końca XIX i wczesnego XX wieku²⁴⁵. Oprócz tego można wspomnieć o tzw. kalendarzu lub kiju runicznym (wzorowany na kalendarzu juliańskim), który był używany od średniowiecza do XIX wieku.

Zapisy o wyprawie Yngvara zostały wyrzeźbione w młodszej futharku, warto więc dokładniej przyjrzeć się jemu i okresowi, w którym był używany. Samnordisk runtextdatabas datuje zapisy w nim zawarte na czas od około 725 do około 1100 roku bądź wczesnego XII wieku²⁴⁶. To znaczy, że młodszy futhark był stosowany w okresie często zwanym epoką wikingów, który trwał od około połowy VIII wieku do drugiej połowy XI wieku²⁴⁷. Młodszy futhark składa się z mniejszej liczby run, które występują w trzech odmianach: dwiema głównymi są runy długogałzkowe oraz krótkogałzkowe, a obok nich trzecia – bardzo rzadko używana – odmiana run bez pnia²⁴⁸. W transliteracji podaje się tylko jedną literę

245 Ibidem, s. 214–215, 280; Riksantikvarieämbetet, Att läsa runor och runinskrifter (<https://www.raa.se/kulturarv/runor-och-runstenar/att-lasa-runor-och-runinskrifter/> [dostęp: 4.08.2024]).

246 Samnordisk runtextdatabas 3.1, Signum, do pobrania na Samnordisk runtextdatabas, Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet, 2020, <http://www.nordiska.uu.se/forskn/samnord.htm> [dostęp: 4.08.2024]. W aplikacji Runor, która bazuje na Samnordisk runtextdatabas, podano okres około 750–1100; Riksantikvarieämbetet, Begrepp och principer, <https://www.raa.se/hitta-information/runor/begrepp-och-principer-for-translitterering/> [dostęp: 21.08.2024].

247 Przełomowe wydarzenia często uznawane za granicę czasową epoki wikingów to napad na klasztor Lindisfarne w Anglii w 793 roku oraz bitwa pod Stamford Bridge, również w Anglii, w 1066 roku; por. m.in. R. Palm, *Vikingarnas språk 750–1100*, Norstedts, Stockholm 2004, s. 14–16.

248 Ilustracje przedstawiające te trzy warianty można znaleźć m.in. w K. Düwel, R. Nedom, *Runenkunde...*, s. 124, 129; R. Palm, *Vikingarnas språk...*, s. 103; H. Williams, *Runes*, w: *The Viking World...*, s. 282; Riksantikvarieämbetet, Att läsa runor och runinskrifter (<https://www.raa.se/kulturarv/runor-och-runstenar/att-lasa-runor-och-runinskrifter/> [dostęp: 4.08.2024]). Na temat run krótkogałzkowych (m.in. teorii ich powstania) zob. w szczególności M. Källström,

jako odpowiednik jednej runy, ale jak już wyżej wspomniano, jest to uproszczenie. Runa ƿ transliterowana jako **k** może oznaczać zarówno bezdźwięczne /k/, jak i jego dźwięczny odpowiednik /g/. Należy również mieć na uwadze, że w starszym i młodszym futharku głoska nosowa może być opuszczona przed homorganicznymi, między innymi zwartymi spółgłoskami²⁴⁹. To wyjaśnia, dlaczego w inskrypcjach można znaleźć pisownię imienia Yngvara jako **ikuari** (l. poj. celownik) bez spółgłoski nosowej. Inna runa, która reprezentuje różne głoski, to ʀ. Może ona reprezentować między innymi /ā/ (czyli nosową głoskę /a/) oraz /o/; w Samnordisk runtextdatabas runa ʀ jest transliterowana jako **o**²⁵⁰. Przez długi czas twierdzono, że zapisy, w których runa ta oznacza /ā/, są starsze od tych, w których oznacza /o/, i ze względu na to, że występuje ona w niektórych zapisach o wyprawie Yngvara, podjęto próbę datowania tej zmiany także w wymowie²⁵¹. Jednak badania Henrika Williamsa pokazują, że postulat takiego dato-

The Typology of the Short-Twig Runes and Contacts in the Baltic Sea, w: *Relations and Runes – The Baltic Islands and their Interactions during the Late Iron Age and Early Middle Ages*, eds. L. Kitzler Åhfeldt et al., Riksantikvarieämbetet, Visby 2020, s. 127–150.

249 H. Williams, *The Non-Representation of Nasals before Obstruents: Spelling Convention or Phonetic Analysis?*, w: *Proceedings of the Third International Symposium on Runes and Runic Inscriptions*, Grindaheim, Norway, 8–12 August 1990, ed. J.E. Knirk, Runrön 9, Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet, Uppsala 1994, s. 217–222; K. Düwel, R. Nedoma, *Runenkunde...*, s. 11, 131; M. Schulte, *The Rise of the Younger fuþark...*, s. 57–58; idem, *The Transformation...*, s. 42.

250 Samnordisk runtextdatabas 3.1, Förteckning över translittereringar i databasen, do pobrania na Samnordisk runtextdatabas, Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet, 2020, <http://www.nordiska.uu.se/forskn/samnord.htm> [dostęp: 4.08.2024]. Szczegółową analizę prowadził H. Williams, *Åsrunan. Användning och ljudvärde i runsvenska steninskrifter*, Runrön 3, Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet, Uppsala 1990, s. 40–126. Por. też K. Düwel, R. Nedoma, *Runenkunde...*, s. 214; R. Palm, *Vikingarnas språk...*, s. 112.

251 Np. O. von Friesen, *Upplands runstenar. en allmänfattlig öfversikt*, Akademiska bokhandeln, Uppsala 1913, s. 41, 45–46.

wania inskrypcji runicznych jest nieuzasadniony²⁵². Pod koniec epoki wikińskiej pojawiła się innowacja pozwalająca na adekwatniejsze podanie wartości fonetycznej: tzw. runy kłute lub runy kropkowane. Przykładowo można wspomnieć o runie ƿ (czyli ƿ z kropką) dla g²⁵³.

Dla późniejszej epoki wikińskiej charakterystyczna jest duża liczba zapisów na kamieniu, szczególnie na kamieniach wolno stojących. Zjawisko to występuje prawie wyłącznie w Skandynawii, gdzie z kolei wśród razem wziętych około 2700 kamieni znaczna większość znajduje się w centralnej Szwecji po obu stronach jeziora Mälaren: w regionach Uppland (około 1200) oraz Södermanland (około 400)²⁵⁴. Większość zapisów odnosi się do spraw prywatnych, często do zmarłego członka rodziny²⁵⁵. Bazują one na dosyć sztywnym schemacie i wspominają o fundatorach kamienia oraz o osobie lub osobach, dla pamięci których zostały wyryte, a także informują o relacji pomiędzy fundatorem a zmarłym. Szacuje się, że na około połowie wszystkich kamieni runicznych zapis składa się tylko z tej informacji²⁵⁶. Oprócz tego mogą się na nich znajdować również dane dotyczące rodzaju śmierci, formuła z wezwaniem Boga lub podpis mistrza, który wyrył runy²⁵⁷.

252 Dokładna analiza z uwzględnieniem wcześniejszych badań zawarta jest w H. Williams, *Åsrunan...*, s. 127–147.

253 K. Düwel, R. Nedoma, *Runenkunde...*, s. 129.

254 M. Källström, *Aristocratic Networks during the Late Viking Age in the Light of Runic Inscriptions*, w: *Nordic Elites in Transformation*, c. 1050–1250, vol. 2, eds. B. Poulsen, H. Vogt, Jón Viðar Sigurðsson, Routledge, Routledge Research in Medieval Studies 16, London–New York 2020, s. 81; K. Düwel, R. Nedoma, *Runenkunde...*, s. 150–151. Ogólnie na temat kamieni runicznych zob. K. Düwel, *Runensteine* § 2. *Runologisches*, w: *Reallexikon der germanischen Altertumskunde*, Bd. 25..., s. 591–596.

255 M. Källström, *Aristocratic Networks...*, s. 81.

256 R. Palm, *Vikingarnas språk...*, s. 121.

257 Ibidem, s. 120–130, 150–152; K. Düwel, R. Nedoma, *Runenkunde...*, s. 132–133; Riksanantikvarieämbetet, Att läsa runor och runinskrifter (<https://www.raa.se/kulturarv/runor-och-runstenar/att-lasa-runor-och-runinskrifter/> [dostęp: 4.08.2024]).

Ze względu na tę konstrukcję treści nie można się dziwić, że zapisy runiczne zawierają dużą liczbę imion własnych²⁵⁸. Fundatorzy stawiali kamienie runiczne tam, gdzie dobrze było je widać: szczególnie przy drogach lądowych i wodnych, mostach i brodach, często znajdujących się niedaleko dawnego miejsca zamieszkania zmarłego²⁵⁹.

Gwałtowny wzrost liczby takich kamieni zawierających zapisy o charakterze pamiątkowym badacze wyjaśniają na różne sposoby. Niektórzy sądzą, że bogactwo zdobyte w wyniku wypraw grabieżczych i handlowych umożliwiało stawianie kamieni runicznych²⁶⁰. Inne wyjaśnienie bazuje na obserwacji, że niemała liczba kamieni runicznych zawiera krzyże i czasami modlitwy, przypuszcza się więc, że ze zjawiskiem rozpowszechniania tych kamieni od późnego X wieku związana jest chrystianizacja Skandynawii²⁶¹. Trzecia teoria zwraca uwagę na fakt, że zapisy dokładnie opisują relację pomiędzy fundatorem a zmarłym, i na tej podstawie twierdzono, że kamienie służyły zgłaszaniu roszczeń o spadek²⁶². Niezależnie od tego, które wyjaśnienie jest najbardziej prawdopodobne, można zgodzić się z Magnusem Källströmem, że stawianie kamieni runicznych było sposobem wyrażania statusu społecznego i znaczenia w ówczesnym społeczeństwie, ponieważ wymagało wysiłku i znacznych środków finansowych²⁶³.

258 Zob. L. Peterson, *Nordiskt runnamnslexikon*, 5:e upplagan, Institutet för språk och folkminnen, Uppsala 2007, <https://isof.diva-portal.org/smash/get/diva2:1108274/FULLTEXT01.pdf> [dostęp: 5.08.2024].

259 M. Källström, *Aristocratic Networks...*, s. 81.

260 Ibidem; B. Sawyer, *The Viking-Age Rune-Stones: Custom and Commemoration in Early Medieval Scandinavia*, Oxford University Press, Oxford 2006, s. 16.

261 M. Källström, *Aristocratic Networks...*, s. 81; B. Sawyer, *The Viking-Age Rune-Stones...*, s. 17–20; A.-S. Gräslund, L. Lager, *Runestones and the Christian Missions*, w: *The Viking World...*, s. 634–637.

262 M. Källström, *Aristocratic Networks...*, s. 81; B. Sawyer, *The Viking-Age Rune-Stones...*, s. 47–70.

Badacz ten zaznacza, że być może takie zapisy o charakterze pamiątkowym były też ryte w drewnie, jednak ze względu na długowieczność preferowanym materiałem był kamień.

Nieproporcjonalnie dużo uwagi w badaniach poświęcono bardzo małej grupie zapisów: chodzi o zapisy runiczne wspominające o osobach, które podejmowały wyprawy dookoła Europy. Birgit i Peter Sawyerowie szacują, że mniej niż 10% wszystkich inskrypcji odnosi się do mężczyzn, którzy umierali za granicą²⁶⁴. Były dwa główne kierunki podróży: zachód i wschód. Szlak zachodni prowadził do Wysp Brytyjskich, gdzie ludzie z Północy znajdujący się w drużynie duńskiego króla Anglii i Danii Knúta Wielkiego pomagali mu uzyskać trybut, tzw. *danegeld*²⁶⁵. Wśród zapisów odnoszących się do szlaku wschodniego znajduje się wzmianka o wyprawie pod przywództwem Yngvara. Zapisy o wyprawie Yngvara są unikatowe, ponieważ o żadnej innej wyprawie nie ma ich tyle ile o tej. Szlak wschodni prowadził przez Morze Bałtyckie do ziem bałtyckich oraz słowiańskich i stąd dalej na południe, na przykład do Bizancjum²⁶⁶. W inskrypcjach czasami

264 B. Sawyer, P. Sawyer, *Medieval Scandinavia. From Conversion to Reformation, circa 800–1500*, University of Minnesota Press, Minneapolis–London 1993, s. 12. Por. też B. Sawyer, *The Viking-Age Rune-Stones...*, s. 152.

265 Knútr Sveinsson był królem w latach 1018–1035. O zapisach odwiedzających wyprawy na zachód zob. J. Jesch, *Ships and Men in the Late Viking Age: The Vocabulary of Runic Inscriptions and Skaldic Verse*, Boydell & Brewer, Woodbridge 2001, s. 70–80.

266 Przegląd znajduje się w J. Jesch, *Ships and Men...*, s. 89–107; E. Melnikova, *Runic Inscriptions as a Source for the Relation of Northern and Eastern Europe in the Middle Ages*, w: *Runeninschriften als Quellen interdisziplinärer Forschung. Abhandlungen des Vierten Internationalen Symposiums über Runen und Runeninschriften in Göttingen. 4.–9. August 1995*, Hrsg. K. Düwel, Ergänzungsbände zum Reallexikon der germanischen Altertumskunde 15, de Gruyter, Berlin–New York 1998, s. 647–659. Krótki opis po polsku zawarty jest w P. Horbowicz, G. Kreutzer, W. Maciejewski, D. Skrzypek, *Runy...*, s. 185–189. Monografie poświęcone temu tematowi: Е.А. Мельникова, *Скандинавские рунические надписи: Новые находки и интерпретации. Тексты, перевод*,

tylko ogólnie wzmiankuje się o wschodzie (w około 45 zapisach), a czasami lokalizacja jest bardziej sprecyzowana, na przykład: na Rusi i w Grecji (tj. Bizancjum)²⁶⁷. Większość zapisów runicznych wspominających o szlaku wschodnim lub miejscach na Rusi znajduje się dookoła jeziora Mälaren w środkowej Szwecji – i tak też jest w przypadku zapisów o wyprawie Yngvara²⁶⁸.

3.2. Przegląd zapisów runicznych o wyprawie Yngvara

W tym podrozdziale zostanie przedstawionych 26 zapisów runicznych o wyprawie Yngvara. Spośród nich 25 znalazło się już w korpusie Eliasa Wesséna z roku 1960²⁶⁹. Później również Mats G. Larsson opierał się na tych samych zapisach w swoich badaniach nad wyprawą Yngvara²⁷⁰. W 1990 roku podczas prac drogowych prowadzonych przy lotnisku Arlanda (pomiędzy Uppsalą a Sztokholmem) znaleziono kamień, który także zalicza się do korpusu inskrypcji o tej wyprawie²⁷¹. Na temat tego, jakie zapisy powinny być klasyfikowane jako odnoszące się z dużym prawdopodobieństwem do wyprawy Yngvara, można znaleźć też inne opinie. Historyk sztuki Signe Horn Fuglesang ma w swoim korpusie 21 kamieni, runolog Jelena Melnikowa 23²⁷². Oprócz zapre-

комментарий, «Восточная литература» РАН, Москва 2001, s. 273–353; K. Zilmer, 'He drowned in Holmr's sea – His cargo-ship drifted to the sea-bottom, only three came out alive'. *Records and Representations of Baltic Traffic in the Viking Age and the Early Middle Ages in Early Nordic Sources*, [dysertacja doktorska], Nordistica Tartuensia 12, Tartu ülikool, Tartu 2005.

267 Por. J. Jesch, *Ships and Men...*, s. 89.

268 E. Melnikova, *Runic Inscriptions...*, s. 648–649.

269 E. Wessén, *Historiska runinskrifter...*, s. 30.

270 Por. m.in. M.G. Larsson, *Ingvarstågets arkeologiska bakgrund*, „Fornvännen” 1986, vol. 81, s. 110–111.

271 T. Snædal, *Uppland, Husby-Ärlinghundra socken, Arlanda (Måby ägor)*, „Fornvännen” 1992, vol. 87, s. 156–158.

272 S. Horn Fuglesang, *Swedish Runestones of the Eleventh Century: Ornament and Dating*, w: *Runeninschriften als Quellen interdisziplinärer For-*

zentowanych poniżej 26 zapisów w różnych publikacjach dyskutuje się przynależność także innych zapisów runicznych do tych o wyprawie Yngvara²⁷³.

Signum, transliteracja i transkrypcja na szwedzki runiczny dla każdego zapisu są wzięte z Samnordisk runtextdatabas, w wersji dostępnej w aplikacji Runor²⁷⁴. Można tam znaleźć wiele informacji o każdym z omawianych zapisów, w tym między innymi: transliterację, tekst znormalizowany w starozachodnio-nordyckim i szwedzkim języku runicznym²⁷⁵, tłumaczenie na

schung..., s. 200; E.A. Мельникова, *Приложение. Шведские рунические памятники в честь участников похода Ингвара*, w: *Сага об Ингваре Путешественнике...*, s. 382–418. Oprócz tego Melnikowa omawia trzy zapisy, które mogłyby odnosić się do wyprawy Yngvara; E.A. Мельникова, *Приложение...*, s. 418–421.

273 Por. m.in. E.A. Мельникова, *Приложение...*, s. 420–421; M.G. Larsson, *Ett ödesdigert vikingatåg – Ingvar den vittfarnes resa 1036–1041*, w: idem, *Vikingar i österled. En samlingsutgåva av: Ett ödesdigert vikingatåg – Ingvar den vittfarnes resa 1036–1041, Våringar – Nordbor hos kejsaren i Miklagård, Rusernas rike – Nordborna och Rysslands födelse, MånPocket*, Stockholm 1999, s. 138–139, 147–149, 151; M. Åhlén, *En nordlig Ingvarssten? Den lilla runstenen vid Attmars kyrka*, w: *Namn och runor: Uppsalastudier i onomastik och runologi till Lennart Elmevik på 70-årsdagen 2 februari 2006*, red. L. Peterson, S. Strandberg, H. Williams, Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet, Uppsala 2006, s. 283–288. Próbe klasyfikacji kamieni związanych z wyprawą Yngvara podejmuje też C.L. Thunberg, *Ingvarståget och dess monument En studie av en runstensgrupp med förslag till ny gruppering*, [praca licencjacka], Göteborgs universitet, Göteborg 2010, s. 52–53, który próbuje rozróżnić kamienie „säkra (pewne)”, „troliga (prawdopodobne)” i „möjliga (możliwe)” oraz takie, które są „av särskilt intresse (szczególnie interesujące)” w kontekście wyprawy Yngvara.

274 Riksantikvarieämbetet, Runor, <https://app.raa.se/open/runor/search> [dostęp: 6.08.2024]. Należy zauważyć, że w Runor przy transkrypcjach (tj. normalizacjach) na szwedzki język runiczny nie zaznaczono długich samogłosek.

275 Termin *runsvenska* określa język w zapisach runicznych z epoki wikingińskiej w ówczesnych granicach Szwecji; por. Riksantikvarieämbetet, Språk i söktjänsten Runor, <https://www.raa.se/hitta-information/runor/sprak-i-soktjansten-runor/> [dostęp: 6.08.2024]; A. Szulc, *Historia języka szwedzkiego*, Rozprawy Wydziału Filologicznego 77, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 2009, s. 63.

język angielski i w wielu przypadkach również na szwedzki, zdjęcia, położenie na mapie oraz bibliografię. Oprócz zapisu znalezionego w roku 1990 pozostałych 25 jest obszernie opisanych i dyskutowanych w odpowiednich tomach serii *Sveriges runinskrifter*²⁷⁶.

Poniżej po kolei przedstawiono kamienie, zaczynając od regionu z największą liczbą zapisów o wyprawie Yngvara, a kończąc na tym z najmniejszą ich liczbą, czyli od Södermanland, Uppland, przez Östergötland, po Västmanland. Opisano je według schematu: signum, miejsce, transliteracja (pogrubiona), transkrypcja bądź normalizacja na szwedzki runiczny, tłumaczenie na język polski, ornamentacja oraz uwagi. Na wzorze tłumaczeń na język angielski w Samnordisk runtextdatabas w poniższych tłumaczeniach na język polski imiona podano w znormalizowanych formach starozachodnionordyckich (dopasowanych do deklinacji języka polskiego), konkretnie w formach preferowanych w Samnordisk runtextdatabas: przykładowo Ingvarr (nie Yngvarr) lub Ulfr (nie Úlfr)²⁷⁷. Również tak samo jak w Samnordisk runtextdatabas klasyfikację ornamentacji wstąg runicznych

276 Tomy te są dostępne w wersjach cyfrowych, m.in. na Riksantikvarieämbetet, Digitala Sveriges runinskrifter – publicerade volymer, <https://www.raa.se/kulturarv/runor-och-runstenar/digitala-sveriges-runinskrifter/digitala-sveriges-runinskrifter-publicerade-volymer/> [dostęp: 20.08.2024]. Na temat tej edycji oraz stanu publikacji szwedzkich zapisów runicznych zob. M. Källström, *Corpus Editions of Swedish Runic Inscriptions*, „Futhark: International Journal of Runic Studies” 2021, vol. 12, s. 7–27.

277 Na temat normalizowania tekstu w starozachodnionordyckim zob. Riksantikvarieämbetet, Språk i söktjänsten Runor (<https://www.raa.se/hitta-information/runor/sprak-i-soktjansten-runor/> [dostęp: 6.08.2024]). Opis gramatyki języka starozachodnionordyckiego (włącznie ze zmianami językowymi, które wpływały na pisownię) daje m.in. dzieło podstawowe A. Noreen, *Altnordische Grammatik I: Altisländische und altnorwegische Grammatik (Laut- und Flexionslehre) unter Berücksichtigung des Urnordischen*, 4. Auflage, Niemeyer, Halle 1923, <https://www.arnastofnun.is/sites/default/files/2018-10/A.%20Noreen%2C%20Altnordische%20Grammatik%20I.pdf> [dostęp: 20.08.2024].

podano według Anne-Sofie Gräslund²⁷⁸. Wstęgi często zawierają elementy zoomorficzne, a w prezentowanym przez nie stylu najważniejsza w kontekście zapisów o wyprawie Yngvara jest tzw. *fågelperspektiv*, Perspektywa z lotu ptaka. Nazwa tego stylu wiąże się z przedstawieniem głowy zwierzęcia runicznego widzianego z góry. Styl ten wraz z propozycją Gräslund jego datowania zostanie omówiony w kolejnym podrozdziale.

Zapisy z Södermanland

Sö 9, Lifsinge:

barkuiþr × auk × þu : helka × raistu × stain × þansi : at · ulf
: sun · sin · han × entapis + miþ : ikuari + kuþ + hialbi + salu
ulfs ×

Bergviðr/Barkviðr ok þau Hælga ræistu stæin þannsi at Ulf, sun
sinn. Hann ændaðis með Ingvari. Guð hialpi salu Ulfs.

Bergviðr/Barkviðr i Helga, oni wznieśli kamień ten dla Ulfa, syna
swego. On umarł z Ingvarem. Niech Bóg pomoże duszy Ulfa.

Ornamentacja: krzyż, głowa zwierzęcia runicznego widziana
z lotu ptaka.

Uwagi: kamień został odkryty w 1857 roku przy zagospodarowaniu
ziemi. Był rozbity na siedem kawałków. Wysokość kamienia
wynosi około 2,05 m, szerokość pomiędzy około 1,48 m (w dol-
nej części) a około 1,23 m (w górnej części)²⁷⁹. Przypuszcza się,
że mistrzem run jest Traen²⁸⁰.

278 Swoją klasyfikację przedstawiła ona w różnych publikacjach, m.in. w A.-S. Gräslund, *Dating the Swedish Viking-Age Runestones on Stylistic Grounds*, w: *Runes and Their Secrets: Studies in Runology*, ed. M. Stocklund, Museum Tusculanum Press, Copenhagen 2006, s. 119–124.

279 *Södermanlands runinskrifter*, utg. E. Brate, E. Wessén, Sveriges runinskrifter 3, Norstedt & Söner – Almqvist & Wiksell, Stockholm 1924–1936, s. 5–6.

280 J. Axelsson, *Mellansvenska runristare. Förteckning över signerade och attribuerade inskrifter*, Runrön 5, Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet, Uppsala 1993, s. 74.

Sö 96, Jäders kyrka:

... ..-(t)ain : þansi : at : begli : faþur : sii :: buanta :: sifur :: han
: uar : fa... ..

... .. [s]tæin þannsi at Bægli, faður sinn, boanda SæfuR. Hann vaR
fa[rinn](?) ...

... kamień ten dla Beglira, ojca swego, męża Sæfy. Pojechał(?) ...

Ornamentacja: na zachowanym fragmencie nie ma krzyża, głowa zwierzęcia runicznego widziana z lotu ptaka.

Uwagi: fragment został znaleziony w kościele w Jäder i w drugiej połowie XIX wieku postawiony przed kościołem. Wysokość wynosi około 1,71 m, szerokość pomiędzy około 72 cm a około 54 cm²⁸¹. Słowo *bōndi* może w szwedzkim runicznym oznaczać ‘mąż, żonaty mężczyzna’, ale też ‘chłop’ oraz ‘pan domu, gospodarz’²⁸². Ponieważ ostatnie zdanie zaczyna się tak samo jak na Sö 105 oraz Sö 107, gdzie mowa jest o Yngvarze, przypuszcza się, że tak też było w przypadku tego zapisu²⁸³.

Sö 105, Högstena:

: hulmviðr : -þi-(s)... ..(r) ...ur--(r)- su[n] han : uar : fa-in : m(i)-
: ikuari ×+

Holmviðr [þ]or[bæ]r[n](?) sun [sinn]. Hann vaR fa[r]inn me[ð]
Ingvari.

Holmviðr ... Þorbjörna(?), syna [swego]. On pojechał z Ingvarem.

281 *Södermanlands runinskrifter...*, s. 69.

282 L. Peterson, *Svenskt runordsregister*, 3:e upplagan, Runrön 2, Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet, Uppsala 2006, <http://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:437203/FULLTEXT01.pdf> [dostęp: 25.08.2024]. Wyraz jest też analizowany m.in. w J. Jesch, *Runes and Words: Runic Lexicography in Context*, „Futhark: International Journal of Runic Studies” 2013, vol. 4, s. 82–88.

283 *Södermanlands runinskrifter...*, s. 69.

3. Zapisy runiczne o tzw. wyprawie Yngvara (*Annett Krakow*)

Ornamentacja: krzyż, głowa zwierzęcia runicznego widziana z lotu ptaka.

Uwagi: kamień znajduje się przy skraju drogi w pobliżu Högstena. Jego wysokość wynosi około 1,90 m, szerokość pomiędzy około 74 cm a 30 cm. Zapis na górnej części kamienia jest w większości zniszczony²⁸⁴.

Sö 107, Balsta:

**: rulifr : raisti : stein : þnsi : at : faþur : sin : skarf : ha[n] uar :
farin : miþ : ikuari :**

Hróðlæifr ræisti stæin þennsi/þannsi at faður sinn Skarf. Hann vaR farinn með Ingvari.

Hróðlæifr wzniósł kamień ten dla ojca swego, Skarfa. Pojechał z Ingvarem.

Ornamentacja: krzyż, głowa zwierzęcia runicznego widziana z profilu (w Samnordisk runtextdatabas niepewna klasyfikacja jako styl profilowy Pr 2²⁸⁵).

Uwagi: kamień znajduje się dziś przy skraju drogi obok kamieni Sö 108 oraz Sö 109, który również zawiera zapis o wyprawie Yngvara. Wysokość kamienia wynosi około 1,70 m, szerokość pomiędzy około 70 cm a 55 cm²⁸⁶.

Sö 108, Gredby:

**kunulfr : raisti : stein : þansi : at : ulf : faþur : sin : han : uar i :
faru : miþ : ikuari :**

284 Ibidem, s. 76.

285 Samnordisk runtextdatabas, Sö 107, <http://kulturarvsdata.se/uu/srdb/35219c70-8bb3-4cb5-acbe-22824853638e> [dostęp: 5.08.2024].

286 *Södermanlands runinskrifter...*, s. 79.

Gunnulfr ræisti stæin þannsi at Ulf, faður sinn. Hann vaR i faru með Ingvari.

Gunnulfr wniósł kamień ten dla Ulfa, ojca swego. Był w podróży z Ingvarem.

Ornamentacja: krzyż, głowa zwierzęcia runicznego widziana z lotu ptaka.

Uwagi: kamień znajduje się dziś przy skraju drogi obok Sö 107 oraz Sö 109, który również zawiera zapis o wyprawie Yngvara. Wysokość kamienia wynosi około 1,39 m, szerokość pomiędzy około 90 cm a 94 cm²⁸⁷. Svante Lagman na podstawie ponownego zbadania tego zapisu doszedł do wniosku, że poprawnym odczytem nie jest þansi, lecz þanse, czyli z runą klutą²⁸⁸.

Sö 131, Lundby:

: sbiuti : halfdan : þair : raisþu : stæin : þansi : eftir : skarþa :
brupur sin : fur : austr : hiþan : miþ : ikuari : o sirklanti : likr :
sunR iuintar

Spiuti, Halfdan, þæiR ræisþu stæin þannsi æftiR Skarða, broður sinn. For austr heðan með Ingvari, a Særklandi liggR sunR ØyvindaR.

Spióti, Halfdan, oni wznieśli kamień ten dla Skaröiego, brata swego. Pojechał stąd na wschód z Ingvarem, w Serklandi leży syn Eyvinda.

Ornamentacja: krzyż, bez wstęgi zoomorficznej.

287 Ibidem, s. 80.

288 S. Lagman, *De stungna runorna. Användning och ljudvärden i runsvenska steninskrifter*, Runrön 4, Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet, Uppsala 1990, s. 76, 158.

Uwagi: kamień znajduje się w pobliżu jednej drogi. Jego wysokość wynosi około 1,58 m, szerokość pomiędzy około 76 cm a 46 cm²⁸⁹. W zapisach runicznych można też znaleźć przykłady dla aliteracji, jednak to, czy jest ona zamierzona, czy przypadkowa, badacze oceniają różnie. Koniec zapisu na Sö 131 jest zaliczany do metrycznych zapisów runicznych. Zawiera on dwa wersy w metrum *fornyrðislag*, znanym na przykład z poezji eddaicznej (podział metryczny według Sophusa Buggego jest użyty również przez Hansa-Petera Naumanna; podkreślono aliteracje: samogłoska może aliterować z dowolną samogłoską w akcentowanej pozycji)²⁹⁰:

For austr heðan með Ingvari,
a ǫærklandi liggR sunR ØyvindaR.

Sö 173, Tystberga:

§A mus:kia/mes:kia : a(u)[k :] (m)an(i) : litu : rasa : ku[(m)(l)
: þausi : at : b]ruþur · (s)in : hr(u)þkaír · auk : faþur sin
hulm:stain · §B · han hafþi · ystarla u(m) : uarit · lenki : tuu :
a:ustarla : meþ : inkuari

§A Myskia ok Manni/Mani letu ræisa kumbl þausi at broður sinn
Hróðgeir ok faður sinn Holmstæin. §B Hann hafði vestarla um
vaRit længi, dou austarla með Ingvari.

§A Myskja i Manni/Máni kazali wznieść pomniki te dla brata
swego Hróðgeira oraz swego ojca Holmsteina. §B Był długo na
zachodzie; umierali na wschodzie z Ingvarem.

289 *Södermanlands runinskrifter...*, s. 98.

290 Ibidem, s. 99; H.-P. Naumann, *Metrische Runeninschriften in Skandinavien: Einführung, Edition und Kommentare*, Narr Francke Attempto, Tübingen 2018, s. 29, 187 (Naumann dyskutuje też podziały metryczne w Sö 131); ostrożniej w ocenie F. Hübler, *Schwedische Runendichtung der Wikingerzeit*, Runrön 10, Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet, Uppsala 1996, s. 95–96.

Ornamentacja: bez krzyża, jedna wstęga z głową zwierzęcia runicznego widzianą z lotu ptaka, a druga wstęga z głową zwierzęcia runicznego widzianą z profilu (styl profilowy Pr 2).

Uwagi: kamień znajduje się w pobliżu drogi. Jego wysokość wynosi około 1,20 m, szerokość pomiędzy około 86 cm a 1,18 m²⁹¹. Pierwsze imię w zapisie jest odczytywane różnie: jako **mus:kia** lub **mes:kia**. Przy Sö 173 stoi Sö 374, na którym imię to znajduje się w formie dopełniacza **musku**; oprócz tego na Sö 13 występuje **muskia**²⁹². Niektórzy interpretują to imię jako przydomek żeński oznaczający 'smagły, ciemnoskóry' (*mörk-lagd, mörkhyad*)²⁹³, inni jako imię męskie o tym samym znaczeniu²⁹⁴. Również w przypadku tego zapisu twierdzi się, że jego koniec zawiera poetycką formę w metrum *fornyrðislag*²⁹⁵. Na temat Holmsteina zob. uwagę do zapisu Sö 335.

Sö 179, Gripsholm:

× tula : lit : raisa : stæin : þinsal | at : sun : sin : haralt : brupur
: inkuars : þair furu : trikila : fiari : at : kuli : auk : a:ustarla|
|ar:ni : kafu : tuu : sunar:la : a sirk:lan:ti

Tola let ræisa stæin þennsa at sun sinn Harald, broður Ingvars.
ÞæiR foru drængila fiarri at gulli ok austarla ærni gafu, dou
sunnarla a Særklandi.

291 Södermanlands runinskrifter..., s. 134.

292 P. Stille, *Myskia – ett sörmländskt runstensnamn*, w: *Från götarna till Norens kor. Hyllningsskrift till Lennart Elmevik på 60-årsdagen 2 februari 1996*, red. E. Brylla, S. Strandberg, M. Wahlberg, Ortnamnsarkivet, Uppsala 1996, s. 157.

293 R. Otterbjörk, *faruki, kurk och ublurk*. Namnproblem i sörmländska runinskrifter, „*Studia anthroponymica Scandinavica*” 1983, vol. 1, s. 40. Przeciwniej interpretacji np. P. Stille, *Myskia*..., s. 158–159.

294 H. Williams, *mesku giristr: en from bön på Bräckstasten (U 1039)?*, w: *Bo65: Festschrift till Bo Ralph*, red. Kristinn Jóhannesson, Meijerbergs institut för svensk etymologisk forskning, Göteborg 2010, s. 104–106.

295 Södermanlands runinskrifter..., s. 134; H.-P. Naumann, *Metrische Runeninschriften*..., s. 207; F. Hübler, *Schwedische Runendichtung*..., s. 105–107.

3. Zapisy runiczne o tzw. wyprawie Yngvara (*Annett Krakow*)

Tóla kazała wznieść kamień ten dla syna swego Haralda, brata Ingvara. Pojechali mężnie daleko za złotem i na wschodzie dali orłom [pokarm]. Umierali na południu w Serklandi.

Ornamentacja: bez krzyża, głowa zwierzęcia runicznego widzianna z lotu ptaka.

Uwagi: kamień został odkryty w 1827 roku w zamku Gripsholm, gdzie służył jako próg. W 1930 roku postawiono go przy drodze dojazdowej do zamku. Wysokość kamienia wynosi około 2 m, szerokość około 1,05 m²⁹⁶. Jego fundatorką jest kobieta, w związku z czym przypuszcza się, że ojciec Harald a już wtedy nie żył. Treść zapisu wyjaśniana jest na trzy sposoby. Pierwsza możliwość jest taka, że Tóla nie była matką Yngvara, więc Yngvarr i Haraldr byli braćmi przyrodnimi; druga – że Tóla była matką Yngvara, jednak kazała wznieść osobny kamień dla Yngvara, który się nie zachował²⁹⁷; trzecia – że określenie *bróður* ('brat') jest tutaj użyte w znaczeniu przenośnym jako 'członek w bractwie', 'towarzysz broni, brat przysięgły' lub 'członek hirdy'²⁹⁸. Zapis ten zawiera trzy wersy w metrum *fornyrðislag* i dodatkowo *kenning* (złożona peryfrazja poetycka) 'dać orłom [pokarm], nakarmić orły', aby opisać zabójstwo wrogów²⁹⁹ (podkreślono aliteracje):

ÞæiR foru drængila	fiarri at gulli
ok austarla	ægni gafu,
dou sunnarla	a Særklandi.

296 *Södermanlands runinskrifter...*, s. 153–154.

297 *Ibidem*, s. 155.

298 S.B.F. Jansson, *Runinskrifter i Sverige*, 3:e upplagan, AWE/Geber, Stockholm 1984, s. 69.

299 *Södermanlands runinskrifter...*, s. 134; F. Hübler, *Schwedische Runendichtung...*, s. 114–115; S.B.F. Jansson, *Runinskrifter i Sverige...*, s. 71. Motyw nakarmienia orłów, kruków oraz wilków omawia J. Jesch, *Ships and Men...*, s. 247–252.

Mistrzem run mógłby być Äskil 2 (zob. też uwagi przy zapisach U 439 †, U 644, U 661, U 778 oraz U 837)³⁰⁰.

Sö 254, Vansta:

• suan : auk stain : raistu • stain : at • tos(t)a : faður : sin : is uarþ
: tauþr • i lipi : ikuars : au(k) at • þo(r)stain : auk kt : aystain :
alhiltar • s--

Svæinn/SvanR ok Stæinn ræistu stæin at Tosta, faður sinn, es varð dauðr i liði Ingvars, ok at Þorstæin ok at Øystæin, AlfhildaR s[un].

Sveinn/Svanr i Steinn wznieśli kamień dla Tostiego, ojca swego, który umarł w świecie Ingvara, oraz dla Þorsteina, oraz dla Eysteina, syna(?) Alfhildr.

Ornamentacja: krzyż, głowa zwierzęcia runicznego widziana z lotu ptaka.

Uwagi: kamień został znaleziony w 1903 roku w bagnistym miejscu na jednej z łąk, gdzie służył jako most; nie wiadomo, skąd został tam przeniesiony. Używanie go jako mostu przyczyniło się do jego uszkodzenia i złamania na dwie części. Wysokość kamienia wynosi około 1,49 m, szerokość około 91 cm³⁰¹. Według Henrika Williamsa zasady ortografii zastosowane w zapisie nie pozwalają na interpretację **suan** jako Svæinn (Williams podaje formę w szwedzkim runicznym, w starozachodnionordyckim jest Sveinn), lecz jako Svanr, który ma starozachodnionordycki odpowiednik Svanr³⁰². W ostatnim wyrazie tylko pierwsza runa jest czytelna; nie jest pewne, czy po niej były jeszcze dwie

300 J. Axelson, *Mellansvenska runrystare...*, s. 98.

301 *Södermanlands runinskrifter...*, s. 221.

302 H. Williams, *Till tolkningen av personnamnet suan på Vanstastenen* (Sö 254), w: *Namn på stort och smått: vänskrift till Staffan Nyström den 11 december 2012*, red. K. Leibring et al., Namnarkivet i Uppsala, Uppsala 2012, s. 332–334.

runy czy trzy, bo jest to miejsce złamania. Ze względu na typową treść zapisów można się tu spodziewać słowa 'syn'. Dominuje zdanie, że słowo to pojawiło się w liczbie pojedynczej, tj. że Alfildr była matką Eysteina; jeśli natomiast pojawiłoby się w liczbie mnogiej, Alfildr byłaby matką zarówno Eysteina, jak i Þorsteina³⁰³. Wzmianka o Alfildr jest tłumaczona jak w przypadku Sö 179: że nie wszyscy bracia mieli tę samą matkę³⁰⁴. Przypuszcza się, że mistrzem run jest Amunde³⁰⁵.

Sö 277, Strängnäs domkyrka:

u--r : auk : inki:burk : (l)itu : ra... .. - : ...a at · uerþr · iki :
inkuars : ma... ..

... ok Ingiborg letu ræ[isa] <at> verðr ængi Ingvars ma[nna] ...

... i Ingibjörg kazali/kazały wznieść ... będzie żaden z mężów(?)

Ingvara ...

Ornamentacja: na zachowanym fragmencie nie ma krzyża, głowa zwierzęcia runicznego widziana z profilu (styl profilowy Pr 2).

Uwagi: jest to fragment zapisu na kamieniu wmurowanym w ścianę zewnętrzną katedry. Jego wysokość wynosi około 1,94 m, szerokość około 70 cm³⁰⁶. W szczególności końcówka inskrypcji jest dyskutowana, między innymi przez Matsa G. Larssona, który proponuje: „blir ingen Ingvars like” („nikt nie będzie równy Ingvarowi”)³⁰⁷. Larsson twierdzi, że jeśli jego

303 *Södermanlands runinskrifter...*, s. 222; H. Williams, *Till tolkningen...*, s. 331–332.

304 *Södermanlands runinskrifter...*, s. 222.

305 J. Axelsson, *Mellansvenska runristare...*, s. 10.

306 *Södermanlands runinskrifter...*, s. 240.

307 Alternatywne starsze interpretacje są omówione w *Södermanlands runinskrifter...*, s. 241. M.G. Larsson, *Runstenarna vid Strängnäs domkyrka, Ingvar den vittfarne och en sörländsk storgård*, „Fornvännen” 2002, vol. 97, s. 92.

uzupełnienie jest poprawne, to zapis na Sö 277 byłby wyryty dla samego Yngvara³⁰⁸.

Sö 279, Strängnäs domkyrka:

ai... ..(u)a : --(a)- ...uni ~ aimunt... .. sunarla : a : se(r)kl...

Æi... .. [hagg]va [st]æ[ɪn] ... [s]yni Æimund[aR] ... sunnarla
a Særkl[andi].

Ei-... .. ryc kamień ... synów Eimunda ... na południu w Serklandi.

Ornamentacja: na zachowanym fragmencie nie ma krzyża, głowa zwierzęcia runicznego widziana z profilu (styl profilowy Pr 2).

Uwagi: fragment został znaleziony w XVII wieku w ziemi w Strängnäs, potem był przenoszony w różne miejsca; od roku 1905 stoi przed katedrą. Jego wysokość wynosi około 65 cm, szerokość około 1 m³⁰⁹. Ten fragmentaryczny zapis badacze wolą klasyfikować jako odnoszący się do wyprawy Yngvara, ponieważ kończy się on tą samą aliterującą formułą jak Sö 179, gdzie dodatkowo mowa jest o Yngvarze. Ponadto odwołują się do *Sagi o Yngvarze Podróżniku*, w której ojciec Yngvara zwie się Eymundr, i twierdzą, że kamień Sö 279 mógłby być wyryty dla Yngvara i jego brata Harald³¹⁰. Jelena Melnikowa jednak zwraca uwagę na to, że imię Eymundr jest często występujące, więc kamień ten może też być wzniesiony dla innego uczestnika wyprawy niż Yngvar³¹¹.

308 M.G. Larsson, *Runstenarna...*, s. 92.

309 *Södermanlands runinskrifter...*, s. 243.

310 Ibidem, s. 244; M.G. Larsson, *Runstenarna...*, s. 90–92.

311 Е.А. Мельникова, *Поход Ингвара в шведских рунических надписях*, в: *Сага об Ингваре Путешественнике...*, s. 173.

Sö 281, Strängnäs domkyrka:

...(a)lui : lit · kira : kubl : ifti... ... burþur : ulfs · þir · a(u)... ...
(m)ip · ikuari : o : sirk·la(t)...

... let gærva kumbl æfti[R] ... broður Ulfs. ÞæiR au[stR]/au[starla] ...
með Ingvari a Særkland[i].

... kazał/kazała zrobić pomnik dla ... brata Ulfa. Oni na wschód/na
wschodzie(?) ... z Ingvarem w Serklandi.

Ornamentacja: na zachowanym fragmencie nie ma krzyża, głowa
zwierzęcia runicznego widziana z profilu (styl profilowy Pr 2).

Uwagi: fragment został znaleziony w 1863 roku w katedrze, gdzie
służył jako próg. W 1874 roku wmurowano go w zewnętrzną
ścianę katedry. Jego wysokość wynosi około 1 m, szerokość
pomiędzy około 82 cm a 67 cm³¹². Przypuszcza się, że pierw-
sze słowo jest końcem imienia żeńskiego³¹³.

Sö 287 †, Hunhammar (teraz Norsborg):

[× antuitr : reisti : stin : iftir : huka : bruþur sin er : uar :
taupe(r) : miþ : ink... ...k : iftir : þurkils bruþur : kuþan
biarlaukr : irfi : lit : reisa : iftir : biaþr : sin]

Andvettr ræisti stæin æftiR Huga, broður sinn, eR vaR dauðr með
Ing[vari, o]k æftiR Þorgils, broður goðan. Biarnlaugr ærfi(?) let
ræisa æftiR faður(?) sinn.

Andvéttr wznosił kamień dla Hugiego, brata swego, który umarł
z Ingvarem, i dla Þorgísla³¹⁴, dobrego brata [swego]. Bjarnlaugr,
spadkobierca(?), kazał wznieść [kamień] dla ojca(?) swego.

312 *Södermanlands runinskrifter...*, s. 246.

313 R. Otterbjörk, *faruki, kurr...*, s. 38–39.

314 W Samnordisk runtextdatabas wybrano jako normalizowaną formę
w szwedzkim runicznym „Þorgils”, a w starozachodnionordyckim „Þorgísl”.
Por. też artykuł hasłowy *Þörgísl/-gils* w L. Peterson, *Nordiskt runnamnslexi-
kon...*, s. 231.

Ornamentacja: na drzeworycie z XVIII wieku³¹⁵ znajdują się dwa krzyże, wstęgi zoomorficzne nie są klasyfikowane w Samnordisk runtextdatabas, widać jednak na drzeworycie, że głowa zwierzęcia runicznego nie jest ukazana z lotu ptaka, lecz z profilu.

Uwagi: kamień ten zaginął. Zachowały się zaledwie jego opisy i ilustracje. Szacowane wymiary kamienia to wysokość około 3,30 m i szerokość około 1 m³¹⁶.

Sö 320, Stäringe:

: kaíruatr : auk : anutr : auk : utamr : rita : stáin : at : byrst(a)in
 · bruþur : sin : saR uar : austr · miþ ikuari : trik : snialan : sun :
 lifayar ×

GæiRhvatr ok Anundr ok OtamR [letu] retta stæin at Byrstæin, broður sinn, saR vaR austr með Ingvari, dræng sniallan, sun LiføyaR.

Geirhvatr i Qnundr i Ótamr [kazali] wznieść kamień dla Bjórsteina, brata swego, który był na wschodzie z Ingvarem, zdolnego (młodego) mężczyzny, syna Lífey.

Ornamentacja: bez krzyża, głowa zwierzęcia runicznego widziana z lotu ptaka.

Uwagi: w XVII wieku kamień znajdował się na terenie dworu w Stäringe. W 1882 roku przeniesiono go do parku należącego do dworu. Wysokość kamienia wynosi około 2,23 m, szerokość około 62 cm³¹⁷. Svante Lagman ponownie badał zapis i doszedł do wniosku, że poprawnym odczytem nie jest **snia-**

315 *Södermanlands runinskrifter...*, s. 259 przedstawia drzeworyt z publikacji *Bautil* Johana Göranssona z roku 1750.

316 *Södermanlands runinskrifter...*, s. 258–259.

317 *Ibidem*, s. 300.

lan, lecz **snealan**, czyli z runą kłutą³¹⁸. Słowo *drængr* (forma starozachodnionordycka *drengr*) w swoim słowniku Lena Peterson przekłada jako „(ung) man” („[młody] mężczyzna”)³¹⁹. Istnieje również przysłówek *drængila*, który Peterson tłumaczy analogicznie jako „manligt”³²⁰; występuje on w wyżej przedstawionym zapisie Sö 179. Kogo można nazywać *drængr*, jest przedmiotem dyskusji. Według Lauren Goetting termin ten określa „a ‘brave, youthful man’” („odważnego, młodzieńczego mężczyznę”) w epoce wikińskiej, zarówno we wschodnionordyckich zapisach runicznych, jak i w zachodnionordyckiej poezji skaldycznej³²¹.

Sö 335, Årja ödekyrka:

uulf ui : raisti : stain þana| |at brupur sin : u:snikin sar furs :
a:ust:arla : maþ : i:ikn:u:ari : ksibari hulmstains

Ulfr(?) ræisti stæin þenna at broður sinn Osnikin, saR fors austarla með Ingvari, skipari Holmstæins.

Ulfr(?) wzniosł kamień ten dla brata swego Ósníkin, który zginął na wschodzie z Ingvarem, [on był] towarzyszem Holmsteina na statku.

Ornamentacja: krzyż, głowa zwierzęcia runicznego widziana z lotu ptaka.

Uwagi: kamień został odkryty w 1919 roku przy wykopalisku ruin dawnego kościoła w Årja, gdzie służył jako próg; był rozbity na dwie części. Wysokość kamienia wynosi około 1,50 m, szerokość około 1,90 m. W zapisie występuje imię

318 S. Lagman, *De stungna runorna...*, s. 75, 158.

319 L. Peterson, *Svenskt runordsregister...*, [brak paginacji].

320 Ibidem.

321 L. Goetting, *þegn and drengr in the Viking Age*, „Scandinavian Studies” 2006, vol. 78, no. 4, s. 376, zob. też s. 385, 395–396, 401.

Holmsteinn. Jest to pospolite imię, natomiast w tym przypadku Holmsteinn z Sö 335 może być tożsamy z Holmsteinem z Sö 173³²².

Zapisy z Uppland

U 439 †, Steninge:

[harlaif × auk × þurkarþr × litu × raisa × stain × þina at × sabi
faþur sin × is| |sturþi × austr × skibi × maþ ikuari a/a| |aska-
lat-/skalat-]

Hærlæif ok Þorgærðr/Þorgarðr letu ræisa stæin þenna at Sæbiorn, faður sinn. Es styrði austr skipi með Ingvari a Æistaland(?)/Særkland[i](?).

Herleif i Þorgerðr/Þorgarðr kazały wznieść kamień ten dla Sæbjørna, ojca swego, który sterował statkiem z Ingvarem do Eistalandi(?)/Serklandi(?).

Ornamentacja: na drzeworycie z 1624 roku znajduje się krzyż i głowa zwierzęcia runicznego widziana z lotu ptaka.

Uwagi: od około połowy XVII wieku kamień jest zaginiony. Johan Bure (1568–1652, znany również jako Johannes Bureus), postać ważna dla początkowych badań runicznych w Szwecji, opisał go i wykonał jego rysunek, z którego pozostał tylko drzeworyt³²³. Brakuje informacji o szacowanych wymiarach kamienia. Jego fundatorkami są dwie kobiety, siostry. Imię **harlaif** występuje tylko w tym zapisie, panuje jednak zgoda, że jest to imię żeńskie³²⁴. Pojawienie się **k** w **askalat-/skalat** jest wyjaśnione jako błąd w odczycie dla **t**³²⁵. Nie ma pewności, czy cho-

322 *Södermanlands runinskrifter...*, s. 320.

323 *Upplands runinskrifter*, del 2, utg. E. Wessén, S.B.F. Jansson, Sveriges runinskrifter 7, Almqvist & Wiksell, Stockholm 1943–1946, s. 232.

324 *Ibidem*, s. 234; L. Peterson, *Nordiskt runnamnslexikon...*, s. 130.

325 *Upplands runinskrifter*, del 2..., s. 234.

dzi tu o Estland, czy o Serkland. To, że Serkland znajduje się też w niektórych innych zapisach o wyprawie Yngvara, może przemawiać za tym, że ten toponim występował na U 439 †³²⁶. Jest jednak jeszcze trzecia możliwość, zaproponowana przez Franka Hüblera i popierana przez Magnusa Källströma: że **askalat-** to początek formuły wykonawcy zapisu³²⁷. Może być nim Äskil 2 (zob. też uwagi przy zapisach Sö 179, U 644, U 661, U 778 oraz U 837)³²⁸.

U 644, Ekilla bro:

an(u)(i)(t)r : auk · kiti : auk · kar : auk · blisi · auk · tiarfr · þir ·
raistu · stain þina · aftir · kunlaif · foþur : sin han : fil · austr :
miþ : ikuari kuþ heabi ontini

Andvettr ok <kiti> ok Karr ok Blesi ok Diarfr þæiR ræistu stæin
þenna æftiR Gunnlaef, faður sinn. Hann fell austr með Ingvari.
Guð hialpi andinni.

Andvéttr i <kiti> i Kárr i Blesi i Djarfr, oni wznieśli kamień ten
dla Gunneleifa, ojca swego. On zginął na wschodzie z Ingvarem.
Niech Bóg pomoże duchowi/duszy [jego].

Ornamentacja: dwa krzyże, dwie wstęgi, w każdej głowa zwierzęcia runicznego widziana z lotu ptaka.

Uwagi: kamień został opisany po raz pierwszy w XVII wieku, kiedy leżał pod mostem w pobliżu Ekilla. Jego wysokość wynosi około 2,20 m, szerokość pomiędzy około 1,37 m

326 Por. K. Zilmer, *He drowned...*, s. 170.

327 F. Hübler, *Schwedische Runendichtung...*, s. 96; M. Källström, *Mästare och minnesmärken. Studier kring vikingatida runristare och skriftmiljöer i Norden*, Stockholm Studies in Scandinavian Philology New Series 43, Almqvist & Wiksell, Stockholm 2007, s. 379.

328 *Upplands runinskrifter*, del 2..., s. 234–235; J. Axelsson, *Mellansvenska runristare...*, s. 98.

a 1,06 m³²⁹. Pięcioro braci kazało wznieść U 644 i jeszcze jeden kamień, U 654, dla swego ojca Gunnleifa. Oba kamienie są położone w odległości około 3 km od siebie³³⁰. Oba są również związane z U 643 (jak U 644 położony przy Ekilla bro), który został wzniesiony dla Andvétr przez jego synów Gunnleifa i Kára – na podstawie U 644, U 654 oraz U 643 można więc rekonstruować związki genealogiczne w tym rodzie³³¹. Imię **kiti** występuje w U 644 oraz U 654. Per Stille uważa, że może tu chodzić o imię Gildi³³². Mistrzem run mógłby być Alrik lub Āskil 2 (zob. też uwagi przy zapisach Sö 179, U 439 †, U 661, U 778 oraz U 837)³³³.

U 654, Varpsund:

+ a--itr : auk · ka(r) auk : kiti : auk : -[l]isi : auk · tiarfr : ris[t]
u : stain : þena : aftir : kunlaif : fopur sin ¶ is u[a]s nus(t)(r) ·
m[i](þ) ikuari : tribin kuþ : hialbi : o(t) þaira ¶ al-ikr| |raistik ·
runar ¶ is kuni + ual · knari stura

A[ndv]ettr ok Karr ok <kiti> ok [B]lesi ok Djarfr ræistu stæin þenna æftir Gunnlæif, faður sinn. Es vas austr með Ingvari drepinn. Guð hialpi and þæiRa. Al[r]ikR(?) ræist-ek runaR. Es kunni val knærri styra.

Andvétr i Kárr i <kiti> i Blesi i Djarfr wzniesli kamień ten dla Gunnleifa, ojca swego, który na wschodzie został zabity z Ingvarrem. Niech Bóg pomoże duchom ich. Alríkr(?), ja wyrzył runy. On potrafił dobrze sterować statkiem.

329 *Upplands runinskrifter*, del 3, utg. E. Wessén, S.B.F. Jansson, Sveriges runinskrifter 8, Almqvist & Wiksell, Stockholm 1949–1951, s. 93.

330 *Upplands runinskrifter*, del 3..., s. 95.

331 Ibidem, s. 95–96.

332 P. Stille, *Finns det runsvenska mansnamnet Gildi på U 644 och U 654?*, w: *Blandade runstudier*, bd 3, Runrön 18, Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet, Uppsala 2004, s. 74.

333 J. Axelson, *Mellansvenska runristare...*, s. 9, 98–99.

Ornamentacja: krzyż, dwie wstęgi, w każdej głowa zwierzęcia runicznego widziana z lotu ptaka.

Uwagi: kamień jest położony w pobliżu mostu nad Varpsund. Przypuszcza się, że jest to pierwotne miejsce, na którym został postawiony – dobrze widoczny zarówno z drogi lądowej, jak i z drogi wodnej. Jego wysokość wynosi około 2,94 m, szerokość około 57 cm³³⁴. Ornamentacja i treść zapisu przypominają o U 644, który również został wzniesiony przez tych samych braci na pamiątkę ich ojca. Ostatnie zdanie w transliteracji jest umieszczone osobno w dolnej części kamienia. Z dużym prawdopodobieństwem można założyć, że pierwsze słowo w tym zdaniu – *is* ‘który’ (*on*)³³⁵ – odnosi się do Gunnleifa³³⁶. W tym zapisie znajduje się też wzmianka o wykonawcy, jednak odczyt imienia jako Alríkr jest niepewny³³⁷. Edith Marold, która badała U 654 pod względem ułożenia zapisu we wstęgach, podkreśla, jak bardzo mistrz run chciał zwrócić na siebie uwagę: formułę o sobie jako wykonawcy – dodatkowo używając zaimka ‘ja’ – umieścił tuż po głowie drugiego zwierzęcia runicznego, gdzie zmienia się kierunek zapisu w porównaniu do jego końca w pierwszej wstędze³³⁸. Również Daniel Föller badał ułożenie zapisów i zauważył, że zarówno w U 644, jak i w U 654 wstęgi zawierające imiona Kárr i Yngvarr się stykają³³⁹. Föller wychodzi z założenia, że

334 *Upplands runinskrifter*, del 3..., s. 112–113.

335 L. Peterson, *Svenskt runordsregister...* [brak paginacji] podaje jako normalizowane formy w szwedzkim runicznym *es / er / iar*.

336 *Upplands runinskrifter*, del 3..., s. 116; E. Marold, *Varpsund – Schrift und Ornament*, „Beiträge zur nordischen Philologie” 2017, Bd. 59, s. 31–32.

337 J. Axelsson, *Mellansvenska runristare...*, s. 9.

338 E. Marold, *Varpsund...*, s. 33.

339 D. Föller, *Gestaltung oder Zufall? Zur relationalen Platzierung von Worten auf Runensteinen der Wikingerzeit*, w: *Reading Runes. Proceedings of the Eighth International Symposium on Runes and Runic Inscriptions Nyköping, Sweden, 2–6 September 2014*, eds. M. MacLeod, M. Bianchi, H. Williams,

kolejność imion braci została zmieniona, aby osiągnąć ten cel: w U 644 Kárr jest trzecim fundatorem, a w U 654 drugim. Bazując na tej obserwacji, stawia tezę, że być może Kárr był z ojcem Gunnleifem na wyprawie Yngvara, ale w przeciwieństwie do niego zawrócił³⁴⁰.

U 661, Råby:

kairui × auk × kula × ristu × stain þina × aftir × onunt × fopur
sia is uas × austr × tauþr × miþ × ikuari × kuþ × hialbi ot ×
onutar

GæiRvi ok Gulla ræistu stæin þenna æftiR Anund, faður sinn. Es
vas austr dauðr með Ingvari. Guð hialpi and AnundaR.

Geirvé i Gulla wzniosły kamień ten dla Qnunda, ojca swego, który
umarł na wschodzie z Ingvarem. Niech Bóg pomoże duchowi
Qnunda.

Ornamentacja: krzyż, dwie wstęgi, w każdej głowa zwierzęcia runicznego widziana z lotu ptaka.

Uwagi: kamień jest położony około 500 m na południe od kościoła w Håtuna. Przypuszcza się, że zawsze znajdował się w tym miejscu; przy nim jest też pole grobowe. Wysokość kamienia wynosi około 2 m, szerokość około 73 cm³⁴¹. Podobnie jak na U 439 † również na U 661 jest mowa o tym, że kamień kazały wznieść dwie siostry³⁴². Mistrzem run mógł być Alrik lub Åskil 2 (zob. też uwagi przy zapisach Sö 179, U 439 †, U 644, U 778 oraz U 837)³⁴³.

Runrön 24, Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet, Uppsala 2021, s. 165–167.

340 D. Föller, *Gestaltung...*, s. 168–169, zob. też s. 175.

341 *Upplands runinskrifter*, del 3..., s. 128–129.

342 Ibidem, s. 130; L. Peterson, *Nordiskt runnamnslexikon...*, s. 89, 100–101.

343 J. Axelson, *Mellansvenska runristare...*, s. 9, 98–99.

U 778, Svinnegarns kyrka:

**pialfi × auk × hulmnlaug × litu × raisa × staina þisa × ala × at
baka × sun sin × is ati × ain × sir × skib × auk × austr × stu[rþi
×] i × ikuars × liþ × kuþ hialbi × ot × baka × ask(i)l × raist**

Pialfi ok Holmlaug letu ræisa stæina þessa alla at Banka/Bagga, sun sinn. Es atti æinn seR skip ok austr styrði i Ingvars lið. Guð hialpi and Banka/Bagga. Æskell ræist.

Pjalfi i Holmlaug kazali wznieść wszystkie te kamienie dla Bankiego/Baggiego, syna swego, który sam posiadał statek i sterował na wschód w świecie Ingvara. Niech Bóg pomoże duchowi Bankiego/Baggiego. Áskell wyrył.

Ornamentacja: krzyż, dwie wstęgi, które pokazują głowy zwierząt runicznych z lotu ptaka.

Uwagi: w XVII wieku kamień służył jako próg w kościele w Svinnegarn. Później został wmurowany w jedną ze ścian kościoła. Wysokość kamienia wynosi około 2,35 m, szerokość około 1,33 m³⁴⁴. Mistrzem run jest Áskil 2 (zob. też uwagi przy zapisach Sö 179, U 439 †, U 644, U 661 oraz U 837)³⁴⁵.

U 837, Alsta:

... ..k × hulmk... ..(r)s + liþ × kuþ × hialb(i) ...

... [olk Holmg[æiRR](?) ... [Ingva]rs(?) lið. Guð hialpi ...

... i Holmgeirr(?) ... w świecie Ingvara(?). Niech Bóg pomoże ...

Ornamentacja: na fragmencie widać tylko, że są wstęgi.

Uwagi: fragment (rozbity na dwie części) został odkryty w 1945 roku na polu uprawnym. Wymiary wskazują na to,

344 *Upplands runinskrifter*, del 3..., s. 357–358.

345 J. Axelsson, *Mellansvenska runristare...*, s. 98.

że kamień był wielki. Wysokość fragmentu wynosi około 65 cm, szerokość około 1,53 m. Ze względu na to, że w U 778 jest mowa o **ikuars** × **liþ**, przypuszcza się, że tak samo może być na U 837³⁴⁶. Niewykluczone, że mistrzem run jest Äskil 2 (zob. też uwagi przy zapisach Sö 179, U 439 †, U 644, U 661 oraz U 778)³⁴⁷.

U 1143, Tierps kyrka:

[klintr auk blikr × ristu stin × þinsi · iftir kunu(i)þ] × faþur ×
sin + han [× for bort miþ (i)kuari + kuþ trutin hialbi ont ...](r)
[a ·] kristin[a þurir + t]r(o)(n)[i × ri]s[ti +]

Klintr(?) ok BlæikR ræistu stæin þennsi æftiR Gunnvið, faður
sinn. Hann for bort með Ingvari. Guð drottinn hialpi and [ald]ra
kristinna. Þorir Trani risti.

Klettr(?) i Bleikr wzniesli kamień ten dla Gunnviða, swego ojca.
On odjechał z Ingvarem. Niech Pan Bóg pomoże duchom wszy-
stkich chrześcijan. Þorir Trani (żuraw) wyrył.

Ornamentacja: na dawnych ilustracjach³⁴⁸ widać jeden lub dwa krzyże i dwie wstęgi, które pokazują głowy zwierząt runicznych z profilu (w Samnordisk runtextdatabas niepewna klasyfikacja jako styl profilowy Pr 1; nie ma tam informacji o krzyżu³⁴⁹).

Uwagi: w XVII i XVIII wieku kamień służył jako próg w kościele w Tierp. Prawdopodobnie w związku z wyburzeniem

346 *Upplands runinskrifter*, del 3..., s. 465–466.

347 Ibidem, s. 466; J. Axelson, *Mellansvenska runristare...*, s. 99.

348 Zestawione cztery ilustracje z XVII oraz XVIII wieku znajdują się w *Upplands runinskrifter*, del 4, utg. E. Wessén, S.B.F. Jansson, Sveriges runinskrifter 9, Almqvist & Wiksell, Stockholm 1953–1958, s. 555, 557.

349 Samnordisk runtextdatabas, U 1143, <http://kulturarvsdata.se/uu/srdb/889d7c9f-5246-4743-a343-66f02816dc6e> [dostęp: 8.08.2024].

3. Zapisy runiczne o tzw. wyprawie Yngvara (*Annett Krakow*)

przedsionka w 1770 roku zaginął i został znaleziony dopiero w 1930 roku, w ziemi niedaleko muru cmentarza. Wysokość kamienia wynosi około 1,64 m, szerokość około 1,10 m³⁵⁰. Zapis jest mocno uszkodzony, z czytelnymi runami pozostała tylko mała część. Odczyt bazuje więc na notatkach i ilustracjach badaczy minionych wieków. Niepewność dotyczy w szczególności odczytu **for bort** proponowanego przez Johana Hadorpha w XVII wieku. Erik Brate zastanawiał się, czy zapis zawierałby **fil · austr**; wtedy Gunnviðr zginąłby z Yngvarem na wschodzie³⁵¹. Jelena Melnikowa z kolei interpretuje zapis na podstawie **for bort** i twierdzi, że brak informacji o śmierci Gunnviða mógłby oznaczać, że wrócił on z wyprawy Yngvara³⁵². Mistrzem run jest Tore 2³⁵³.

U Fv1992;157, Arlanda:

× kunar : auk biurn : auk × þurkrimr × ra-... ..tain : þina · at
þurst... × brupur sin : is uas austr : tauþr · m... ..ari × auk ×
karþ... ..u þisi

Gunnarr ok Biorn ok ÞorgrimR ræ[istu s]tæin þenna at Þorst[æin]
broður sinn, es vas austr dauðr m[eð Ingv]ari, ok gærð[u br]
o þessi.

Gunnarr i Björn, i Þorgrímr wzniesli kamień ten dla Þorsteina,
brata swego, który umarł na wschodzie z Ingvarem(?), i zrobili
most(?) ten.

Ornamentacja: krzyż, dwie wstęgi, w każdej głowa zwierzęcia runicznego widziana z lotu ptaka.

350 *Upplands runinskrifter*, del 4..., s. 554–555.

351 *Ibidem*, s. 557–558.

352 Е.А. Мельникова, *Приложение...*, s. 414.

353 J. Axelson, *Mellansvenska runristare...*, s. 70.

Uwagi: dwa fragmenty kamienia zostały odkryte podczas prac drogowych przy lotnisku Arlanda w 1990 roku. W trakcie badań archeologicznych znaleziono kolejne dwa fragmenty. Od 1991 roku odrestaurowany kamień stoi w terminalu 2 na lotnisku Arlanda. Wysokość kamienia wynosi około 2,30 m, szerokość w dolnej części około 1,73 m³⁵⁴. Mimo braku niektórych run wydaje się pewne, że zapis zawiera wzmiankę o Yngvarze – przywodzi na myśl szczególnie sformułowanie **is uas × austr × tauþr × miþ × ikuari** na U 661. Również koniec zapisu jest uszkodzony, jest jednak bardzo prawdopodobne, że wspomina się tam o zrobieniu mostu, ponieważ blisko miejsca, gdzie znaleziono fragmenty tego kamienia, był teren nizinny z rzeczką lub strumieniem³⁵⁵.

Zapisy z Östergötland

Ög 145 Dagsbergs kyrkogårdsmur:

... ..ur : sin : er : furs : ... hilfnai : (a)(u)str

... [fað]ur/[broð]ur sinn, eR fors ... hælfningi(?) austr.

... ojca(?)/brata(?) swego, który zginął ... w drużynie wojów(?) na wschodzie.

Ornamentacja: na fragmencie widać część krzyża i wstąg (w Samnordisk runtextdatabas nie podano klasyfikacji stylu).

Uwagi: fragment kamienia jest wmurowany w ogrodzenie cmentarza. Wysokość fragmentu wynosi 67 cm, szerokość pomiędzy 45 cm a 30 cm. Zapis zaliczany jest do grupy inskrypcji o wyprawie Yngvara ze względu na podobieństwo treści z Ög 155³⁵⁶.

354 T. Snædal, *Uppland, Husby-Ärlinghundra socken...*, s. 156–157.

355 Ibidem, s. 158.

356 *Östergötlands runinskrifter*, utg. E. Brate, *Sveriges runinskrifter* 2,

112 Norstedt & Söner, Stockholm 1911–1918, s. 136–137.

Ög 155, Sylten, Bjällbrunna ägor:

**þurfriþ × risti × eftir × askut × auk × kauta sunu × sina × stin ×
þasi × han × kuti × etapis × i × ikuars × hilfniki ×**

Þorfriðr/Þorfreðr ræisti æftir Ásgaut ok Gauta, sunu sina, stæin þannsi. Hann Gauti ændaðis i Ingvars hælfningi.

Þorfriðr/Þorfreðr wzniosła/wzniósł kamień ten dla Ásgauta i Gautiego, synów swoich. On, Gauti, umarł w drużynie wojów(?) Ingvara.

Ornamentacja: krzyż, tylko wstęgi (w Samnordisk runtextdatabas niepewna klasyfikacja jako styl Rak, tj. bez zwierząt w ornamentacji³⁵⁷).

Uwagi: w XVIII wieku kamień znajdował się w pobliżu jego obecnego miejsca położenia. Jego wysokość wynosi około 2 m, szerokość pomiędzy około 77 cm a 79 cm.

Zapis z Västmanland

Vs 19, Berga:

**khu[nal-](r) · [(l)it ... stain · þinsa ef]tir · horm · stob sen · trek|
|ku-...n · auk · uas · farin · (o)(s)-r · miþ · ikuari · hialbi k[-þ ·
salu h...ns ·]**

Gunnal[d]r let [ræisa] stæin þennsa æftiR Orm, stiup sinn, dræng go[ða]n, ok vas farinn aus[t]r með Ingvari. Hialpi G[u]ð salu h[a]ns.

Gunnvaldr kazał [wznieść] kamień ten dla Orma, pasierba swe-go, dobrego (młodego) mężczyzny, i [on] pojechał na wschód z Ingvarem. Niech Bóg pomoże duszy jego.

357 Samnordisk runtextdatabas, Ög 155, <http://kulturarvsdata.se/uu/srdb/d9d8foao-6a70-4085-babd-8ab4oba69935> [dostęp: 8.08.2024].

Ornamentacja: bez krzyża, głowa zwierzęcia runicznego widzianna z lotu ptaka.

Uwagi: wygląda na to, że już w XVIII wieku kamień ten był rozbity i że brakowało jego części. Jego wysokość wynosi około 1,37 m, a maksymalna szerokość około 50 cm³⁵⁸. Gunnvaldr kazał wznieść również kamień Vs 18, upamiętniający jego syna Geirfasta, który był w Anglii. Wydaje się pewne, że wykonawcą Vs 18 oraz Vs 19 był ten sam mistrz run³⁵⁹. W pierwszej połowie XX wieku oba kamienie postawiono obok siebie w parku przy hucie mosiądzu Skultuna bruk³⁶⁰.

3.3. Przekaz zapisów, datowanie ornamentacji na kamieniach oraz hipotezy dotyczące celu i datowania wyprawy Yngvara

Na podstawie wyżej przedstawionych 26 zapisów runicznych poniższa tabela jest próbą podsumowania informacji o uczestnikach wyprawy oraz ich relacjach rodzinnych z fundatorami kamieni. Dodatkowo uwzględniono ewentualne dane geograficzne i wzmianki o Yngvarze (zob. tab. 1)³⁶¹.

Mężczyźni, dla których wznoszono kamienie, byli ojcami bądź synami fundatorów. Pośród fundatorów znajdują się rodzice (6 zapisów: albo oboje rodziców, albo jedno z rodziców, raz ojczym), dzieci (10 zapisów: syn lub synowie, córki, raz ewentu-

358 *Västmanlands runinskrifter*, utg. S.B.F. Jansson, Sveriges runinskrifter 13, Almqvist & Wiksell, Stockholm 1964, s. 59.

359 Ibidem, s. 57.

360 Ibidem, s. 56, 59.

361 Jelena Melnikowa w swoim korpusie inskrypcji o wyprawie Yngvara również zebrała informacje w formie tabel. Jej cztery tabele są poświęcone różnym aspektom, m.in. uczestnikom i rodzajowi ich śmierci. E.A. Мельникова, *Поход Ингвара...*, s. 170–172, 179–180, 183–184. Por. też E.A. Мельникова, *Скандинавские рунические надписи...*, s. 50–51.

alnie syn i córka) oraz rodzeństwa (6 zapisów: brat lub bracia, raz ewentualnie brat i siostra). W niektórych przypadkach fundatorką jest kobieta. Jednak znacznie częściej jako zleceniodawcy występują synowie – nierzadko dwóch, trzech lub więcej (pięciu braci w U 644 i U 654)³⁶². Jak podkreśla Anne-Sofie Gräslund, to zazwyczaj syn lub synowie kazali wznieść kamień dla swojego ojca, jednak w Uppland zapisy na około 40% kamieni z późniejszej epoki wikińskiej wskazują na kobiety (imiona żeńskie lub apelatywy jak np. ‘matka’)³⁶³. Pośród przykładów podanych przez badaczkę są też dwa kamienie dotyczące wyprawy Yngvara: zarówno w przypadku U 439 †, jak i w przypadku U 661 zleceniodawczyniami były dwie siostry.

W pojedynczych przypadkach z zapisów można się dowiedzieć więcej o wyposażeniu uczestników bądź ich funkcji. Banki/Baggi (U 778) posiadał jeden statek; być może jeden miał też Holmsteinn (Sö 173)³⁶⁴. Sæbjörn (U 439 †) i Gunnleifr (U 654) sterowali statkami, a Ósníkin (Sö 335) jest określony jako *skibari*, ‘kolega ze statku’, co wskazuje na to, że był członkiem załogi. W zapisach raz użyty jest termin *knarr* (U 654), który Lena Peterson wyjaśnia jako „rodzaj statku, statek” („[ett slags] skepp”)³⁶⁵. Starozachodnionordycki odpowiednik *knorr* może oznaczać większy statek, albo handlowy, albo wojenny³⁶⁶, i statek takiego rodzaju można sobie wyobrazić w U 654.

362 A.-S. Gräslund, *Systrarna Tora och Rodvi och andra runstenskvinnor i Sigtunaområdet*, „Situne Dei: årsskrift för Sigtunaforskning” 2013, s. 14.

363 Ibidem, s. 12, 14.

364 Holmsteinn jako właściciel statku zob. *Södermanlands runinskrifter...*, s. 320; Holmsteinn jako kapitan bądź sternik lub/i właściciel statku zob. E.A. Мельникова, *Приложение...*, s. 402.

365 L. Peterson, *Svenskt runordsregister...*, [brak paginacji].

366 Ordbog over det norrøne prosasprog, knorr, <https://onp.ku.dk/onp/onp.php?044484> [dostęp: 9.08.2024].

Tabela 1. Informacje o uczestnikach i kierunku wyprawy oraz o fundatorach kamieni

Uczestnik	Signum	Informacja o statku lub umiejętności w żegludze	Dane geograficzne	Wzmianka o Yngvarze	Fundator
Banki/Baggi at baka	U 778	ati × ain × sir × skib × auk × austr × stu[rpi ×]	austr	i × ikuars × lip	ojciec i matka
Beglir at : begli : buanta :: sifur	Sö 96	–	–	–	?
Bjórsteinn at : byrst(a)in sun : lifayar	Sö 320	–	austr	mip ikuari	bracia
Gauti eftir × askut × auk × <u>kauta</u>	Ög 155	–	–	i × ikuars × hilfniki	matka? ojciec?
Gunnleifr aftir · kunlaif	U 644 U 654	– is kuni + ual · knari stura	austr nus(t)(r)	mip : ikuari m[i](p) ikuari	synowie
Gunnviðr [iftir kunu(i)p]	U 1143	–	–	[mip (i)kuari]	synowie

3. Zapisy runiczne o tzw. wyprawie Yngvara (*Annett Krakow*)

cd. tab. 1

Uczestnik	Signum	Informacja o statku lub umiejętności w żegludze	Dane geograficzne	Wzmianka o Yngvarze	Fundator
Haraldr at : sun : sin : haralt	Sö 179	–	a:ustar:la sunar:la : a sirk:lan:ti	bruþur : inkuars	matka
Holmsteinn at : b]rupur · (s)in : hr(u)þkair · auk : fapur sin hulm:stain	Sö 173	–	a:ustar:la	meþ : inkuari	córka i syn? synowie?
Hróðgeirr at : b]rupur · (s)in : hr(u)þkair ·					siostra i brat? bracia?
Hugi [iftir : huka]	Sö 287 †	–	–	[miþ : ink...]	brat
Ormr [eftir · horm	Vs 19	–	(o)(s)-r	miþ · ikuari	ojczym
Ósníkinn at bruþur sin : u:snikin	Sö 335	ksibari hulmstains	a:ust:arla	maþ : i:ikn:u:ari	brat

cd. tab. 1

Uczestnik	Signum	Informacja o statku lub umiejętności w żegludze	Dane geograficzne	Wzmianka o Yngvarze	Fundator
Skarði eftir : skarþa sunr iuintar	Sö 131	–	austr o sirklanti	mip : ikuari	bracia
Skarfr at : faþur : sin : skarf	Sö 107	–	–	mip : ikuari	syn
Sæbjörn [at × sabi]	U 439 +	[is sturpi × austr × skibi]	[austr] ? [a/a] askalat- skalat-]	[maþ ikuari]	córki
Tosti at • tos(t)a	Sö 254	–	–	i lipi : ikuars	synowie
Ulfr at • ulf	Sö 9	–	–	mip : ikuari	ojciec i matka
Ulfr at • ulf	Sö 108	–	–	mip : ikuari	syn
Þorsteinn at þurst...	U Fv1992; 157	–	austr	m... ..ari	bracia

3. Zapisy runiczne o tzw. wyprawie Yngvara (*Annett Krakow*)

cd. tab. 1

Uczestnik	Signum	Informacja o statku lub umiejętności w żegludze	Dane geograficzne	Wzmianka o Yngvarze	Fundator
Qnundr aftir × onunt	U 661	–	austr	mīþ × ikuari	córki
? Þorbjǫrn ...ur--(r)-	Sö 105	–		m(i)- : ikuari	ojciec
? ...uni ~ aimunt...	Sö 279	–	sunar'la : a : se(r) kl...	–	?
? burþur : ulfs	Sö 281	–	a(u)... o : sir'k-la(t)...	(m)īþ · ikuari	?
?	Sö 277	–	–	inkuars : ma...	? i kobieta
?	U 837	–	–	...(r)s + liþ	?
?	Ög 145	–	(a)(u)str	–	?

Uwaga: znak zapytania w kolumnie „Uczestnik” oznacza brak imienia, a w kolumnie „Dane geograficzne” brak pewności, czy chodzi o topografię; myślnik oznacza brak danych.

Źródło: opracowanie własne.

Nie ulega wątpliwości, że wyprawa pod przywództwem Yngvara była znacząca. Znajduje to odzwierciedlenie również w liczbie wzmianek o Yngvarze: w 20 na 26 zapisów jego imię pojawia się w całości; ponadto jest jeden zapis z początkiem jego imienia oraz dwa, w których zachowane runy są interpretowane jako końcówka jego imienia. Z zapisów znamy imiona niektórych członków wyprawy Yngvara, ale pełną liczbę uczestników można jedynie oszacować. Próbę taką podjął Mats G. Larsson na podstawie z jednej strony położenia kamieni, uwzględniając ówczesny podział kraju (wtedy prawdopodobnie Uppland był podzielony na Attundaland, Tiundaland oraz Fjädrundaland), a z drugiej – wskaźnika śmiertelności szacowanego na podstawie liczby pogrzebów w owym czasie³⁶⁷. Larsson szacuje, że w wyprawie Yngvara brało udział pomiędzy 500 a 1000 mężczyzn³⁶⁸. Organizowanie wyprawy na taką skalę badacz łączy z prawem króla do wystawienia pewnej liczby statków z załogą; w Szwecji prawo to jest znane pod nazwą *ledung*. Jest ono opisane w średniowiecznych *landskapslagar* (prawach dzielnicowych), ale można przypuszczać, że było praktykowane już w późniejszej epoce wikingów³⁶⁹. Najwięcej zapisów runicznych o wyprawie Yngvara znajduje się w Södermanland, blisko Mälaren. Można to interpretować jako znak, że większość uczestników pochodziło stamtąd, i dodatkowo kamień Sö 179, wzniesiony dla „Haralda, brata Ingvara”, pokazuje, że Yngvarr i jego ród byli blisko związani z tym regionem³⁷⁰.

Jak już wspomniano wyżej, wzmianki o wyprawie pod przywództwem Yngvara należą do grupy zapisów mówiących o tzw. drodze wschodniej do ziem położonych po drugiej stro-

367 M.G. Larsson, *Ingvarstågets...*, s. 101–102, 106.

368 Ibidem, s. 107.

369 Ibidem, s. 108.

370 E. Wessén, *Historiska runinskrifter...*, s. 31; M.G. Larsson, *Ingvarstågets...*, s. 101; E.A. Мельникова, *Поход Ингвара...*, s. 178–179, 190.

nie Morza Bałtyckiego³⁷¹. Jak widać w tabeli 1, *austr* lub *austarla* w 10 zapisach występuje bez wątpliwości, a w 4 z dużym prawdopodobieństwem. Dodatkowo 4 zapisy (nie uwzględniając U 439 †) mówią o Serklandi, przy czym Sö 179 oraz Sö 272 lokalizują Serkland na południu (*sunnarla*). Oprócz tych zapisów Serkland pojawia się w korpusie runicznym jeszcze dwa razy, na U 785 oraz G 216, na podstawie czego można wnioskować jak Judith Jesch, że toponim ten jest ściśle związany z wyprawą pod przywództwem Yngvara³⁷². Niepewna jest jednak etymologia tego toponimu i kwestia tego, jakie terytorium obejmował Serkland. Jako Serkland często określano „kraj Saracenów (muzułmanów)” („land of the Saracens (Muslims)"); według dwóch innych teorii toponim ten mógłby być związany albo z łacińskim słowem *sēricum* ('jedwab') i wskazywać na produkujące go regiony, albo z miastem Sarkel nad Donem³⁷³.

371 Ogólnie na temat nordyckich artefaktów znalezionych w krajach bałtyckich, Rosji, Białorusi i Ukrainie zob. F. Androshchuk, *The Vikings in the East*, w: *The Viking World...*, s. 517–542.

372 J. Jesch, *Ships and Men...*, s. 104.

373 Por. ibidem, s. 104 (Jesch dyskutuje również pojawianie się toponimu w poezji skaldycznej); E.A. Мельникова, *Скандинавские рунические надписи...*, s. 56, 60–61; eadem, *Поход Ингвара...*, s. 185. Zob. też T.J. Arne, *Sveriges förbindelser med östern under vikingatiden: ett arkeologiskt bidrag*, „Fornvännen” 1911, vol. 6, s. 23–24; idem, ‘*Austr i Karum*’ och *Särklandnamnet*, „Fornvännen” 1947, vol. 42, s. 293–295, 304; D. McGinnis, *The Vikings in the East: Yngvars saga víðförla*, „Scandinavian-Canadian Studies” 1983, vol. 1, s. 83; C.L. Thunberg, *Särkland och dess källmaterial*, [praca magisterska], Göteborgs universitet, Göteborg 2011, s. 20–21, 79–80. Gunilla Larsson zwróciła uwagę na dzisiejsze użycie terminu Şarkland. Po turecku *şark* znaczy ‘wschód, orientalny’ i jest zapożyczeniem z arabskiego. Według jej źródeł Şarkland po arabsku określa region Kaukazu, a po turecku wskazuje na obszar obejmujący Kurdystan i sąsiednie regiony; G. Larsson, *Contacts between Scandinavia and the Caucasus in Viking Age*, w: *Between East and West: Early Contacts between Scandinavia and Caucasus*, ed. G. Larsson, Uppsala universitet, Uppsala–Rimbo 2013, Postprint PDF, [brak paginacji], <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1257118/FULLTEXT01.pdf>

O charakterze wyprawy zapisy nie mówią zbyt wiele. Trzy polisemantyczne słowa mogą być związane z wojskiem: *knarr* (U 654) może oznaczać statek wojenny, a *lið* (Sö 254, U 778, U 837) i *hælfningr* (?Ög 145, Ög 155) – drużynę wojów bądź oddział wojskowy. Można w tym kontekście wspomnieć również o poetyckim określeniu dla ‘zabić kogoś’ na Sö 179. Ewentualnie też wzmianka w Sö 179, że uczestnicy wyprawy pojechali za złotem, zdradza coś o jej charakterze. W zapisach dominują neutralne słowa dla śmierci, tylko w przypadku Gunnleifa jest mowa o *fil* (U 644; zginął) i *tribin* (U 654; zabity)³⁷⁴.

Fundatorzy kamieni dla uczestników wyprawy Yngvara umieścili wezwanie Boga dla ducha bądź duszy zmarłego w ośmiu zapisach, przeważnie tych z Uppland (Sö 9, U 644, U 654, U 661, U 778, U 837, U 1143, Vs 19). W niektórych przypadkach oprócz tego wezwania dodatkowo widać krzyż (Sö 9, U 644, U 654, U 661, U 778, ?U 1143). Można też znaleźć kamienie bez wezwania, ale z krzyżem: Sö 105, Sö 107, Sö 108, Sö 131, Sö 254, Sö 287, Sö 335, U 439, U Fv 1992:157 i Ög 155. Jak podkreślają Anne-Sofie Gräslund i Linn Lager, na ponad połowie kamieni runicznych w Uppland można znaleźć krzyże³⁷⁵. Fakt, że krzyż pojawia się przeważnie na kamieniach ozdobionych w stylach uważanych za wczesne (w tym Perspektywa z lotu ptaka), Gräslund i Lager interpretują jako znak, że szczególnie na początku chrystianizacji ludzie chcieli w ten sposób manifestować swoją wiarę³⁷⁶. Ornamentacja na kamieniach łączy tradycyjne elementy nordyckie

[dostęp: 21.08.2024]. Ogólnie na temat kontaktów ludzi z Północy z islamem zob. E. Mikkelsen, *The Vikings and Islam*, w: *The Viking World...*, s. 543–549.

374 Por. też E.A. Мельникова, *Поход Ингвара...*, s. 183–184, 187. Ogólnie na temat określenia śmierci w inskrypcjach runicznych zob. J. Jesch *Ships and Men...*, s. 57–59.

375 A.-S. Gräslund, L. Lager, *Runestones...*, s. 634.

376 Ibidem, s. 634, 636.

z nowymi i obcymi³⁷⁷. Zwracają one też uwagę na badania z poprzednich wieków, według których liczne kamienie runiczne były stawiane na cmentarzach; często jednak te groby się nie zachowały ze względu na użytkowanie rolnicze tych terenów³⁷⁸. Ponieważ takie kamienie przycmentarne często zawierają krzyże, Gräslund i Lager stawiają tezę, że za ich pomocą można było poświęcić cmentarz i pochować tam chrześcijan³⁷⁹. Jako przykład takich kamieni z krzyżem podają kamień o wyprawie Yngvara U 661.

Ornamentacja w stylu Perspektywa z lotu ptaka na U 661 jest charakterystyczna dla ponad połowy kamieni o wyprawie Yngvara. Można ją znaleźć na: Sö 9, Sö 96, Sö 105, Sö 108, Sö 179, Sö 254, Sö 320, Sö 335, U 439, U 644, U 654, U 661, U 778, U Fv1992;157, Vs 19, a na Sö 173 widać zarówno Perspektywę z lotu ptaka, jak i styl profilowy Pr 2. W Perspektywie z lotu ptaka zwierzę runiczne jest ukazane z góry, jego oczy często znajdują się trochę poza głową, nos jest spiczasty, a ogon delikatnie zawinięty³⁸⁰.

Podejmowano różne próby systematycznej klasyfikacji ornamentacji. Na początku ubiegłego wieku szwedzki runolog Otto von Friesen analizował ornamentację na kamieniach runicznych w Uppland i na podstawie cech językowych umieszczonych na nich zapisów zaproponował też ich chronologię³⁸¹. Była ona generalnie akceptowana do lat 80. ubiegłego wieku³⁸². Zapisy runiczne z epoki wikińskiej datowano głównie na podstawie kryteriów językowych, przy czym uwagę zwracano głównie na

377 Ibidem, s. 637.

378 Ibidem, s. 634–635.

379 Ibidem, s. 635.

380 A.-S. Gräslund, *Dating...*, s. 119–120; 126; E. Wessén, *Historiska runinskrifter...*, s. 40.

381 O. von Friesen, *Upplands runstenar...*, s. 13–73. Por. też A.-S. Gräslund, *Dating...*, s. 118.

382 A.-S. Gräslund, *Dating...*, s. 119.

pojawianie się runy transliterowanej jako o (po szwedzku nazywana *åsruna*) oraz na runy kłute – Henrik Williams i Svante Lagman w swoich pracach z 1990 roku pokazali jednak, że te runy nie nadają się do datowania zapisów³⁸³. W tym czasie badania nad ornamentacją kamieni runicznych w Uppland rozpoczęła Anne-Sofie Gräslund; jej ustalenia są wykorzystywane między innymi w Samnordisk runtextdatabas³⁸⁴. Rozróżnia ona kamienie bez ornamentacji zoomorficznej oraz kamienie z ornamentacją zoomorficzną. Te drugie obejmują sześć grup, które cechują się innym ukształtowaniem różnych elementów, między innymi głowy i ogona zwierzęcia runicznego. Pierwsza z tych grup nazywa się Perspektywa z lotu ptaka, ponieważ głowa jest widziana z tej perspektywy; pozostałe to style profilowe Pr 1, Pr 2, Pr 3, Pr 4 oraz Pr 5, ponieważ głowa jest tutaj widziana z profilu³⁸⁵. Badaczka podkreśla, że grupy te nie stanowią „ściśle chronologicznej kolejności” („a strictly chronological sequence”), ponieważ mogą zachodzić na siebie lub styl jakiegoś wcześniejszego kamienia mógł zostać skopiony³⁸⁶.

Gräslund proponuje również datowanie dla każdej grupy stylowej. Według niej Perspektywa z lotu ptaka była używana od około roku 1010. Koniec stosowania tego stylu badaczka datuje do lat 40. XI wieku z wyjaśnieniem, „że wyprawa Yngvara prawdopodobnie miała miejsce około roku 1040” („as Ingvarr’s expedition probably took place c.1040”)³⁸⁷. Odwołanie się do datowania wyprawy Yngvara według źródeł z późniejszych wieków,

383 H. Williams, *Åsrunan...*; S. Lagman, *De stungna runorna...*; A.-S. Gräslund, *Dating...*, s. 117.

384 Riksantikvarieämbetet, Begrepp och principer (<https://www.raa.se/hitta-information/runor/begrepp-och-principer-for-translitterering/> [dostęp: 21.08.2024]). Krytyczne uwagi dotyczące proponowanych przez nią klasyfikacji i datowania zob. M. Källström, *Mästare...*, s. 65–75.

385 A.-S. Gräslund, *Dating...*, s. 119–124.

386 Ibidem, s. 125.

387 Ibidem, s. 126.

aby datować zapisy runiczne, jest jednak problematyczne, na co szczególną uwagę zwrócił Claiborne Thompson. Podkreśla on, że taka argumentacja jest niepewna, między innymi dlatego, że bazuje na datowaniu śmierci Yngvara w annałach oraz w *Sadze o Yngvarze Podróżniku* i na założeniu, że ludzie w Uppland dowiedzieli się o jego śmierci w ciągu kilku lat i wtedy stawiali kamienie: „Gdyby którekolwiek z tych założeń okazało się fałszywe, cała argumentacja by upadła” („If any of these assumptions were proven false, the entire argument would collapse”)³⁸⁸.

Dwoje badaczy wyraziło wątpliwość wobec datowania kamieni Yngvara do lat 40. XI wieku. Właśnie dlatego, że ich ornamentacja jest raczej prosta, Elias Wessén sądzi, że kamienie można datować na około 1020 rok³⁸⁹. Nie chce przy tym całkowicie odrzucać datowania śmierci Yngvara, argumentując, że jest raczej mało prawdopodobne, żeby autor sagi to wymyślił³⁹⁰. Z tego powodu Wessén poszukiwał innego wyjaśnienia i sugerował, że mistrz run mógł używać przestarzałego stylu³⁹¹. Z kolei norweska historyk sztuki Signe Horn Fuglesang przyznaje priorytet datowaniu według ornamentacji. Jest bardzo krytyczna wobec Gräslund i innych badaczy, którzy swoją argumentację wolą opierać na annałach i sadze, które są o wieki młodsze niż zapisy runiczne³⁹². Fuglesang przypuszcza, że kamienie Yngvara stawiano w okresie około 1000–1025³⁹³, co znaczy, że jej datowanie częściowo pokrywa się z pierwotnym datowaniem Wesséna oraz z dolną granicą czasową dla grupy stylistycznej Perspektywa z lotu ptaka proponowaną przez Gräslund.

388 C. Thompson, *Studies in Upplandic Runography*, University of Texas Press, London–Austin 1975, s. 153.

389 E. Wessén, *Historiska runinskrifter...*, s. 40.

390 Ibidem, s. 36–37.

391 Ibidem, s. 39, 45.

392 S. Horn Fuglesang, *Swedish runestones...*, s. 197.

393 Ibidem, s. 206.

Stanowcze zdanie Fuglesang w tej kwestii jest wyjątkiem. Większość badaczy akceptuje datowanie śmierci Yngvara w tekstach islandzkich na około 1040 rok; często nie zwraca się uwagi na datowanie ornamentacji czy na problematykę dwóch różnych tradycji dotyczących roku śmierci szwedzkiego króla Óláfa Eiríkssona³⁹⁴, a także na możliwe konsekwencje tego dla interpretacji roku śmierci Yngvara. Niektórzy badacze w swoich hipotezach dotyczących wyprawy korzystają też z innych elementów sagi. Przykładem jest imię ojca Yngvara, Eymundr. Imienia tego używano do interpretacji uszkodzonego zapisu runicznego Sö 279, żeby udowodnić, że należy on prawdopodobnie do korpusu zapisów o wyprawie. Innymi przykładami są opisy geograficzne oraz toponimy, które ewentualnie mogą podawać informację o trasie wyprawy. Takie podejście jest jednak problematyczne, ponieważ nieadekwatnie zakłada, że postacie w sadze, geografia oraz topografia są też częścią kompozycji literackiej *Sagi o Yngvarze Podróżniku*. Tymczasem znaczna liczba różnych założeń dotyczących wyprawy Yngvara świadczy o tym, że świat narracyjny sagi nie pozwala na jednoznaczne identyfikowanie go z tzw. światem realnym. Aby dać wrażenie spektrum różnych sugestii dotyczących datowania i celu wyprawy Yngvara, warto naszkicować niektóre hipotezy proponowane w okresie od późnego XIX wieku do dziś³⁹⁵.

Szczególnie wpływowa stała się hipoteza Matsa G. Larssona. Według niego wyprawa Yngvara prowadziła na Kaukaz, sądzi on bowiem, że geografia i topografia w *Sadze o Yngvarze Podróżniku* odzwierciedlają warunki terenowe w Gruzji³⁹⁶. Drogi wodne w sa-

394 Więcej na temat datowania śmierci Óláfa Eiríkssona zob. podrozdział 2.2. *Wstępu*.

395 Szczegółowy przegląd wcześniejszych hipotez dają J. Shepard, *Yngvarr's Expedition to the East and a Russian Inscribed Stone Cross*, „Saga-Book” 1982–1985, vol. 21, nr. s. 222–223, 240–242; Е.А. Мельникова, *Скандинавские рунические надписи...*, s. 55–62; Г.В. Глазырина, *Введение...*, s. 152–168.

396 Swoją teorię prezentował w różnych publikacjach, po raz pierwszy w M.G. Larsson, *Vart for Ingvar den vittfarne?*, „Fornvännen” 1983, vol. 78,

dze badacz identyfikuje z gruzińskimi rzekami Rioni i Mtkwari (również znana jako Kura)³⁹⁷, a miasto Citópólis z Kutaisi na brzegach rzeki Rioni. Jego zdaniem jest to uzasadnione, ponieważ tamtejsza katedra była ozdobiona białym marmurem, a materiał w takim kolorze pojawia się w opisie Citópólis³⁹⁸. W sadze można przeczytać o niejkiej rzece, która wypływa ze skał w Rauðahaf (tj. Morze Czerwone). Larsson sądzi, że opis ten pasuje do warunków w Kara Bogaz Goł, położonego na wschodnich brzegach Morza Kaspijskiego, gdzie woda wpada do zatoki, a niebo nad nią wydaje się czerwone³⁹⁹. Oprócz tego jest przekonany, że pewne postacie i epizody w sadze odzwierciedlają sytuację polityczną w Gruzji. Kronika znana pod tytułem *Kartlis tskhovreba* wspomina o Waregach, którzy brali udział w bitwie pod Sasireti, ale nie ma konsensusu, jeśli chodzi o jej datowanie; Larsson datuje ją na rok 1041 i twierdzi, że tymi Waregami byli Yngvarr ze swoją grupą⁴⁰⁰. Jest również przekonany, że saga opisuje miejsce bitwy, las w pobliżu Sasireti: „Relacja *Yngvars saga*, że bitwa miała miejsce w pobliżu statków Yngvara i jego ludzi, odpowiada zatem warunkom tego miejsca” („The account of *Yngvars saga* that the battle took place close to the boats of Yngvarr and his men thus corresponds to the conditions of the place”)⁴⁰¹.

s. 95–104. Zob. też idem, *Yngvarr's Expedition and the Georgian Chronicle*, „Saga-Book” 1986–1989, vol. 22, s. 98–108, gdzie odpowiada na krytyczną ocenę J. Shepard, *Yngvarr's Expedition to the East...*, s. 276–280. E.A. Мельникова, *Скандинавские рунические надписи...*, s. 57–59, też jest krytyczna wobec Kaukazu jako cel wyprawy.

397 M.G. Larsson, *Vart for Ingvar...*, s. 97–98; idem, *Yngvarr's Expedition...*, s. 105.

398 M.G. Larsson, *Yngvarr's Expedition...*, s. 104–105. Na tej samej podstawie D. McGinnis, *The Vikings in the East...*, s. 80–83, twierdzi, że Citópólis jest tożsame z miastem Sarkel nad Donem.

399 M.G. Larsson, *Vart for Ingvar...*, s. 100; idem, *Yngvarr's Expedition...*, s. 106–107.

400 M.G. Larsson, *Vart for Ingvar...*, s. 100–102; idem, *Yngvarr's Expedition...*, s. 98–104.

401 M.G. Larsson, *Yngvarr's Expedition...*, s. 106.

To tylko niektóre przykłady łączenia przez Larssona opisów w sadze z realnymi miejscami. Jego hipoteza stała się bardzo wpływowa. Na jej podstawie Gräslund stwierdziła, że datowanie wyprawy Yngvara do około roku 1040 byłoby uzasadnione, co potraktowała jako bazę dla swojego datowania ornamentacji grupy Perspektywy z lotu ptaka. Oprócz tego w latach 1994–2004 zorganizowano wyprawę śladami Yngvara na trasie zaproponowanej przez Matsa G. Larssona z replikami statków z epoki wikingów⁴⁰². Dalszym efektem była współpraca badaczy szwedzkich i gruzińskich dotycząca kontaktów pomiędzy Północą a Kaukazem w epoce wikingów⁴⁰³. Gunilla Larsson zmodyfikowała hipotezę Matsa G. Larssona i zasugerowała, że Yngvarr mógłby dotrzeć nawet do Eufratu: jej zdaniem świadczy o tym między innymi opis niektórych łodzi w sadze, które przywodzą jej na myśl okrągłe łodzie typu quffa, oraz to, że niedaleko Eufratu położone jest miasto Hierapolis (znane też jako Bambyke, dzisiejsze Manbidż w Syrii), którego nazwę badaczka kojarzy z Heliópolis pojawiającym się w *Sadze o Yngvarze Podróżniku*⁴⁰⁴.

Jak już wspomniano, Mats G. Larsson identyfikuje Kutaisi w Gruzji z Citópolis w sadze ze względu na podobieństwo materiału budowlanego. Na tej samej podstawie Deborah McGinnis twierdzi, że Citópolis jest tożsame z miastem Sarkel nad Donem⁴⁰⁵.

Ture J. Arne wychodzi z założenia, że Yngvar zmarł w 1041 roku, i proponuje, żeby Serkland na kamieniach Yngvara odnosić po prostu do regionów z ludnością muzułmańską poza strefą

402 G. Larsson, *Ingvar the Fartraveller's Journey: Historical and Archaeological Sources*, w: *Between East and West...*, Preprint PDF, [brak paginacji], <http://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:1257116/FULLTEXT01.pdf> [dostęp: 21.08.2024].

403 Krytyczne uwagi na temat wpływu hipotezy Larssona głosi L. Lönnroth, *From History to Myth...*, s. 101.

404 G. Larsson, *Ingvar the Fartraveller's Journey...*, [brak paginacji]. O tych dwóch punktach wspominał już M.G. Larsson, *Vart for Ingvar...*, s. 98–99.

405 D. McGinnis, *The Vikings in the East...*, s. 80–83.

kontroli Jarosława z Nowogrodu (np. do Bułgarii Wołżańskiej)⁴⁰⁶. Inna możliwość według niego jest taka, że wyprawa Yngvara do Serklandi mogła mieć za cel regiony w Afryce Północnej, Syrii lub wysuniętej najbardziej na wschód części wybrzeża południowego Azji Mniejszej⁴⁰⁷. Również Jim Gritton wskazuje cele w tym regionie, jednak na podstawie toponimów występujących w *Sadze o Yngvarze Podróżniku*. Wydaje mu się możliwe, że Yngvarr pojechał do Scythopolis (dziś Bet Sze'an w Izraelu) i Heliopolis (w Egipcie)⁴⁰⁸.

Jonathan Shepard przypuszcza, że Yngvarr wyruszył nad Wołgę w kierunku Morza Kaspijskiego i że ci członkowie jego świty, którzy przeżyli chorobę, o której mowa w *Sadze o Yngvarze Podróżniku*, popłynęli dalej w kierunku Morza Azowskiego⁴⁰⁹. Shepard jest przekonany, że kamienny krzyż z Pregradnoje, na którym widnieje zapis w cyrylicy i który, jak się wydaje, kiedyś zawierał rok 1041, został postawiony dla jednego męża ze świty Yngvara⁴¹⁰.

Omelian Pritsak datuje wyprawę Yngvara również na rok 1041⁴¹¹. Jego hipoteza odnosi się do kamienia runicznego z Västmanland (Vs 1), który nie należy do wyżej przedstawionego korpusu inskrypcji o wyprawie Yngvara; zawiera on frazę **austr · i · karusm**. Ostatnie słowo jest różnie interpretowane, bo może ono być błędnie zapisane, więc fraza mogłaby znaczyć: „na wschodzie w Garðar(?)”, tj. na Rusi, lub „na wschodzie w Chorezmie(?)”⁴¹².

406 T.J. Arne, *'Austr i Karusm'...*, s. 304–305.

407 Ibidem, s. 304–305.

408 J. Gritton, *Yngvars saga víðförla and the Ingvar Runestones: A Question of Evidence*, „*Apardjón*” 2020, vol. 1, s. 73–74.

409 J. Shepard, *Yngvarr's Expedition to the East...*, s. 270–271.

410 Ibidem, s. 271–273, 282–283.

411 O. Pritsak, *The Origin of Rus*, vol. 1, *Old Scandinavian Sources other than the Sagas*, Harvard University Press, Cambridge (Mass.) 1981, s. 423.

412 *Västmanlands runinskrifter...*, s. 8–9; Samnordisk runtextdatabas, Vs 1, <http://kulturarvsdata.se/uu/srdb/f4d7ba40-9566-4422-9484-328130c558bd> [dostęp: 21.08.2024].

Pritsak jest przekonany, że chodzi o Chorezm, miejsce położone w regionie Jeziora Aralskiego⁴¹³. Na podstawie opisu dziejów w tym regionie w ówczesnym czasie wydaje mu się prawdopodobne, że Yngvarr zmarł w trakcie bitwy pod Asīb w 1041 roku⁴¹⁴.

Nils Höjer i Jelena Melnikowa sądzą, że wyprawa Yngvara może być powiązana z atakiem na Konstantynopol w roku 1043⁴¹⁵. Był to atak pod przywództwem Władimira, jednego z synów Jarosława z Nowogrodu. Badacze widzą dowody na to w *Sadze o Yngvarze Podróżniku* w opisie tzw. ognia greckiego oraz w postaci pewnego Valdimara w świecie Yngvara, który mógł być echem Władimira⁴¹⁶. Melnikowa przypuszcza, że po zniszczeniu floty Rusów Yngvarr ze swoją drużyną dotarł do brzegów Morza Czarnego, gdzie on, jego brat Haraldr i inni zmarli w wyniku panującej epidemii⁴¹⁷. Również Henrik Janson twierdzi, że Yngvarr

413 O. Pritsak, *The Origin...*, s. 449–451.

414 Ibidem, s. 451.

415 N. Höjer, *Bidrag till varägerfrågan*, „Historisk tidskrift” 1883, vol. 3, s. 352–354; E.A. Мельникова, *Экспедиция Ингвара Путешественника на Восток и поход русских на Византию 1043 г.*, „Скандинавский сборник” 1976, вып. 21, s. 79–80. Zob. też E.A. Мельникова, *Скандинавские рунические надписи...*, s. 59–62.

416 N. Höjer, *Bidrag...*, s. 353–354; E.A. Мельникова, *Экспедиция...*, s. 81–82, 84–85. Ogień grecki komentuje np. J. Shepard, *Yngvarr's Expedition to the East...*, s. 271.

417 E.A. Мельникова, *Скандинавские рунические надписи...*, s. 62. Por. też kamień Sö 179. E.A. Мельникова, *Скандинавские рунические надписи...*, s. 61 twierdzi, że Yngvarr ze swoją drużyną jako część wojska Władimira mogliby dotrzeć do wybrzeża Morza Czarnego w Azji Mniejszej, które mogło wydawać im się „krajem Saracenów”. W publikacji z tego samego roku Melnikowa argumentuje podobnie: Yngvarr ze swoją drużyną wybrał się najpierw na wschód, ale potem dotarł do krajów muzułmańskich, gdzie on sam i większość jego towarzyszy zmarli w wyniku epidemii; E.A. Мельникова, *Поход Ингвара...*, s. 187. Omawiając swoją teorię na temat ataku na Konstantynopol, twierdzi, że uciekający Skandynawowie w armii Władimira mogli dotrzeć do wybrzeża Morza Czarnego w Azji Mniejszej, które mogło wydawać im się Serkland; E.A. Мельникова, *Поход Ингвара...*, s. 189.

jest powiązany z atakiem na Konstantynopol, a dokładniej mówiąc, że jest jego powodem. Janson wychodzi z założenia, że Yngvarr jest tożsamy z tym Skytem, który według bizantyńskiego kronikarza Jana Skylitzesa (Iohannes Skylitzes) został zabity w trakcie trwania konfliktu o handel, i że to zabójstwo miało być powodem ataku ze strony Rusi⁴¹⁸. Także Marcin Böhm nawiązuje do wątku bizantyńskiego. Przypuszcza, że książę czernihowski Mściśław (Mstislav) lub jeden z jego następców mógł być pierwowzorem dla króla Jólfa w sadze i że scena, w której Yngvarr i jego świta zostają zaatakowani przez piratów, mogłaby nawiązywać do bizantyńskich dezertów rabujących na Morzu Azowskim⁴¹⁹.

Przykładem hipotezy, według której wyprawa Yngvara odbyła się wcześniej, jest między innymi ta sformułowana przez Alfa Thulina. Na podstawie dziś zaginionego tekstu znanego pod arabskim tytułem *Ta'rik Bāb al-abwāb* (zajmującego się historią Derbentu i Szyrwanu), który częściowo zachował się w kronice *Jāme' al-dowal* od Monejjem-bāši (zm. 1702)⁴²⁰, Thulin przypuszcza, że Yngvarr wraz ze swoją świtą walczył po stronie Rusów, jednak w regionie południowo-zachodnim od Morza Kaspijskiego w latach 1030–1033⁴²¹.

418 H. Janson, *Templum Nobilissimum. Adam av Bremen, Uppsalatemplet och konfliktlinjerna i Europa kring år 1075*, Göteborgs universitet, Göteborg 1998, s. 134; idem, *Nordens kristnande och Skytiens undergång*, w: *Från Bysans till Norden. Östliga kyrkoinfluenser under vikingatid och tidig medeltid*, red. H. Janson, Artos, Skellefteå 2005, s. 200.

419 M. Böhm, *Ingvar the Far-Travelled: Between the Byzantium and Caucasus. A Maritime Approach to Discussion*, „Studia Ceranea” 2019, vol. 9, s. 151, 153.

420 A. Thulin, *Ingvarståget: en ny datering?*, „Arkiv för nordisk filologi” 1975, vol. 90, s. 21–23. Zob. też A. Peacock, *Shaddadids*, w: *Encyclopaedia Iranica Online*, <https://referenceworks.brill.com/display/entries/EIRO/COM-10933.xml> [dostęp: 21.01.2025].

421 A. Thulin, *Ingvarståget: en ny datering?...*, s. 28. Interpretacja kroniki zaproponowana przez Thulina została skrytykowana przez O. Pritsak, *The Origin...*, s. 438–443.

Sune Lindqvist sugeruje, że wyprawa Yngvara odbyła się w latach 10. XI wieku. Według niego miała ona reaktywować kontakty z krajami arabskimi, i z tego powodu Yngvarr wołał w swojej świcie mężczyzn, którzy już wcześniej tam byli, w swojej młodości⁴²². Badacz sądzi, że dowód tej hipotezy mogą stanowić zapisy runiczne o wyprawie, które wspominają ojców fundatorów i fundatorek.

W swojej hipotezie wyprawę i śmierć Yngvara połączyłam z datowaniem śmierci szwedzkiego króla Óláfa Eiríkssona na około 1022 rok, co lepiej odpowiadałoby datowaniu kamieni Yngvara według ornamentacji. W tym przypadku wyprawa mogłaby być powiązana z tymi Waregami, których Jarosław z Nowogrodu wezwał w 1015 roku lub którzy byli w jego oddziałach w 1018 roku według *Powieści minionych lat*⁴²³.

Datowanie i cele wyprawy były, są i zapewne jeszcze długo pozostaną przedmiotem dyskusji. Na podstawie zapisów runicznych i *Sagi o Yngvarze Podróżniku* każda i każdy może w tej kwestii wyrobić sobie własne zdanie.

422 S. Lindqvist, *Emund slema och Ingvar vittfaren*, „Saga och sed” 1968, vol. 6, s. 94.

423 A. Krakow, *Olof Erikssons dödsår...*, s. 101–113. Zob. też reakcję M.G. Larsson, *Ingvarstågets datering*, „Fornvännen” 2021, vol. 116, nr 3, s. 243–244, oraz moją odpowiedź A. Krakow, *Ingvarstågets datering: svar till Mats G. Larsson*, „Fornvännen” 2021, vol. 116, nr 4, s. 338–339.

Saga
o Yngvarze Podróžniku
(Yngvars saga víðförla)

O tym przekładzie

Przekład ten jest oparty na edycji dyplomatycznej i krytycznej wydanej przez Emila Olsona w 1912 roku. Jest on pierwszym tłumaczeniem tej sagi ze staroislandzkiego na język polski^{*}. Tłumaczenie zostało przystosowane do stylistyki i składni języka polskiego. Oznacza to, że niemożliwe było zachowanie niektórych cech staroislandzkich sag, na przykład *praesens historicum*. Nazwy własne pozostawiono generalnie w formie oryginalnej, dopasowanej do gramatyki polskiej. Przypisy zawierają objaśnienia terminów i pojęć obcych i w niektórych przypadkach uwagi dotyczące postaci historycznych.

Nazwy miejscowe zostały w większości zachowane w oryginalnej formie. Wyjątkiem są nazwy, które od dawna funkcjonują w polszczyźnie i są odmienialne, takie jak nazwy królestw i państw (Szwecja, Norwegia) czy niektórych miast, szczególnie tych, których staroislandzka wersja nie odbiega znacząco od współczesnej. Zdecydowano się zachować niektóre oryginalne nazwy charakterystyczne dla postrzegania świata i kierunków przez średniowiecznych Skandynawów, takie jak Garðaríki (Ruś) czy Miklagarðr (Konstantynopol).

* Podczas prac nad tym przekładem korzystano w szczególności z: Ord bog over det norrøne prosasprog, <https://onp.ku.dk/onp/onp.php> [dostęp: 25.08.2024]; *Wörterbuch zur altnordischen Prosaliteratur. Digital*, Hrsg. W. Baetke, bearbeitet von H. Fix et al., Universität Greifswald, Greifswald 2006, http://emedien.ub.uni-greifswald.de/ebooks/alt nord-wb/baetke_digital.pdf [dostęp: 21.10.2017]; O.E. Haugen, *Norrøne Grammatik im Überblick: Altisländisch und Altnorwegisch*, übers. A. van Nahl, 2. Auflage, Helmut Buske Verlag, Hamburg 2015. Korzystano również z tłumaczeń sagi na inne języki (angielski, norweski *bokmål*, duński, niemiecki i rosyjski): *Die Saga von Yngvar dem Weitgereisten*, übers. R. Simek, w: *Sagas aus der Vorzeit: Von Wikingern, Berserkern, Untoten und Trollen*, Bd. 3, *Trollsagas*, Hrsg. R. Simek, J. Zeit-Alt peter, V. Broustin, Kröner, Stuttgart 2020, s. 359–388; *Sagaen om Yngvar den vidtberejste*, overs. A. Lassen, w: *Oldtidssagaerne*, bd. 8, overs. A. Lassen, E. Skyum-Nielsen, R. Stavnem, Gyldendal, København 2021, s. 534–565; *Сага об Ингваре Путешественнике: Текст, перевод, комментарий*, Перевод и комментарий Г.В. Глазырина, «Восточная литература» РАН, Москва 2002; *The Saga of Yngvar the Traveller*, transl. P. Tunstall, 2005, <https://web.archive.org/web/20150222114736/http://www.oe.eclipse.co.uk/nom/Yngvar.htm> [dostęp: 14.01.2022]; *Yngvar's Saga*, transl. Hermann Pálsson, P. Edwards, w: *Vikings in Russia: Yngvar's saga and Eymund's saga*, transl. Hermann Pálsson, P. Edwards, Edinburgh University Press, Edinburgh 1989, s. 44–68; *Yngvar víðfarnes saga*, overs. K.T. Nilssen, Árni Ólafsson, <http://www.norsesaga.no/yngvar-vidfarnes-saga.html> [dostęp: 7.05.2018].

I

Eiríkr¹ zwał się król, który władał Szwecją². Nazywano go Eiríkiem Zwycięskim. Miał za żonę Sigríðr Dumną³, ale rozwiódł się z nią z powodu jej trudnego charakteru, ponieważ była bardzo przekorną kobietą we wszystkich sprawach. Dał jej Gautland⁴. Ich synem był Óláfr Szwedzki⁵. W tym czasie Norwegią władał jarl Hákon⁶, który miał liczne potomstwo. O jednej z jego córek, która miała na imię Auðr⁷, będziemy chcieli coś więcej opowiedzieć. Król Eiríkr również miał córkę, której imię nie jest znane. O jej rękę starał się pewien hq̄fðing⁸ ze Szwecji, który zwał się Áki. Lecz królowi wydawało się nieodpowiednie, aby wydać swoją córkę za męża o niskim statusie, który nie posiada żadnych godności i urzędów. Wkrótce potem król dzielnicowy⁹

1 Eiríkr inn sigrsæli (zm. ok. 995); st. isl. *inn sigrsæli* – zwycięski.

2 Svíþjóð – kraj plemienia Svíar (mieszkającego wokół jeziora Mälaren w centralnej Szwecji). Kwestią sporną jest, od kiedy Svíþjóð obejmował również Gautland bądź kiedy doszło do zjednoczenia tego regionu i Gautlandu.

3 Sigríðr in stórráða; st. isl. *in stórráða* – ambitna, mająca wielkie plany, władcza. Według tradycji nordyckiej córka mężczyzny, który zwał się Skq̄glar-Tósti; później wyszła za mąż za króla duńskiego Sveina Haraldssona.

4 Gautland – region pokrywający się mniej więcej z obecnym Götaland w Szwecji.

5 Óláfr scenski Eiríksson; st. isl. *scenski* – szwedzki. W Szwecji znany też jako Olof skötkonung. Według *Sagi o Olafie Świętym* zm. ok. 1021/22 (Heimskringla II, s. 167); według *Gesta Hammaburgensis Ecclesiae Pontificum* zm. 1039 (Adam z Bremy, s. 134).

6 Hákon Sigurðarson (zm. ok. 995) – jarl Hlaðir.

7 O tym małżeństwie wspomina też Oddr Snorrason w *Sadze o Olafie Tryggvasonie*, według której wydarzenie to miało miejsce, kiedy królowa Gunnhildr wypędziła jarla Hákona z kraju. Oddr Snorrason, *Saga o Olafie Tryggvasonie*, tłum. A. Waśko, Księgarnia Akademicka, Kraków 2013, s. 30f.

8 St. isl. *hq̄fðingi* – przywódca, wpływowy mąż.

9 St. isl. *fylkiskonungr* – wódz lub król nad *fylki* ('okręg' lub 'jednostka administracyjna').

ze wschodu, z Garðaríki¹⁰, poprosił o jej rękę, a król Eiríkr uznał za godne oddać mu dziewczynę, i ona wyjechała z nim na wschód.

Jakiś czas później Áki przyjechał niespodziewanie do Garðaríki i zabił owego króla, i zabrał ze sobą córkę króla Eiríka do swojego domu w Szwecji, i ożenił się z nią. W tym przedsięwzięciu wspólnie z Ákim wzięło udział ośmiu hqfðingów. Przez pewien czas musieli znosić gniew króla, jednak ten nie chciał z nimi walczyć, ponieważ obawiał się strat wśród swoich ludzi, których miał w kraju. Áki i jego żona doczekali się syna, który zwał się Eymundr. Następnie Áki zaoferował królowi ugodę z powodu swojego nierozważnego zachowania. Król zgodził się na to, i kiedy została ona zawarta, poprosił o rękę Auðr, córkę jarla Hákona z Norwegii. Starania te zostały życzliwie przyjęte, jarl jednak uważał, że lepiej byłoby, gdyby król nie pozwolił swojemu wymuszonemu zięciowi mieć takiej samej wysokiej pozycji w Szwecji jak on sam. Odbyły się zaręczyny i ustalono datę ślubu. W tym samym czasie Áki i król negocjowali wyrok. Ustalono, że Áki przyjmie każdy wyrok prócz banicji i wtedy dojdzie do ugody między nimi¹¹. Wówczas król zaprosił na wesele hqfðingów z kraju, i jako pierwszych swojego zięcia Ákiego oraz tych ośmiu hqfðingów, którzy byli jego towarzyszami.

II

W ustalonym dniu przyjechał z Norwegii do Szwecji jarl Hákon, i mnóstwo ludzi zebrało się w Uppsali¹², ponieważ byli tam wszyscy najlepsi ludzie ze Szwecji. Było tam wiele

10 St. isl. Garðaríki – Ruś.

11 St. isl. *sjálfðæmi* – poszkodowany ma prawo ustalić wyrok.

12 Dziś Stara Uppsala, położona w północnej części gminy Uppsala.

dużych hal¹³, gdyż zgromadziło się tam wielu hqfðingów w towarzystwie swoich stronników. Áki miał największą świątę, która ustępowała liczbą jedynie stronnikom króla Eiríka i jarla Hákona. Z tego powodu zbudowano dla Ákiego drugą co do wielkości halę. Nie było tam ani córki króla, ani jej syna, ponieważ zaproszenie króla wydało się im podejrzane. W tym czasie ludzie już uczestniczyli w weselu, wspaniale i radośnie się bawiąc.

Na początku Áki bardzo uważał na siebie, ale im dłużej trwało wesele, tym mniej to czynił, aż nastąpiła ostatnia noc uczty. Wtedy król Eiríkr niespodziewanie napadł na nich wszystkich i zabił wówczas owych ośmiu hqfðingów, którzy tkwili w oporze przeciw niemu, i własnoręcznie zabił Ákiego. Po tym nastąpił koniec uczty. Jarl Hákon udał się do Norwegii, a wszyscy inni do swoich domów. Niektórzy mówią, że jarl Hákon stał za tym planem, a inni mówią, że był tam, gdy ich mordowano. Teraz król objął w posiadanie całą ziemię i ruchomy dobytek, który należał do tych ośmiu hqfðingów. Wziął do siebie do domu Eymunda i jego matkę. Eymundr dorastał u boku króla Eiríka aż do jego śmierci i cieszył się jego wielkim szacunkiem. Następnie władzę przejął Óláfr i okazał Eymundowi taki sam szacunek jak jego ojciec. Gdy Eymundr dorósł, zaczął rozpałmiętywać wyrządzoną mu krzywdę, ponieważ codziennie widział przed swoimi oczyma swoją posiadłość i czuł się pozbawiony wszelkiego poważania, król bowiem odebrał mu wszystkie należne mu daniny.

Óláfr miał córkę, która zwała się Ingigerðr. Eymundr i ona bardzo się lubili z uwagi na swoje pokrewieństwo,

13 St. isl. *skáli* – termin mający różne zbliżone znaczenia; może określić dom wolno stojący, najważniejsze pomieszczenie w głównym budynku (gdzie ludzie pracowali, gotowali i spali) lub halę.

ponieważ była ona znakomita we wszystkich sprawach. Eymundr był wysokim mężczyzną, silnym i niezrównanym rycerzem¹⁴. Eymundr zastanawia się teraz nad swoim położeniem i wydawało mu się, że naprawienie jego krzywdy trwa zbyt długo. Szybka śmierć wydawała mu się mniejszym cierpieniem niż życie w hańbie. Gdy dowiedział się, że dwunastu wojów z *hirðu*¹⁵ króla wyruszyło, aby zebrać podatki z okręgów¹⁶ i posiadłości, które należały do jego ojca, postanowił na czele dwunastu ruszyć za nimi. Wjechali wówczas do lasu, przez który przejeżdżali ludzie króla, i tam doszło do walki między nimi. Była to zacięta potyczka. W tym samym dniu do tego lasu dotarła Ingigerðr i znalazła tam wszystkich poległych oprócz Eymunda, który jednakże był ciężko ranny. Potem kazała go położyć na swoim wozie, wzięła go ze sobą i kazała potajemnie go leczyć. A kiedy król Óláfr dowiedział się o tym, zwołał *ting*¹⁷, skazał go na banicję i wygnał z królestwa. Kiedy Eymundr wyzdrowiał, Ingigerðr potajemnie przekazała mu łódź, on zaś ruszył na wiking i zdobył wiele bogactw i ludzi.

III

Kilka lat później o rękę Ingigerðr prosił król, który zwał się Jarisleifr¹⁸ i władał Garðaríki. Została mu wydana za męża

14 St. isl. *riddari* – rycerz. Użycie tego terminu może być uznane za przykład wpływu tzw. *riddarasögur*, czyli sag rycerskich, które powstawały od pierwszej połowy XIII wieku jako tłumaczenia bądź adaptacje literatury dworskiej, przeważnie na podstawie starofrancuskich i anglonormańskich źródeł.

15 St. isl. *hirð* – świta króla lub jarla, pełniąca również funkcję militarną.

16 St. isl. *herað* – okręg, okręg administracyjny.

17 St. isl. *þing* – zgromadzenie prawne.

18 Jarosław Mądry (zm. 1054) – władca Nowogrodu, później wielki książę Rusi Kijowskiej. Ślub Jarosława i Ingigerðr jest datowany na 1019 rok. O tym ślubie wspomniano też w *Sadze o Olafie Świętym*. Snorri Sturluson, *Heimskringla*, t. 2..., s. 128.

i pojechała z nim na wschód. A kiedy Eymundr dowiedział się o tych wydarzeniach, również podążył na wschód. Król Jarizleifr i Ingigerðr przyjęli go dobrze, ponieważ był w Garðaríki wielki niepokój z powodu Burizleifa, brata króla Jarizleifa, który zaatakował kraj. Eymundr stoczył z nim pięć bitew i w ostatniej Burizleifr został pojmany, oślepiiony i postawiony przed królem. Eymundr zdobył tam ogromne bogactwa w złocie i srebrze i wielorakie kosztowności, i inne cenne rzeczy. Wtedy Ingigerðr wysłała ludzi do króla Óláfa, swego ojca, i poprosiła, by zrezygnował z tych posiadłości, które należały do Eymunda, i że lepiej byłoby zawrzeć ugodę niż narażać się na atak jego wojska. I można powiedzieć, że król Óláfr wyraził na to zgodę. W tym czasie Eymundr był w Hólmgarðzie¹⁹ i często toczył bitwy, w których zwyciężał i podporządkowywał ponownie królowi wszystkie krainy, które winne były mu daninę. Wtedy Eymundr zapragnął udać się do swoich posiadłości, a miał wielką, dobrze wyposażoną drużynę, ponieważ nie brakowało mu ani pieniędzy, ani broni.

Eymundr opuścił Garðaríki, ciesząc się wielkim szacunkiem i poważaniem u wszystkich ludzi, i przybył wówczas do Szwecji, i zamieszkał w swojej posiadłości. Szybko zaczął rozglądać się za małżonką i poślubił córkę potężnego męża, i miał z nią syna, który zwał się Yngvarr. Óláfr, król Szwedów, dowiedział się, że Eymundr przyjechał do kraju z wielką drużyną i dużym majątkiem i osiadł w posiadłościach, które należały do jego ojca oraz ośmiu hqfdingów. Uważał to za ważną rzecz, ale nie odważył się niczego przedsięwziąć, ponieważ codziennie słyszał o wielkich czynach Eymunda. Obaj zachowywali pokój, gdyż żaden nie chciał ustąpić drugiemu. Eymundr mieszkał wów-

19 Hólmgarðr, Holmgarðr – Nowogród.

czas w swojej posiadłości, zarządzał nią i panował w niej niczym król, i powiększył swoje włości, ponieważ miał licznych poddanych. Kazał zbudować wielką halę okazale wyposażoną i codziennie ucztował w niej ze swoją wielką świtą, ponieważ miał wielu rycerzy i liczne załogi łodzi. Żył wówczas spokojnie. Yngvarr dorastał w domu swojego ojca, aż ukończył dziewięć lat.

Wtedy Yngvarr poprosił swego ojca, by mógł udać się do króla i innych høfðingów w Szwecji. Ten zezwolił mu na wyjazd i godnie go wyposażył. Yngvarr wziął hełm swego ojca, najlepszy, jaki posiadał – był pozłacany i ozdobiony kamieniami szlachetnymi, oraz miecz zdobiony złotem, i miał też dużo innych kosztowności. Yngvarr opuścił swojego ojca wraz z piętnastoma towarzyszami. Wszyscy byli ubrani w kolczugi, podobnie jak ich konie, mieli tarcze i pozłacane hełmy i wszystkie bronie były zdobione złotem i srebrem. Z tak wyposażoną świtą udał się przez Szwecję na zachód. Wieści o jego podróży rozeszły się szeroko, i høfðingowie z różnych stron zaprosili go na ucztę. On przyjął to zaproszenie i wtedy przekazali sobie nawzajem cenne dary. Sława Yngvara rozpowszechniła się w Szwecji i dotarła do króla Óláfa. Ten miał syna, który zwał się Qnundr²⁰ i który był najbardziej obiecującym młodym mężczyzną, prawie w tym samym wieku co Yngvarr. Poprosił swego ojca, by mógł wyjechać naprzeciw Yngvarowi, swemu krewnemu, i powitać go godnie. Qnundr uzyskał to, o co zabiegał, wyjechał naprzeciw Yngvarowi i powitał go z pełnymi honorami. Było to bardzo radosne spotkanie. Następnie udali się do króla, który wyszedł im naprzeciw i przywitał ich, w tym Yngvara, uprzejmie. I poprowadził go do swej hali, dał mu miejsce obok siebie i powiedział, że

może przebywać tu ze swoimi towarzyszami tak długo, jak zechce. Yngvarr odparł, że zamierza pozostać tu przez pewien czas. Potem pokazał te przedmioty, o których wcześniej wspomniano: hełm, miecz, i rzekł tak:

– Dary te posłał tobie mój ojciec, aby umocnić pokój oraz przyjaźń.

Król przyjął te dary z wdzięcznością, uznał jednak, że nie pochodzą od Eymunda. Yngvarr przebywał tam przez całą zimę i był najbardziej ceniony ze wszystkich ludzi króla. Wiosną Yngvarr przygotował się do powrotu do domu i Qnundr razem z nim. Wtedy król dał Yngvarowi znakomitego konia oraz pozłacane siodło i piękną łódź.

Teraz Yngvarr i Qnundr wyjeżdżają, ciesząc się wielkim uznaniem króla Óláfa, i udają się do Eymunda. I kiedy dotarli do siedziby Eymunda, powiedziano mu, kto przyjechał, ale ten udawał, że nie słyszał. Wówczas udali się do hali. Qnundr chciał zsiąść z konia, ale Yngvarr poprosił go, żeby wjechał do środka hali konno. Zrobili tak, że dojechali konno aż do samego królewskiego tronu²¹ Eymunda. Ten pozdrowił ich i spytał o wieści oraz dlaczego uczynili tyle zamieszania, wjeżdżając konno do jego hali. Yngvarr odpowiedział:

– Kiedy dotarłem do króla Óláfa, ten wyszedł mi na przeciw z całym swoim hirðem i powitał mnie przyjaźnie i z szacunkiem, a ty teraz nie chcesz okazać szacunku i uznania królewskiemu synowi, który cię odwiedził. Teraz wiesz, z jakiego powodu wjechałem konno do twojej hali.

Wtedy Eymundr poderwał się szybko, wziął Qnunda w ramiona i pomógł mu zsiąść z jego konia. Następnie pocałował go, usiadł i oznajmił, że cała jego służba będzie na

21 St. isl. *hásæti* – dosł. „wysokie siedzisko”; siedzisko honorowe dla pana domu.

jego rozkazy. Potem Yngvarr przekazał swojemu ojcu dary, o których powiedział, że przysłał je król Óláfr, żeby umocnić pokój między nimi: konia, siodło i łódź. Wtedy Eymundr odrzekł, że to nie jemu król Óláfr przesłał owe dary, ale pochwalił króla wielce za to, że podarował je Yngvarowi. Qnundr pozostał tam na zimę. Wiosną przygotował się na podróż do domu, a Yngvarr razem nim.

Wtedy Eymundr podarował Qnundowi jastrzębia, który miał złociste pióra. Tak wyposażeni opuszczają go i przybywają do króla Óláfa. Ten powitał ich przyjaźnie, ciesząc się z ich powrotu. Wówczas Qnundr wręczył mu jastrzębia i powiedział, że przesłał mu go Eymundr. Król zaczerwiecił się wtedy i rzekł, że Eymundr mógł wspomnieć o nim, gdy przekazywał Qnundowi owego jastrzębia.

– Ale jest też możliwe, że miał to na myśli.

Jakiś czas później Óláfr wezwał do siebie Qnunda i Yngvara i powiedział:

– Teraz macie wrócić do Eymunda i wręczyć mu to, co mu podaruję. Jest to sztandar, ponieważ nie posiadam innych tak wartościowych darów, które mógłbym mu dać. Ten, przed którym się go niesie, zawsze zwycięża, i będzie on symbolem naszego pojednania.

Wówczas wrócili i wręczyli Eymundowi sztandar wraz z deklaracją przyjaźni ze strony króla. Eymundr przyjął z wdzięcznością dar króla i stwierdził, że powinni szybko wrócić do króla Óláfa i zaprosić go do niego takimi słowami:

– Eymundr, twój sługa, wysłał ci szczere zaproszenie na ucztę i będzie wdzięczny, jeśli je przyjmiesz i przybędziesz.

Wyjechali i spotkali się z królem Óláfem, i przekazali mu zaproszenie Eymunda. Król Óláfr bardzo się ucieszył i wyruszył z wielką świtą. Eymundr powitał go przyjaźnie i z wielkim szacunkiem i obaj zadeklarowali chęć zawarcia

ściślej przyjaźni, której dotrzymani. Potem król wrócił do domu z cennymi darami, a Yngvarr był cały czas u boku króla, ponieważ Óláfr miłował go nie mniej niż własnego syna. Yngvarr był wysokim mężczyzną, przystojnym i silnym, o jasnej skórze, mądrym i elokwentnym. Był łaskawy i szczodry dla swoich przyjaciół, ale bezwzględny dla wrogów. Miał dworskie maniery i był bardzo szybki i ruchliwy, więc mądrzy ludzie porównywali go pod względem umiejętności ze Styrbjórnem²², jego krewnym, lub z królem Ólafem Tryggvasonem²³, który był i będzie na zawsze najstynniejszym człowiekiem w krajach północnych zarówno przed Bogiem, jak i przed ludźmi.

IV

Kiedy obaj krewniacy, Qnundr i Yngvarr, dorośli, pewien lud, który zwał się Seimgalir²⁴, był w niezgodzie z królem Ólafem i nie płacił mu danin przez jakiś czas. Wtedy król Óláfr wysłał Qnunda i Yngvara z trzema łodziami, aby ci zażądali daniny. Przybyli tam i zwołali ting z miejscowymi, i zażądali daniny od ich króla. Yngvarr wykazał się wtedy ogromną elokwencją, więc królowi i wielu innym hqfðingom wydało się, że nie było innej możliwości, niż zapłacić daniny, których ci żądali. Było trzech hqfðingów,

22 Według np. *Sagi o Haraldzie Pięknowłosym* wujkiem Styrbjórna był Eiríkr Zwycięski (Snorri Sturluson, *Heimskringla*, t. 1, tłum. R. Leśniakiewicz-Drzymała et al., red. A. Waśko, J. Morawiec, Księgarnia Akademicka, Kraków 2019, s. 104). Ich walka o władzę jest tematem opowiadania *Styrbjarnar þáttur Svíakappa* (Flateyjarbók II, s. 70–73). W *Sadze o Olafie Tryggvasonie* Odda Snorrasona Styrbjörn jest opisany jako najodważniejszy ze wszystkich mężczyzn i słynny ze swojego prowadzenia działań wojennych (Oddr Snorrason, *Saga o Olafie Tryggvasonie...*, s. 87).

23 Óláfr Tryggvason (zm. 999 lub 1000) – król Norwegii.

24 St. isl. *Seimgalir* – Zemgalowie, plemię bałtyjskie zamieszkujące Semi-galię, która dziś jest częścią Łotwy.

którzy nie chcieli postąpić zgodnie z decyzją króla i wzbranieli się przed zapłaceniem danin i zebrali oddział zbrojny. A kiedy król dowiedział się o tym, poprosił Qnunda i Yngvara, aby podjęli z nimi walkę, i przekazali im oddział zbrojny. Doszło do starcia, a zanim hqfdingowie uratowali się ucieczką, wielu zginęło na placu boju. Wśród uciekających schwytano tego, który najbardziej przeciwstawiał się płaceniu danin, i został powieszony. Dwaj pozostali uciekli. Zdobyto tam bogate łupy i zebrano wszystkie daniny. Z tym wszystkim wrócili do króla Óláfa i wręczyli mu wielkie bogactwa w złocie i srebrze i inne cenne rzeczy. Honor Yngvara wzrósł dzięki tej wyprawie i z tego powodu król stawiał go ponad innym hqfdingami.

Yngvarr wziął sobie nałożnicę i miał z nią syna, który zwał się Sveinn. Yngvarr cieszył się uznaniem króla Óláfa do momentu, gdy skończył dwadzieścia lat. Wtedy ogarnął go smutek, tak że żadne słowo nie przechodziło mu przez usta. Król uważał to za godne pożałowania i pytał o powód. Yngvarr odparł:

– Jeśli uważasz mój smutek za godny pożałowania i życzysz mi tak dobrze, jak mówisz, daj mi tytuł królewski odpowiedni dla mojej rangi.

Krół odpowiedział:

– Wszystko inne, o co prosisz, uznanie lub bogactwa, mogę ci dać. Ale tego nie mogę, ponieważ nie jestem mądrzejszy od naszych przodków, i nie mogę prześcignąć ich w czynach.

Spowodowało to niezgodę pomiędzy nimi, ponieważ Yngvarr wciąż prosił o tytuł królewski, ale go nie otrzymał.

V

Wtedy Yngvarr przygotował się do opuszczenia kraju, żeby poszukać sobie królestwa za granicą, i wybrał sobie świ-

tę i trzydzieści łodzi, wszystkie dobrze wyposażone. Król Óláfr dowiedział się o tym, że Yngvarr był gotowy do odjazdu. Wysłał ludzi na spotkanie z Yngvarem i poprosił go, aby został i przyjął tytuł królewski. Yngvarr rzekł, że przyjąłby tę propozycję, gdyby padła wcześniej, ale teraz był gotowy odpłynąć, skoro tylko nastanie pomyślny wiatr. Nieco później Yngvarr wyjechał ze Szwecji z trzydziestoma łodziami i nie ściągnął żagli, aż dotarli do Garðaríki. Król Jarisleifr przywitał go z wielkim honorem. Yngvarr przebywał tam trzy zimy i nauczył się wielu języków. Słyszał o trzech rzekach płynących ze wschodu przez Garðaríki, i że ta w środku była największa. Wówczas wyruszył w głąb wschodnich ziem, aby rozpytać, czy ktoś wie, skąd ta rzeka płynie, ale nikt nie potrafił na to odpowiedzieć. Wtedy Yngvarr przygotował się do wyjazdu z Garðaríki i zamierzał sprawdzić i zbadać długość owej rzeki. Kazał biskupowi wyświęcić swój topór oraz krzesiwo.

Czterej mężowie, którzy podróżowali z Yngvarem, są znani z imienia: Hjálmvígi i Sóti, Ketill, zwany Garða-Ketill, który był Islandczykiem, oraz Valdimarr. Potem popłynęli z trzydziestoma łodziami i Yngvarr skierował dzioby łodzi na wschód, i pod groźbą surowej kary zabronił wychodzenia na ląd bez jego zgody. A ten, kto by to zrobił, straciłby rękę lub nogę. Na każdej łodzi ktoś miał trzymać wartę nocą. Gdy już płynęli jakiś czas ową rzeką, mówiono o tym, że Ketill miał stać na straży jednej nocy. Wydała mu się długa, ponieważ wszyscy spali, a on zapragnął zejść na ląd i się rozejrzeć. Zaszedł dalej, niż zamierzał. Zatrzymał się i zaczął nasłuchiwać. Ujrzał przed sobą wysoki dom i podszedł do niego, i wszedł do środka. Tam zobaczył srebrny kociołek nad ogniem, co wydało mu się dziwne. Wziął ów kociołek ze sobą i pobiegł w kierunku łodzi. Po jakimś czasie zorientował się, że podąża za nim straszliwy

olbrzym. Ketill zaczął wtedy biec jeszcze szybciej, jednak odstęp między nimi zmniejszał się. Zostawił kociołek, ale zdjął z niego uchwyt, i dalej biegł tak szybko, jak potrafił, czasem oglądając się za siebie. Zobaczył, że olbrzym zatrzymał się, kiedy dotarł do kociołka. Podchodził do niego, aby zaraz się cofnąć, na końcu wziął go i poszedł do domu. A Garða-Ketill dotarł do łodzi, złamał uchwyt i włożył go do swojej skrzyni. Rankiem, kiedy ludzie się obudzili i zeszli na ląd, zobaczyli pośród rosy ślady odchodzące od łodzi i powiedzieli o tym Yngvarowi. Ten poprosił Ketila, aby powiedział, czy on poszedł tam nocą, ponieważ nikogo innego nie brał pod uwagę. Yngvarr powiedział, że nie zabije Ketila, jeśli ten powie prawdę. Ów przyznał się i błagał o łaskę z powodu swojego nieposłuszeństwa, i pokazał mu uchwyt. Yngvarr poprosił go, aby więcej tego nie robił, i tak się pogodzili.

Następnie płynęli przez wiele dni i przez wiele krain, aż zobaczyli, że zwierzęta zachowywały się inaczej i miały inny kolor. Dzięki temu zrozumieli, że byli bardzo oddaleni od swoich ziem lub krajów. Któregoś wieczoru ujrzeli w dali, jakby półksiężyc stał na ziemi. Następnej nocy na straży stał Valdimarr. Zszedł na ląd na poszukiwanie tego miejsca, które widzieli wcześniej. Doszedł do wzniesienia, które mieniło się niczym złoto. I zobaczył, co było tego powodem, gdyż wszystko tam było pokryte węzami. Jako że te spały, Valdimarr skierował ostrze swojej włóczni w stronę miejsca, gdzie znajdował się złoty pierścień, i przyciągnął go do siebie. Wtedy obudził się mały wąż, który od razu zbudził inne wokół siebie, aż obudził się Jakúlus²⁵.

25 Jakúlus (iaculus) – określenie rodzaju latającego węża; znany z literatury encyklopedycznej. W *Sadze o Yngvarze Podróżniku* pojawiają się terminy *ormr*, *yrmlingr* i *dreki*. Termin st. isl. *ormr* (zdrobnienie *yrmlingr*) znaczy między innymi ‘wąż’, ale też ‘smok’; w tym tłumaczeniu *ormr* przełożono jako ‘wąż’.

Wówczas Valdimarr pośpieszył w stronę łodzi i szczerze opowiedział Yngvarowi o tym wszystkim. Wtedy Yngvarr kazał swoim ludziom zbroić się przeciw wężowi i przycumować łodzi w innej przystani po drugiej stronie rzeki. Tak też zrobili. Następnie zobaczyli straszliwego smoka lecącego nad rzeką w ich kierunku. Wielu ukryło się ze strachu. A kiedy Jakúlus dotarł do łodzi, którą sterowało dwóch księży, zionął jadem tak mocno, że zarówno łódź, jak i ludzie na niej zginęli. Potem poleciał z powrotem nad rzeką do swojego legowiska.

Yngvarr dalej podążał rzeką. Widzieli miasta i wielkie osady, a potem zobaczyli okazałe miasto, zbudowane z białych marmurowych kamieni. I kiedy zbliżyli się do niego, zobaczyli tłum kobiet i mężczyzn. Przepych miasta zrobił na nich duże wrażenie, podobnie jak dworność kobiet, ponieważ wiele z nich wyglądało wytwornie, ale jedna górowała nad wszystkimi zarówno strojem, jak i urodą. Owa wytworna kobieta dała Yngvarowi i jego ludziom znak, żeby przyszedli do niej. Wtedy Yngvarr zszedł z łodzi, żeby spotkać się z tą szlachetną kobietą. Ona zapytała, kim byli lub dokąd podróżowali. Ale Yngvarr nie odpowiedział, ponieważ chciał sprawdzić, czy zna ona więcej języków. Okazało się, że znała łacinę, niemiecki, duński²⁶, grecki²⁷, a także wiele innych języków rozpowszechnionych na wschodnim szlaku²⁸. I kiedy Yngvarr uświadomił sobie, że rozumiała te języki, powiedział jej swoje imię i zapytał o jej imię i rangę.

– Zwę się Silkisif – odrzekła – i jestem królową tego kraju i królestwa.

26 Ogólne określenie dla języka staronordyckiego.

27 St. isl. *gizkr* – grecki lub z Garðaríki.

28 St. isl. *austrvegr* – określenie dla wybrzeża Bałtyku, Rusi jak również dalszych szlaków na wschód (do krajów arabskich) i na południe (do Bizancjum).

Zaprosiła Yngvara i całą jego świtę ze sobą do miasta. On przyjął to zaproszenie. Mieszkańcy miasta wzięli ich łodzie z całym wyposażeniem i zanieśli do miasta. Yngvarr wyposażył halę dla całej swojej świty i dobrze ją zarygłował, ponieważ dookoła niej składano wiele ofiar bogom. Yngvarr przykazał wystrzegać się kontaktów z poganami, a do hali nie mogła wejść żadna kobieta oprócz królowej. Niektórzy przywiązywali małą wagę do jego słów, więc kazał ich zabić. Wtedy nikt więcej nie odważył się złamać tego, czego on zakazał. Tej zimy Yngvarr cieszył się wielkim poważaniem, ponieważ królowa i jej doradcy codziennie z nim rozmawiali i przekazywali sobie liczne wieści. Wówczas Yngvarr opowiadał jej o wszechmocnym Bogu, i ta wiara wielce jej się podobała. Tak bardzo kochała Yngvara, że oddałaby mu całe królestwo i tytuł królewski, i na końcu siebie samą, gdyby zgodził się tam osiedlić. Ale on powiedział, że najpierw chce zbadać długość rzeki, a potem przyjąć jej ofertę. Gdy nastała wiosna, Yngvarr przygotował się do wyjazdu i życzył królowej i jej ludowi wszystkiego dobrego.

Yngvarr popłynął potem rzeką, aż dotarł do wielkiego wodospadu i wąskiego wąwozu. Były tam wysokie ściany skalne, więc linami podciągnęli w górę swoje łodzie. Potem znowu płynęli długo rzeką, ale niczego godnego uwagi nie spostrzegli. A kiedy lato miało się ku końcowi, zobaczyli, jak mnóstwo łodzi wiosłowało ku nim. Były one okrągłe, a wiosła były dookoła nad relingiem. Zbliżały się do nich tak, że Yngvarr nie miał innej możliwości, jak zatrzymać się i poczekać; ponieważ ich łodzie płynęły niczym lecące ptaki. A zanim się spotkali, człowiek z tamtejszej załogi wstał. Był ubrany niczym król i mówił licznymi językami. Yngvarr milczał. Wtedy ten wypowiedział kilka słów po grecku. Yngvarr zrozumiał, że zwał się Jólfr i po-

chodził z miasta Heliópólis. A gdy król dowiedział się, jakie jest imię Yngvara i skąd przyjechał oraz dokąd zamierza pojechać, zaprosił go, aby spędził zimę w jego mieście. Yngvarr nie dał się nakłonić na pobyt i odmówił królowi. Ten jednak nalegał, aby przybył tej zimy. Yngvarr w końcu się zgodził. Potem popłynęli ze swoimi ludźmi do portu i zeszli na ląd i do miasta. Gdy obejrzelisię za siebie, zobaczyli, że mieszkańcy wnosili ich łodzie na ramionach do miasta, gdzie można było je zamknąć. Na wszystkich ulicach widzieli wielkie ofiary dla bogów. Yngvarr poprosił więc swoich ludzi, aby modlili się gorliwie i byli mocni w wierze. Jólfr dał im halę i tej zimy Yngvarr tak pilnował swoich ludzi, że nikt nie został wypaczony przez kontakt z kobietami lub inne pogańskie praktyki. A gdy wychodzili za potrzebą, zawsze byli całkowicie uzbrojeni i zamykali na ten czas halę. Nikt oprócz króla nie mógł tam wejść. Ten codziennie rozmawiał z Yngvarem i opowiadali sobie liczne wieści ze swoich krajów, nowe i stare.

Yngvarr spytał go, czy wie, skąd płynie ta rzeka²⁹; i Jólfr powiedział, że pewnie wiedział, że płynęła z tego źródła, „które nazywamy Lindibelti. Stamtąd płynie też druga rzeka do Morza Czerwonego, i jest tam wielki wir, który nazywano Gafi. Pomiędzy morzem a rzeką jest półwysep, który nazywa się Siggeum. Rzeką płynie przez krótki odcinek, zanim wpada od góry do Morza Czerwonego, i nazywamy to miejsce końcem świata. I w tej rzece, którą płynąłeś, leżą złoczyńcy na wielkich łodziach i są one pokryte trzcina, więc ludzie uważają je za wyspy. Złoczyńcy ci mają przeróżne bronie i ogień do miotania i mogą zabić więcej ludzi ogniem niż bronią”.

29 Na temat geografii w *Sadze o Yngvarze Podróżniku* zob. Wstęp, s. 62–66.

Mieszkańcom miasta wydawało się, że ich król wcale nie dał im tego, czego potrzebowali, ze względu na Yngvara, i grozili, że wypędzą go z królestwa i wezmą sobie innego króla. A kiedy Yngvarr usłyszał o tym, poprosił króla, aby podążył za wolą swojego ludu. Ten tak zrobił. Król poprosił Yngvara, by wspierał go w bitwie przeciw jego bratu. Był on bowiem potężniejszy z nich obu i bardzo niesprawiedliwy wobec swojego brata. Yngvarr obiecał mu pomoc, gdy wróci z wyprawy.

VI

Gdy skończyła się zima, Yngvarr wyprowadził całą swoją świtę bezpiecznie z królestwa Jólfa. Płynęli przez jakiś czas, aż dotarli do wielkiego wodospadu. Czynił on rzekę na tyle niespokojną, że musieli zejść na ląd. I tam, na lądzie, zobaczyli ślad straszliwego olbrzyma, który miał osiem stóp długości. Ściany skalne były tam tak wysokie, że nie mogli linami podciągnąć w górę swoich łodzi. Płynęli wzdłuż zboczy swoimi łodziami aż do miejsca, w którym nurt rzeki się uspokoił. Była w tym miejscu wyrwa w zboczu, przez którą zeszli na płaski i grząski ląd. Wtedy Yngvarr kazał ściąć drzewo i zrobić z niego narzędzia do kopania. Tak też zrobili, i następnie zaczęli kopać rów, ustalwszy jego głębokość i szerokość od miejsca, w którym miała do niego wpłynąć rzeka. Zajęło im kilka miesięcy, zanim znowu mogli płynąć łodziami.

I gdy płynęli przez długi czas, zobaczyli dom, a w jego pobliżu straszliwego olbrzyma, który był tak przerażający, że stwierdzili, że był diabłem. Bardzo się bali i błagali Boga o łaskę. Wtedy Yngvarr poprosił Hjálmvígiego, aby zaśpiewał psalmy ku czci Boga, ponieważ był dobrym duchownym, i obiecali sześciodniowy post z modlitwą. Potem olbrzym oddalił się od domu inną drogą wzdłuż rze-

ki. A kiedy go już nie było, podeszli pod ten dom i ujrzeni tam solidne ogrodzenie. Gdy weszli do środka, zobaczyli, że wszystko podpierał jeden słup zrobiony z gliny. Następnie zaczęli rąbać ów słup przy podstawie, aż dom zaczął się chwiać, gdy nim potrząsnęli. Następnie Yngvarr kazał wziąć wielkie kamienie i wnieść je do domu. Tak też zrobili. A gdy nastał wieczór, Yngvarr kazał im wejść za ogrodzenie i ukryć się w trzcinie. I kiedy wieczór zbliżał się ku końcowi, widzieli, jak przyszedł olbrzym i miał dużo ludzi przymocowanych pod swoim pasem. Szczelnie zamknął ogrodzenie i dom; następnie się posilił. A gdy oni za jakiś czas chcieli się dowiedzieć, co robił, usłyszeli jego głośne chrapanie. Wtedy Yngvarr kazał im wziąć te kamienie, które tam znieśli, i obrzucić nimi słup tak, aby dom się zawalił. Olbrzym obrócił się gwałtownie i uwolnił jedną ze swoich stóp. Potem Yngvarr i jego towarzysze podeszli do olbrzyma i toporem odcięli mu nogę, ponieważ była ona twarda jak drzewo. A gdy to było ukończone, zrozumieli, że on już nie żył. Przeciagnęli jego stopę do łodzi i ułożyli ją w białej soli.

Popłynęli dalej, aż do miejsca, w którym rzeka się dzieli, i zobaczyli, jak pięć wysp się rusza i zbliża w ich kierunku. Yngvarr kazał swoim ludziom się przygotować. Kazał rozniecić ogień poświęconym krzemieniem. Jedna z wysp zbliżyła się szybko i mocno ich zaatakowała, rzucając kamienie. Zdołali ochronić się przed nimi i odrzucić je. A kiedy wikingowie zauważyli, że spotkali się z wielkim oporem, zaczęli dmuchać miech w tym piecu, w którym był ogień, co powodowało dużo hałasu. Stała tam też rura z miedzi i z niej płynął wielki ogień na jedną z łodzi, i spalił ją szybko, tak że wszystko obróciło się w popiół. Gdy Yngvarr to zobaczył, uważał się nad swoją stratą i kazał przynieść sobie hubkę z poświęconym ogniem. Potem naciągnął swój

łuk i założył strzałę na cięciwę, i zapalił czubek strzały hubką z poświęconym ogniem. I ta ognista strzała wyleciała z łuku w stronę rury, która wychodziła z pieca. Ogień obrócił się wobec samych pogan. W krótkiej chwili wyspa zapłonęła ze wszystkim, z ludźmi i łodziami. I inne wyspy się zbliżały. A gdy Yngvarr usłyszał dmuchanie miecha, wystrzelił poświęcony ogień i w ten sposób zniszczył ten diabelski lud z Bożą pomocą, że nie zostało nic oprócz popiołu.

Jakiś czas później Yngvarr dotarł do tego źródła, z którego płynęła rzeka. Tam zobaczyli ogromnego smoka, jakiego wcześniej nie widzieli. Leżało pod nim dużo złota. Nieopodal tego miejsca wszyscy zeszli na ląd i dotarli do ścieżki, którą smok zazwyczaj czołgał się do wody. Ścieżka ta była bardzo szeroka. Yngvarr nakazał wówczas rozsypać na tej ścieżce sól i przeciągnąć po niej stopę olbrzyma. Domyślał się bowiem, że smok będzie tamtędy przechodzić za jakiś czas. Zachowali spokój i poszukali dla siebie schronienia. A gdy nadeszła pora, w której smok zazwyczaj czołgał się do wody, i kiedy był już na ścieżce, zobaczył, że była pokryta solą, i zaczął ją lizać. Gdy dotarł do miejsca, gdzie leżała stopa olbrzyma, połknął ją od razu. Przebywał teraz na ścieżce dłużej, niż miał to w zwyczaju, ponieważ trzy razy zawracał w połowie drogi, aby się napić. W tym czasie Yngvarr i jego towarzysze udali się do jaskini smoka i zobaczyli tam wielką grudę złota, która była tak gorąca, jakby ją właśnie wytopiono w palenisku kuźniczym. Zaczęli rąbać ową grudę toporami, zbierając jej ułamane kawałki, i w ten sposób zdobyli wielki skarb. Wtedy ujrzeli zbliżającego się smoka. Opuścili więc jaskinię z wielkim bogactwem i ukryli je w pobliskiej trzcinie. Yngvarr poprosił, by nie sprawdzali, co robi smok. Zrobili, o co poprosił, oprócz nielicznych, którzy zostali i zobaczyli, że smok rozzłościł się z powodu swojej straty. Stanął na ogonie i gwizdał ni-

czym człowiek, chodząc dookoła grudy złota. Zdążyli opowiedzieć o tym, co zobaczyli, i potem padli martwi.

VII

Po tym wydarzeniu Yngvarr i jego ludzie zaczęli badać półwysep, do którego wcześniej przybyli. Znaleźli tam zamek, w którym zobaczyli wielką halę, a gdy do niej weszli, zobaczyli, że była dobrze wyposażona, i znaleźli tam dużo bogactwa i kosztowności. Yngvarr zapytał, czy ktoś chciałby pozostać tam na noc, żeby sprawdzić, co się tam dzieje. Sóti powiedział, że nie ma nic przeciwko temu. A gdy nastał wieczór, Yngvarr ze swoją świtą wrócił do swych łodzi, a Sóti się tam ukrył.

I kiedy zrobiło się późno, ukazał mu się diabeł pod ludzką postacią i rzekł:

– Siggeus zwał się mąż silny i potężny. Miał trzy córki. Dał im dużo złota. A gdy umarł, został pochowany tam, gdzie zobaczyliście smoka. Po jego śmierci najstarsza córka zazdrościła swoim siostrom złota i kosztowności. Odebrała sobie życie. Druga siostra poszła za jej przykładem. Trzecia z nich żyła najdłużej i odziedziczyła po ojcu majątek i władzę nad tym miejscem, którą sprawowała nawet po swojej śmierci. Nadała temu półwyspowi nazwę i nazywała go Siggeum. Co noc wypełnia halę licznymi diabłami, a jestem jednym z nich, posłany, żeby ci to opowiedzieć. Smoki pożarły ciała króla i jego córek. Stąd niektórzy ludzie myślą, że stali się oni smokami. Chcę, żebyś wiedział, Sóti, i powiedział waszemu królowi Yngvarowi, że Haraldr król Szwedów podróżował tą drogą dawno temu i zginął w wirze Morza Czerwonego ze swoimi towarzyszami, i teraz panuje tutaj³⁰. Na potwierdzenie mojej opowieści tu

30 Więcej na ten temat zob. *Wstęp*, s. 70.

w hali jest zachowany jego sztandar. Yngvarr winien go wziąć ze sobą i przestać do Szwecji, żeby nie było niepewności, co się przydarzyło ich królowi. Chce również, żebyś przekazał Yngvarowi, że umrze w tym wirze z dużą częścią swojej świty. A ty, Sóti, jesteś niesprawiedliwy i niewierzący, i z tego powodu pozostaniesz z nami. Lecz Yngvarowi pomoże wiara w Boga, którą wyznaje.

Powiedziawszy to, diabeł milczał. Przez całą noc było tam dużo hałasu i wrzasków. A gdy nastał poranek, Yngvarr przyszedł tam i Sóti opowiedział mu o tym, co zobaczył i usłyszał nocą. A gdy Sóti skończył swoją opowieść, padł martwy na oczach wszystkich. Wówczas Yngvarr wziął sztandar, który znajdował się w hali, i wrócił do swoich łodzi ze swoją świtą. Obrócił stewy i nazwał ów wielki wodospad imieniem Belgsóti.

Nic wartego wymienienia się nie wydarzyło, aż wrócili do królestwa króla Hrómundu zwanego także Jólfem. A gdy po raz drugi dopłynęli do miasta Helíópólis, król Jólfur wypłynął im naprzeciw z mnóstwem łodzi i poprosił Yngvara, by sięgnął żagle:

– Ponieważ teraz masz udzielać mi wsparcia przeciw Bjólfowi, mojemu bratu, który zwie się również Sólmundem. On sam i jego ośmiu synów chce mnie ograżyć z królestwa.

Yngvarr udał się do miasta i przygotował się do bitwy. Kazał wykonać wielkie koła zaopatrzone w ostre ćwieki i kolce. Kazał również wykuć kolczatki. Wówczas obaj królowie zebrali swoje wojska i zgromadzili się w miejscu, które zostało ustalone między nimi. Gdy Yngvarr był już gotowy do walki, okazało się, że Bjólfur dysponował znacznie większym wojskiem. Król Jólfur ustawił w szyku swoje oddziały naprzeciw swojego brata. A gdy obydwaj byli gotowi, wzniesli okrzyk wojenny. Yngvarr i jego ludzie

ruszyli do ataku zaopatrzeni w uzbrojone koła, dzięki którym spowodowali wielkie straty wroga i złamali jego szyk. Wtedy Yngvarr zaatakował ich z flanki i zabił wszystkich synów króla Bjólfa, który sam uciekł. Król Jólfr zarządził pościg i ścigał zawzięcie uciekinierów. Yngvarr jednakże kazał swoim ludziom pozostać i nie oddalać się zbyt od swoich łodzi, mówiąc:

– Nasi wrogowie mogliby do nich dotrzeć. Lepiej wziąć stąd wielkie łupy po naszych wrogach, których tu zabiłiśmy!

Wzięli więc przeróżne kosztowności i wielkie bogactwa i znieśli je do swoich łodzi. Wówczas powrócił król Jólfr z wojskiem i ustawił w szyku swoich wojów, i wzniósł okrzyk wojenny. Yngvarr nie spodziewał się tego, dlatego się wycofał. Następnie kazał rzucić im kolczatki pod nogi. Ci nie zauważyli zagrożenia i biegli ku nim, a gdy poczuli ostrość kolców, pomyśleli, że ulegli czarom.

Yngvarr przebywał w obozie wojskowym i wybrał dla siebie liczne kosztowności. Potem zobaczyli, jak wielka grupa kobiet przyszła do obozu i zaczęła piękny występ. Yngvarr nakazał im wystrzegać się tych kobiet jak najgorszych jadowitych węży. A gdy nastał wieczór i wojsko przygotowywało się do snu, owe kobiety przyszły do ich obozu, i ta, której ranga była najwyższa, położyła się obok Yngvara. Ten wówczas się rozgniewał, wziął nóż i pchnął go w jej genitalia. A gdy wojownicy zobaczyli, co zrobił, zaczęli odpychać od siebie owe złe kobiety. Jednak niektórzy z nich nie potrafili oprzeć się ich wdziękowi ze względu na diabelską magię i spędzili z nimi noc. Gdy Yngvarr dowiedział się o tym, radość ze srebra i wesołość wywołana winem zmieniły się w wielki żal, ponieważ rano, kiedy zwołano oddział, okazało się, że osiemnastu wojów nie żyło. Następnie Yngvarr kazał pochować tych, którzy nie żyli.

VIII

Następnie Yngvarr pośpiesznie przygotował się do wyjazdu z całą swoją świtą. Wyruszył i płynął dzień i noc tak szybko, jak potrafił. Ale wśród nich zaczęła rozprzestrzeniać się choroba. Umarli najlepsi z nich, i zmarłych było już więcej niż tych, którzy jeszcze żyli. Yngvarr również był chory, kiedy dotarli do królestwa Silkisif. Potem zwołał swoich ludzi i kazał pochować tych, którzy nie żyli. Następnie przywołał do siebie Garða-Ketila i innych swoich przyjaciół i powiedział:

– Zachorowałem i przypuszczam, że poprowadzi mnie to do śmierci, po której otrzymam miejsce, na które zasługuję. Lecz mam nadzieję, że z Bożą łaską syn Boga dotrzyma swojej obietnicy, ponieważ codziennie powierzam z całego serca Bogu moją duszę i ciało, i chronięm ten lud tak dobrze, jak potrafiłem. I chcę, byście wiedzieli, że przez sprawiedliwy wyrok Boga jesteśmy zakażeni tą śmiertelną chorobą, a owa choroba i magia skierowane są zwłaszcza przeciwko mnie, ponieważ gdy umrę, choroba będzie ustępować. I o to chciałbym was poprosić, a przede wszystkim ciebie, Ketilu, abyście wzięli moje ciało do Szwecji i pochowali przy kościele. I moje bogactwa, które mam tu w złocie i srebrze i w drogocennych strojach, chcę podzielić na trzy części. Jedną trzecią dam Kościołowi i duchownym, drugą dam ubogim, a trzecią ma otrzymać mój ojciec i mój syn. Przekażcie królowej Silkisif moje pozdrowienia! Ale przede wszystkim chcę poprosić was o to, abyście pozostali w zgodzie. A gdy nie będzie między wami zgody co do tego, jaki kurs należy obrać, decyzję ma podjąć Garða-Ketill, ponieważ posiada najlepszą pamięć z was wszystkich.

Potem pożegnał się z nimi i wyraził nadzieję na spotkanie w dniu radości. Wyrażał się dobrze o wielu rzeczach i żył jeszcze przez parę dni. Skutecznie przygotowali jego

ciało do pochówku i włożyli je do trumny, i popłynęli dalej. Przybili do brzegu koło miasta Citópólis. A gdy królowa rozpoznała ich łodzie, przyszła do nich, aby godnie ich przywitać. Ale kiedy widziała, jak schodzili na ląd, ogarnął ją smutek, gdyż wydało jej się, że wydarzyło się coś nadzwyczajnego, skoro nie mogła dostrzec tego, który znaczył dla niej więcej niż inni. Zapytała ich o wieści, a w szczególności o okoliczności śmierci Yngvara i gdzie pozostawili jego ciało. Powiedzieli, że go pochowali. Stwierdziła, że kłamią, i groziła im śmiercią, jeśli nie ujawnią prawdy. Wówczas powiedzieli jej o tym, co Yngvarr polecił im zrobić z jego ciałem oraz majątkiem. Potem przynieśli jej ciało Yngvara. Kazała go nieść do miasta z wielkim honorem i za pomocą drogich maści przygotować do pochówku. Następnie życzyła im, aby w dalszej podróży towarzyszył im pokój Boga i Yngvara.

– Mój Bóg jest ten, który też jest wasz. Przekażcie pozdrowienia krewnym Yngvara, gdy dotrzecie do Szwecji, i poproście kogoś z nich, by przybył tu z duchownymi, aby ochrzcić ten lud. W miejscu, w którym spocznie Yngvarr, ma być zbudowany kościół.

A kiedy Yngvarr zmarł, minęło tysiąc czterdzieści jeden lat od narodzenia Jezusa Chrystusa³¹. Wtedy miał dwadzieścia pięć lat, kiedy umarł³². To było dziewięć lat po śmierci króla Óláfa Świętego³³, syna Haralda. Ketill i jego ludzie przygotowali się do wyjazdu i pożegnali się z królową. Wyruszyli z dwunastoma łodziami. A gdy już płynęli przez jakiś czas, popadli w spór na temat dalszej

31 W rękopisie GKS 2845 4to podano, że zmarł w 1040 roku. Zob. *Wstęp*, s. 71.

32 Według rękopisu GKS 2845 4to Yngvarr miał 30 lat, kiedy zmarł.

33 Óláfr Haraldsson (zm. 1030) – król norweski. W GKS 2845 4to podano, że Yngvarr zmarł 11 lat po śmierci Świętego Óláfa.

drogi i rozstali się, ponieważ żaden z nich nie chciał pójść za drugim. Ketill jednak wybrał właściwy kurs i dopłynął do Garðar³⁴, a Valdimarr dotarł do Miklagarðu³⁵ jedną łodzią. Nie możemy z pewnością powiedzieć, dokąd dotarły inne łodzie, ponieważ ludzie przypuszczają, że zostały zniszczone. Nie możemy nic więcej powiedzieć o Yngvarze. Wiemy jednak, że dokonał wielu wspaniałych czynów w czasie tej wyprawy, o czym uczeni ludzie mogliby wiele opowiedzieć. Ketill, o którym opowiadaliśmy, przybył zimą do Garðaríki i latem popłynął do Szwecji, i opowiedział o tym, co się wydarzyło podczas tej wyprawy, i wręczył bogactwa Yngvara jego synowi, który zwał się Sveinn, i przekazał mu pozdrowienia królowej i wiadomość od niej. Sveinn był młody i wysokiej postury. Był silnym człowiekiem i był bardzo podobny do swego ojca. Ruszył na wiking i najpierw chciał się sprawdzić. A gdy minęło parę lat, przybył z wielką świtą na wschód do Garðar i pozostał tam na zimę.

IX

Mówiono, że Sveinn chodził do szkoły, aby nauczyć się wielu języków, o których wiadomo, że były używane na szlaku wschodnim. Potem przygotował trzydzieści łodzi i powiedział, że chce popłynąć ze swoimi ludźmi na spotkanie z królową. Miał ze sobą wielu duchownych. Najważniejszy wśród nich był biskup, który zwał się Róðgeirr. Biskup wyświęcił losy trzy razy i wylosował trzy razy, i za każdym razem złożyło się tak, że Bóg chciał, by wyjechał. Biskup powiedział, że chętnie wyjedzie. Wówczas Sveinn przygotował swój wyjazd z Garðaríki.

34 St. isl. Garðar – synonim Garðaríki.

35 St. isl. Miklagarður – Konstantynopol.

A gdy płynęli rzeką przez dwa dni, niespodziewanie poganie wypłynęli im naprzeciw z dziewięćdziesięcioma łodziami; ludzie z Północy nazywają je galerami. Poganie od razu przygotowali się do bitwy, i tak samo Sveinn i jego ludzie. Żadna ze stron nie rozumiała tego, co mówiła druga. Podczas zakładania zbroi Sveinn oddał Bogu swoją sprawę i kazał losować, żeby dowiedzieć się na temat woli Boga, czy mają walczyć, czy uciekać przed tak wielce przeważającą siłą. I los kazał im walczyć i Sveinn obiecał zaprzestać najazdów, jeśli Bóg da mu zwycięstwo. Następnie rozpoczęli bitwę. Sveinn i jego ludzie zabijali pogan tak, jak chcieli, i w końcu poganie uciekli na dwudziestu łodziach. Wszyscy inni zostali zabici, a Sveinn poniósł mało strat wśród swoich wojów i zdobył tak dużo bogactw, ile tylko zapragnęli, w złocie i różnych kosztownościach.

Potem popłynęli dalej, aż zeszli na ląd tam, gdzie wcześniej Ketill zdobył uchwyt. Wtedy Sveinn nakazał większości swojego oddziału zdjąć zbroje. Tak też zrobili. Popłynęli dalej i wkrótce zobaczyli wielką zagrodę, przy której stał wysoki człowiek. Krzyczał on straszliwym głosem. Z różnych kierunków zbiegły się oddziały. Lud ten nazywano cyklopami. Mieli duże pałki w rękach, które były tak wielkie jak belki. Tłoczyli się i nie mieli broni ani do ochrony, ani do ataku. Potem Sveinn kazał łucznikom strzelać do nich intensywnie i powiedział, że nie mogą zwlekać, bo są tacy silni jak lew i wysocy jak dom lub las. Potem strzelali do nich i zabili wielu, i ranili niektórych. Następnie miało miejsce niezwykle wydarzenie, ponieważ najsilniejsi spośród nich uciekli. Sveinn zakazał swoim ludziom ścigać ich, mówiąc, że i tak nie będą mogli znaleźć ich kryjówek. Potem pobiegli do zagrody i zrabowali wiele bogactw: skór i ubrań, i złota, i innych cennych metali. Wrócili do swoich łodzi i odpłynęli.

Kiedy już długo byli w drodze, Sveinn spostrzegł, że fiord wbił się w głąb lądu. Kazał im skierować łodzie w tamtym kierunku. Palili się, aby to zrobić, ponieważ wielu z nich było młodymi ludźmi. Kiedy zbliżyli się do lądu, ujrzeli zamki i dużo zagród. Zobaczyli wtedy ośmioro biegnących ludzi i dziwili się temu, jak szybko biegą. Jeden z miejscowych miał pióro w ręce i wyciągnął dutkę pióra, a następnie samo pióro. Wydało im się, że jest to znak pokoju. Na to Sveinn również pokazał znak pokoju swoją ręką. Potem przybili do brzegu i miejscowa ludność zgromadziła się pod wielką skalną ścianą z rozmaitymi towarami. Sveinn polecił swoim ludziom zejść na ląd. Rozpoczęli handlowanie z miejscowymi, jednak żaden nie rozumiał, co mówił drugi. Następnego dnia ludzie Sveina poszli jeszcze raz, żeby handlować z miejscową ludnością, i robili to przez jakiś czas. Wtedy pewien Grek chciał odwołać wcześniej ustalony zakup skóry. Poganin rozgniewał się i tak uderzył go pięścią w nos, że krew trysnęła na ziemię. Wtedy ów Grek wyjął swój miecz i zabił poganina, tnąc go na dwie części. Po tym miejscowa ludność uciekła stamtąd z wielkim krzykiem i wrzaskiem, a następnie zgromadziło się wojsko, które wydawało się nie do pokonania. Potem Sveinn kazał swoim ludziom założyć zbroje i wyruszyć przeciwko nim. Rozpoczęła się ciężka i zawzięta walka między nimi, i wielu pogan zginęło, ponieważ nikt z nich nie miał broni do ochrony. A gdy zobaczyli, że ulegają przewadze, uciekli, a Sveinn i jego ludzie zdobyli tam wielkie łupy, które ci tam zostawili, i zanieśli je do swoich łodzi. Po tym wydarzeniu Sveinn i jego ludzie wypłynęli stamtąd i chwalili Boga za swoje zwycięstwo.

Płynęli przez jakiś czas, aż zobaczyli wielkie stado świń na pewnym przylądku pod górskim nawisem przy rzece. Niektórzy z nich zeszli na ląd, chcąc je zabić, i tak też zro-

bili. Wtedy świnie zaczęły uciekać, głośno chrząkając, i pobięły w głąb łądu. Następnie ujrzeni wielkie wojsko zbliżające się z łądu powyżej w kierunku łodzi, i jeden człowiek szedł trochę przed oddziałem. Miał trzy jabłka³⁶. Jedno z nich wyrzucił w górę i upadło ono pod stopami Sveina. Tuż potem wyrzucił drugie, które też wylądowało w tym samym miejscu. Sveinn powiedział, że nie będzie czekał na trzecie jabłko:

– Za nim pójdą diabelska moc i potężny przesąd.

Sveinn założył strzałę na cięciwę i strzelił do niego. Strzała trafiła go w nos. Usłyszeli wtedy jakby dźwięk łamanego rogu. Gdy trafiony strzałą odrzucił głowę w tył, mogli zobaczyć, że w istocie miał dziób ptaka. Następnie głośno krzyknął i pobięł do swojego oddziału, i każdy z nich pobięł w głąb łądu tak szybko, jak potrafił. Widziano ich po raz ostatni.

X

Po tym Sveinn i jego ludzie wrócili do swoich łodzi i ruszyli w drogę. A gdy płynęli przez krótki czas, opowiadano, że w ciągu dnia widzieli dziesięcioro ludzi prowadzących jakieś zwierzę. Wydało im się to dziwne, ponieważ na plecach zwierzęcia znajdowała się wielka wieża zrobiona z drewna. Wtedy pięćdziesięciu najciekawszych zeszło na łąd, aby sprawdzić naturę owego zwierzęcia. A gdy ci, którzy prowadzili zwierzę, zobaczyli flotę, ukryli się i zostawili je. Wtedy ludzie Sveina podeszli do zwierzęcia i chcieli prowadzić je dalej, ale ono spuściło głowę i nie ruszało się z miejsca, mimo że wszyscy zaczęli ciągnąć liny, które były przymocowane do jego głowy. Zastanawiali się następnie,

36 St. isl. *epli* – pierwotnie ogólny termin na określenie owocu z drzewa lub krzaka.

czy nie mogliby dokonać tego za pomocą sztuczki, tej samej, dzięki której dziesięciu tych, którzy uciekli, prowadzili wcześniej zwierzę. Oni jednak tej sztuczki nie znali. Naradzili się i opuścili zwierzę, i ukryli się w trzcinie, żeby mogli obserwować, co się wydarzy. I jakiś czas później miejscowi wstali i podeszli do zwierzęta. Wzięli linę i przełożyli ją przez obie strony szyi i przez belkę poprzeczną, która stała w wieży. W ten sposób podnieśli głowę zwierzęcia, ponieważ w belce znajdował się otwór, w którym zamontowano podnośnik. A gdy ludzie Sveina zobaczyli, jak zwierzę stało prawidłowo, pobiegli tam jak najszybciej. Wzięli je i prowadzili, dokąd chcieli. Ale ze względu na to, że nie znali natury owego zwierzęcia i nie wiedzieli, czym się żywiło, ranili zwierzę oszczepami, aż padło martwe. Potem zeszli w dół do łodzi i trafili na pomyślny wiatr, żeby stamtąd odpłynąć.

Następnie zobaczyli wielu pogan na górze na lądzie, którzy podeszli do brzegu i pokazywali Sveinowi i jego ludziom znak pokoju. Ci natychmiast wylądowali tam swoimi łodziami. Tam był dobry port. I teraz ustalają spotkanie między sobą, i Sveinn kupił tam wiele kosztowności. Potem poganie zaprosili kupców do jednego domu na ucztę, a ci to przyjęli. Kiedy weszli do środka, ujrzeni wyśmienite potrawy i dużo najlepszych trunków. A gdy ludzie Sveina zasiedli do stołu, przeżegnali się. Gdy poganie zobaczyli, jak ci uczynili znak krzyża, zaczęli wariować i zaatakowali ich. Niektórzy bili ich pięściami, inni ich zagrzewali, a obie grupy wezwały swoje wojsko. A kiedy Sveinn usłyszał krzyki swoich ludzi i zobaczył ich walkę, rzekł:

– Kto wie, czy uczta ta nie będzie oznaczać dla nas³⁷ wielkiego nieszczęścia.

37 Tutaj w rękopisie AM 343a 4to zaczyna się ląkuna, w związku z czym Emil Olson w swojej edycji od tego miejsca bazuje na tekście z AM 343c 4to. O rękopisach sagi zob. *Wstęp*, s. 72–78.

Potem wyruszył do nich i kazał wszystkim swoim ludziom złożyć broje. A gdy Sveinn już zgromadził swój oddział, widzieli też, gdzie poganie zgromadzili swój, i że nieśli przed sobą krwawiącego człowieka i mieli go jako sztandar. Następnie Sveinn naradził się z biskupem Róðgeirem, co trzeba zrobić. Biskup powiedział:

– Jeśli poganie spodziewają się osiągnąć zwycięstwo dzięki pomocy tego złego człowieka, naszym obowiązkiem jest oczekiwać pomocy z nieba, gdzie sam Pan Chrystus mieszka i jest miłosierny, ten który jest Panem wszystkich chrześcijan i obrońcą wszystkich żyjących i zmarłych. Nieś znak zwycięstwa naszego ukrzyżowanego Chrystusa przed oddziałem i wołaj jego imię, czeka nas wtedy zwycięstwo, a pogan śmierć.

Po tej zachęcie biskupa wzięli święty krzyż z wizerunkiem Pana i mieli go jako sztandar, i nieśli go przed oddziałem. Potem ruszyli bez strachu na pogan, a duchowni się modlili. Gdy oddziały ścierały się, poganie ślepli, ogarnął ich strach i szybko uciekli, każdy poszedł w swoją stronę, niektórzy w kierunku rzeki, inni w kierunku bagna lub lasu. Zginęło tam wiele tysięcy pogan. Kiedy już zostali wypędzeni, Sveinn kazał pochować ciała tych, którzy ponieśli tam śmierć. A gdy to zostało zrobione, powiedział swoim ludziom, żeby wystrzegali się ciekawości wobec obyczajów pogan, ponieważ w czasie tej wyprawy było więcej strat ludzkich niż zysku.

XI

Potem Sveinn odpłynął stamtąd i dotarł do miejsca, w którym, jak im się wydawało, półksiężyc stał na ziemi. Tam dopłynęli i zeszli na ląd. Wówczas Ketill opowiedział Sveinowi o tych wydarzeniach, które miały miejsce wtedy, gdy Yngvarr przybył tam ze swoimi ludźmi. Potem Sveinn

kazał swojemu oddziałowi pospiesznie opuścić łodzie i ruszyć na spotkanie ze smokiem. Następnie ruszyli w drogę i weszli do wielkiego lasu, który znajdował się przy jamie smoka, i ukryli się w nim. Potem Sveinn posłał kilku młodych ludzi, żeby dowiedzieli się, co się tam dzieje. Zobaczyli, że węże spały i że było ich bardzo dużo, a Jakúlus leżał, otaczając wszystkie inne. Wtedy jeden z ludzi Sveina zaczął kierować ostrze swojej włóczni w stronę złotego pierścienia. Włócznia dotknęła małego węża, a gdy ten się ocknął, zbudził inne wokół siebie, a następnie obudziły się pozostałe jeden po drugim, aż wstał Jakúlus. Sveinn stał przy wielkim dębie i założył strzałę na cięciwę, i nabił na ostrze grotu hubkę z poświęconym ogniem wielkości ludzkiej głowy. A gdy zobaczył, że Jakúlus wzbił się w powietrze i skierował się w stronę ich łodzi, i leciał z szeroko otwartym pyskiem, wycelował strzałę z poświęconym ogniem w jego pysk, która przebiła się do jego serca, tak że w jednej chwili spadł martwy na dół. A gdy Sveinn i jego ludzie to zobaczyli, chwalili Boga z radością.

XII

Po tym wydarzeniu Sveinn poprosił, aby pospiesznie oddalili się od tego okropnego zapachu i smrodu, który wydzielał smoczy trup. Potem szybko poszli do łodzi. Tak zrobiła większość z nich prócz sześciu ludzi, którzy poszli do smoka z ciekawości i padli martwi. Mimo że ten okropny zapach dokuczał wielu ludziom, nikt więcej nie poniósł śmierci. Potem Sveinn szybko wyruszył stamtąd i płynął, aż przybył do królestwa królowej Silkisif. Ona wyszła im naprzeciw z wielkim szacunkiem. A gdy Sveinn i jego ludzie wyszli z łodzi, Ketill jako pierwszy z nich podszedł do królowej, ale ona nie zwróciła na niego uwagi i zwróciła się do Sveina. Chciała go pocałować, lecz on ją

odepchnął i powiedział, że nie chce jej, pogańskiej kobiety, całować³⁸.

– Dlaczego chcesz mnie pocałować?

Ona odparła:

– Ponieważ jak mi się wydaje, tylko ty masz oczy Yngvara.

Potem powitano ich z wielkim szacunkiem i poważaniem. A potem, kiedy się dowiedziała, że przybył również biskup, ucieszyła się. Wtedy biskup nauczył ją wiary, i mieli tłumacza między sobą, ponieważ biskup nie potrafił mówić językiem, którym ona mówiła. Szybko zdobyła zrozumienie duchowej mądrości i przyjęła chrzest. I w tym samym miesiącu ochrzczono wszystkich mieszkańców miasta. Niedługo potem królowa, za radą miejscowych, zwołała wielki ting. Gdy zgromadziło się tam wielu ludzi, ubrano Sveina Yngvarssona w purpurę, po czym włożono mu koronę na głowę, i wszyscy nazwali go swoim królem. Potem królowa go poślubiła.

XIII

Po tej uczcie król Sveinn i królowa na czele wielkiej świty ruszyli na objazd swojego królestwa. Biskup i duchowni towarzyszyli im w tej podróży, ponieważ król Sveinn nakazał ochrzcić kraj i wszystkie te posiadłości, którymi królowa wcześniej rządziła. A gdy nadeszło lato i moc Bożej łaski umocniła się w tym kraju tak, że w całości poddał się chrześcijaństwu, król Sveinn i jego towarzysze chcieli przygotować swoją podróż do domu do Szwecji, aby przekazać swoim krewnym prawdę o jego podróży. A gdy królowa dowiedziała się o tych zamiarach, poprosiła, by posłał swoich ludzi do domu, ale sam pozostał. Sveinn odpowiedział:

38 Na temat możliwego modelu literackiego dla tej sceny zob. *Wstęp*, s. 61–62.

– Nie chcę odesłać swoich ludzi ode mnie, ponieważ ci, którzy wyruszą w taką podróż, spotkają wiele niebezpieczeństw, tak, jak się okazało wcześniej, kiedy nikt nie był przywódcą i cały oddział zginął, a niektórzy zgubili drogę.

A gdy królowa usłyszała te słowa króla, wiedziała, że on tego chce, i rzekła:

– Nie odpłynąłbyś tak szybko, gdyby to zależało ode mnie, ponieważ być może nie zechcesz wrócić do tego królestwa lub zginiesz w tak bardzo niebezpiecznej podróży, o czym sam mówisz. I zrozum również, jaki zaszczyt przyniesie tobie umacnianie chrześcijaństwa i budowa kościołów, ponieważ najpierw powinienes zbudować wielki i okazały kościół w mieście, a jeśli będzie taki, jak chcę, ciało twojego ojca ma być tam pochowane. A gdy miną trzy lata, możesz wyjechać w pokoju.

Stało się zgodnie z prośbą królowej. Król Sveinn pozostał tam wówczas przez trzy lata. I w trzecim roku gotowy był wielki kościół w mieście.

Wtedy królowa poprosiła, aby przyszedł biskup. A gdy ów przybył uroczystie ubrany, zapytał:

– Komu, królowo, chcesz poświęcić kościół?

Odpowiedziała:

– Ku czci świętego króla Yngvara, który tu spoczywa, kościół ten ma być poświęcony.

Biskup odparł:

– Dlaczego tak chcecie, królowo? Czy Yngvarr czynił cuda po swojej śmierci? Ponieważ wyłącznie tych nazywamy świętymi, którzy czynią cuda, kiedy są pochowani w ziemi.

Ona odrzekła:

– Z waszych ust słyszałam, że dla Boga więcej jest warta stałość w prawdziwej wierze oraz pielęgnowanie świętej miłości niż wspaniałości cudów. Oceniam to tak, jak ja

tego doświadczyłam, że Yngvarr był wytrwały w świętej miłości do Boga.

A gdy królowa powiedziała, że tak ma być, poświęcił biskup katedrę ku czci Boga oraz wszystkich świętych z imieniem Yngvara. Potem wykonano nową kamienną trumnę i włożono do niej ciało Yngvara, i nad tym ustawiono drogocenny krzyż obficie zdobiony. Tam biskup kazał często odprawiać mszę za duszę Yngvara i pozwolił nawet ludowi nazywać go kościołem Yngvara.

XIV

Po tych wszystkich wydarzeniach Sveinn przygotował się do wyjazdu i wyruszył z południa, aż przybył do Szwecji. Miejscowi powitali go miło i z wielkim szacunkiem. Oferowano mu kraj, ale gdy o tym usłyszał, odmówił szybko i powiedział, że zdobył dla siebie lepszy kraj i urodzajny, i znów do niego wyruszy. A kiedy minęły dwa lata, Sveinn odpłynął ze Szwecji. Ale Ketill pozostał tam i powiedział, że słyszał, że Sveinn był w Garðar zimą, a wiosną przygotował się do odjazdu stamtąd i odpłynął w środku lata z Garðaríki, i ostatnia rzecz, którą o nim wiadomo, to że popłynął rzeką. A Ketill popłynął do Islandii na spotkanie ze swoimi krewnymi i zamieszkał tam na stałe, i jako pierwszy o tym wszystkim opowiedział.

I wiemy też, że niektórzy ludzie tworzący sagi³⁹ mówią, że Yngvarr był synem Qnunda Ólafssona, ponieważ wydało im się godniejsze dla niego być synem króla. I Qnundr chętnie oddałby całe swoje królestwo, gdyby mógł odkupić z powrotem życie Yngvara; ponieważ wszyscy hqfdingowie w Szwecji chcieliby go mieć jako króla

39 St. isl. *saga* – ogólne określenie dla tego, co się mówi, relacji ustnej; termin ten może oznaczać również opowiadanie.

nad sobą. Ale niektórzy ludzie dalej pytają, dlaczego Yngvarr nie mógłby być synem Qnunda Óláfssona⁴⁰, i na to chcemy odpowiedzieć w taki sposób. Eymundr⁴¹, syn Óláfa, miał syna, który zwał się Qnundr. Był bardzo podobny do Yngvara w wielu aspektach i najbardziej, jeśli chodzi o dalekie podróże, tak jak podano w księdze, która zwie się *Gesta Saxonum*, i jest tak napisane: „fertur, quod Emundus rex sueonum misit filium suum Onundum per mâre balzonum, qui post trem ad amazones et ab eis interfectus est”⁴².

Niektórzy ludzie mówią, że Yngvarr i jego ludzie płynęli przez dwa tygodnie i nie widzieli nic oprócz swoich zapalonych świec, ponieważ skały zamykały się nad rzeką, i mieli wrażenie, jakby wiosłowali w jaskini przez pół miesiąca. Mądrym ludziom wydaje się to nieprawdą, chyba że rzeka płynęła tak wąsko, że nawisy górskie stykałyby się lub były gęste niczym las, którego wierzchołki drzew łączą się tam, gdzie był nawis górski. A mimo że tak może być, nie jest to prawdopodobne.

A sagę tę słyszeliśmy i napisaliśmy na podstawie relacji księgi, którą mnich Oddr Mądry⁴³ kazał sporządzić dzięki relacjom uczonych ludzi, o których sam mówił w swoim liście, który przesłał do Jóna Loftssona i Gizura Hallssona.

40 Od tego słowa rękopis AM 343a 4to jest kontynuowany po lakunie i znowu jest podstawą edycji Olsona.

41 Eymundr Óláfsson (zm. ok. 1060); w Szwecji znany też jako Emund.

42 Zdanie to zawiera trudne do odczytania słowo. Tłumaczenie: „mówiono, że Eymundr, szwedzki król, wysłał swego syna, Qnunda, przez Morze Bałtyckie, gdzie w końcu do Amazonek i został przez nie zabity”. Najprawdopodobniej księga, którą autor tytułuje *Gesta Saxonum* (Dzieje Sasów), to w istocie *Gesta Hammaburgensis Ecclesiae Pontificum* Adama z Bremy. Więcej na ten temat zob. *Wstęp*, s. 68–71.

43 Identyfikowany jako mnich Oddr Snorrason. O nim i wspomnianych informatorach zob. *Wstęp*, s. 51, 53–55.

A ci, którym się wydaje, że wiedzą dokładnie, mają uzupełnić to, co teraz wydaje się brakować. Mówiono, że mnich Oddr słyszał tę sagę od tego kapłana, który zwał się Ísleifr, a drugi Glúmr Þorgeirsson, a trzeci zwał się Þórir. Z ich relacji wziął to, co mu się wydawało najbardziej godne uwagi. A Ísleifr powiedział, że słyszał sagę o Yngvarze od pewnego kupca, a on powiedział, że usłyszał ją w hirdzie szwedzkiego króla. Glúmr usłyszał ją od swego ojca. A Þórir usłyszał ją od Klakki Sámssona, a Klakka usłyszał ją od swoich przodków. I na tym kończymy tę sagę.

Aneks

Bibliografia

Edycje rękopisów i tekstów, katalogi, przekłady i słowniki

- Adami Gesta Hammaburgensis Ecclesiae Pontificum*, Hrsg. B. Schmeidler, 3. Auflage, Monumenta Germaniae Historica Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum, Hahnsche Buchhandlung, Hannover–Leipzig 1917.
- Ágrip af Nóregskonunga sǫgum, Fagrskinna – Nóregs konunga tal*, út. Bjarni Einarsson, Íslenzk fornrit 29, Hið íslenska fornritafélag, Reykjavík 1984.
- Alfræði íslenzk: Islandsk encyklopædisk Litteratur*, bd. 1, *Cod. Mbr. AM 194 8vo*, udg. K. Kålund, Samfund til Udgivelse af gammel nordisk Litteratur 37, S.L. Møllers Bogtrykkeri, København 1908.
- Borgfirðinga sǫgur*, út. Sigurður Nordal, Guðni Jónsson, Íslenzk fornrit 3, Hið íslenska fornritafélag, Reykjavík 1938.
- Danakonunga sǫgur*, út. Bjarni Guðnason, Íslenzk fornrit 35, Hið íslenska fornritafélag, Reykjavík 1982.
- Flateyjarbok. En samling af norske konge-sagaer med indskudte mindre fortællinger om begivenheder i og udenfor Norge samt annaler*, bd. I, udg. Guðbrandur Vigfússon, C.R. Unger, P.T. Mallings Forlagsboghandel, Christiania 1860.
- Flateyjarbok. En samling af norske konge-sagaer med indskudte mindre fortællinger om begivenheder i og udenfor Norge samt annaler*, bd. II,

- udg. Guðbrandur Vigfússon, C.R. Unger, P.T. Mallings Forlagsboghandel, Christiania 1862.
- Flateyjarbok. En samling af norske konge-sagaer med indskudte mindre fortællinger om begivenheder i og udenfor Norge samt annaler*, bd. III, udg. Guðbrandur Vigfússon, C.R. Unger, P.T. Mallings Forlagsboghandel, Christiania 1868.
- Færeyinga saga, Óláfs saga Tryggvasonar eptir Odd munk Snorrason*, út. Ólafur Halldórsson, Íslenzk fornrit 25, Hið íslenzka fornritafélag, Reykjavík 2006.
- Gaungu-Hrólfs saga*, w: *Fornaldar sögur Nordrlanda*, bd. 3, útg. C.Ch. Rafn, Popp, Kaupmannahöfn 1830, s. 235–364.
- Handrit, AM 343 a 4to, <https://handrit.is/manuscript/view/is/AM04-0343a/o#mode/2up> [dostęp: 26.07.2024].
- Handrit, AM 343 c 4to, <https://handrit.is/manuscript/view/da/AM04-0343-c/o#mode/2up> [dostęp: 26.07.2024].
- Handrit, GKS 2845 4to, <https://handrit.is/manuscript/view/is/GKSO4-2845/o#mode/2up> [dostęp: 26.07.2024].
- Hervarar saga ok Heiðreks*, ed. G. Turville-Petre, Viking Society for Northern Research, London 1956.
- Islandske annaler indtil 1578*, utg. G. Storm, Grøndahl & søns bogtrykkeri, Christiania 1888.
- Katalog over den Arnemagnæanske håndskriftsamling*, udg. K. Kålund, Gyldendal, København 1889.
- Laws of Early Iceland, Grágás*, vol. 1, transl. A. Dennis, P. Foote, R. Perkins, The University of Manitoba Press, Winnipeg 1980.
- Morkinskinna I*, út. Ármann Jakobsson, Þórður Ingi Guðjónsson, Íslenzk fornrit 23, Hið íslenzka fornritafélag, Reykjavík 2009.
- Naumann H.-P., *Metrische Runeninschriften in Skandinavien: Einführung, Edition und Kommentare*, Narr Francke Attempto, Tübingen 2018.
- Oddr Snorrason, *Saga o Olafie Tryggvasonie*, tłum. A. Waśko, Księgarnia Akademicka, Kraków 2013.

- Óláfs saga Tryggvasonar en mesta*, bd. 1, udg. Ólafur Halldórs-son, Editiones Arnamagnæanæ. Series A, 1, Ejnar Munksgaard, København 1958.
- Óláfs saga Tryggvasonar en mesta*, bd. 2, udg. Ólafur Halldórs-son, Editiones Arnamagnæanæ. Series A, 2, Ejnar Munksgaard, København 1961.
- Óláfs saga Tryggvasonar en mesta*, bd. 3, udg. Ólafur Halldórs-son, Editiones Arnamagnæanæ. Series A, 3, C.A. Reitzels Forlag, København 2000.
- Ordbog over det norrøne prosasprog, <https://onp.ku.dk/onp/onp.php> [dostęp: 25.08.2024].
- Ordbog over det norrøne prosasprog, dreki, <https://onp.ku.dk/onp/onp.php?o15157> [dostęp: 25.08.2024].
- Ordbog over det norrøne prosasprog, knqrr, <https://onp.ku.dk/onp/onp.php?o44484> [dostęp: 9.08.2024].
- Ordbog over det norrøne prosasprog, ormr, <http://onp.ku.dk/onp/onp.php?o60515> [dostęp: 25.08.2024].
- Ordbog over det norrøne prosasprog, *Yngvars saga víðfjrla*, <https://onp.ku.dk/onp/onp.php?v548> [dostęp: 26.07.2024].
- Orkneyinga saga*, út. Finnbogi Guðmundsson, Íslenzk fornrit 34, Hið íslenzka fornritafélag, Reykjavík 1965.
- Qrvar-Odds saga*, Hrsg. R.C. Boer, Brill, Leiden 1888.
- Östergötlands runinskrifter*, utg. E. Brate, Sveriges runinskrifter 2, Norstedt & Söner, Stockholm 1911–1918.
- Peterson L., *Svenskt runordsregister*, 3:e upplagan, Runrön 2, Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet, Uppsala 2006, <http://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:437203/FULLTEXT01.pdf> [dostęp: 25.08.2024].
- Peterson L. *Nordiskt runnamnslexikon*, 5:e upplagan, Institutet för språk och folkminnen, Uppsala 2007, <https://isof.diva-portal.org/smash/get/diva2:1108274/FULLTEXT01.pdf> [dostęp: 5.08.2024].

- Poetry from the Kings' Sagas 1. From Mythical Times to c. 1035*, vol. 1–2, ed. D. Whaley, *Skaldic Poetry of the Scandinavian Middle Ages*, 1, Brepols, Turnhout 2012.
- Riksantikvarieämbetet, Begrepp och principer, <https://www.raa.se/hitta-information/runor/begrepp-och-principer-for-translitterering/> [dostęp: 21.08.2024].
- Riksantikvarieämbetet, Digitala Sveriges runinskrifter – publicerade volymer, <https://www.raa.se/kulturarv/runor-och-runstenar/digitala-sveriges-runinskrifter/digitala-sveriges-runinskrifter-publicerade-volymer/> [dostęp: 20.08.2024].
- Riksantikvarieämbetet, Runor, <https://app.raa.se/open/runor/search> [dostęp: 6.08.2024].
- Riksantikvarieämbetet, Språk i söktjänsten Runor, <https://www.raa.se/hitta-information/runor/sprak-i-soktjansten-runor/> [dostęp: 6.08.2024].
- Rómverja saga*, vol. 1–2, ed. Þorbjörg Helgadóttir, Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum, Reykjavík 2010.
- The Saga of Yngvar the Traveller*, transl. P. Tunstall, 2005, <https://web.archive.org/web/20150222114736/http://www.oe.eclipse.co.uk/nom/Yngvar.htm> [dostęp: 14.01.2022].
- Die Saga von Yngvar dem Weitgereisten*, übers. R. Simek, w: *Sagas aus der Vorzeit: Von Wikingern, Berserkern, Untoten und Trollen*, Bd. 3, *Trollsagas*, Hrsg. R. Simek, J. Zeit-Alt peter, V. Broustin, Alfred Kröner Verlag, Stuttgart 2020, s. 359–388.
- Sagaen om Yngvar den vidtberjeste*, overs. A. Lassen, w: *Oldtidssagaerne*, bd. 8, overs. A. Lassen, E. Skyum-Nielsen, R. Stavnem, Gyldendal, København 2021, s. 534–565.
- Samnordisk runtextdatabas 3.1, Förteckning över translittereringar i databasen, do pobrania na Samnordisk runtextdatabas, Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet, 2020, <http://www.nordiska.uu.se/forskn/samnord.htm> [dostęp: 4.08.2024].
- Samnordisk runtextdatabas 3.1, Signum, do pobrania na Samnordisk runtextdatabas, Institutionen för nordiska språk vid Uppsala univer-

- sitet, 2020, <http://www.nordiska.uu.se/forskn/samnord.htm> [dostęp: 4.08.2024].
- Samnordisk runtextdatabas, Ög 155, <http://kulturarvsdata.se/uu/srdb/d9d8foao-6a70-4085-babd-8ab40ba69935> [dostęp: 8.08.2024].
- Samnordisk runtextdatabas, Sö 107, <http://kulturarvsdata.se/uu/srdb/35219c70-8bb3-4cb5-acbe-22824853638e> [dostęp: 5.08.2024].
- Samnordisk runtextdatabas, Sö 131, <http://kulturarvsdata.se/uu/srdb/do2efooc-ef80-414d-96c2-doe69f1d90c5> [dostęp: 5.08.2024].
- Samnordisk runtextdatabas, Sö 179, <http://kulturarvsdata.se/uu/srdb/4013365a-38f1-4ec2-9f39-2c897d5f914a> [dostęp: 6.08.2024].
- Samnordisk runtextdatabas, U 1143, <http://kulturarvsdata.se/uu/srdb/889d7c9f-5246-4743-a343-66f02816dc6e> [dostęp: 8.08.2024].
- Samnordisk runtextdatabas, Vs 1, <http://kulturarvsdata.se/uu/srdb/f4d7ba40-9566-4422-9484-328130c558bd> [dostęp: 21.08.2024].
- Saxo Grammaticus, *Gesta Danorum. The History of the Danes*, vol. I–II, ed. K. Friis-Jensen, transl. P. Fisher, Oxford University Press, Oxford 2015.
- Snædal T., *Uppland, Husby-Ärlinghundra socken, Arlanda (Måby ägor), „Fornvannen”* 1992, vol. 87, s. 156–158.
- Snorri Sturluson, *Heimskringla I*, út. Bjarni Aðalbjarnarson, Íslenzk fornrit 26, 4. útg., Hið íslenzka fornritafélag, Reykjavík 2002.
- Snorri Sturluson, *Heimskringla II*, út. Bjarni Aðalbjarnarson, Íslenzk fornrit 27, 3. útg., Hið íslenzka fornritafélag, Reykjavík 2002.
- Snorri Sturluson, *Heimskringla III*, út. Bjarni Aðalbjarnarson, Íslenzk fornrit 28, 3. útg., Hið íslenzka fornritafélag, Reykjavík 2002.
- Snorri Sturluson, *Heimskringla*, t. 1, tłum. R. Leśniakiewicz-Drzymała et al., red. A. Waśko, J. Morawiec, Księgarnia Akademicka, Kraków 2019.
- Snorri Sturluson, *Heimskringla*, t. 2, tłum. R. Leśniakiewicz-Drzymała et al., red. A. Waśko, J. Morawiec, Księgarnia Akademicka, Kraków 2019.

- Södermanlands runinskrifter*, utg. E. Brate, E. Wessén, Sveriges runinskrifter 3, Norstedt & Söner – Almqvist & Wiksell, Stockholm 1924–1936.
- Suski A., *Józef i Asenet: wstęp, przekład z greckiego, komentarz*, „Studia Theologica Varsaviensia” 1978, t. 16, nr 2, s. 199–240.
- Upplands runinskrifter*, del 2, utg. E. Wessén, S.B.F. Jansson, Sveriges runinskrifter 7, Almqvist & Wiksell, Stockholm 1943–1946.
- Upplands runinskrifter*, del 3, utg. E. Wessén, S.B.F. Jansson, Sveriges runinskrifter 8, Almqvist & Wiksell, Stockholm 1949–1951.
- Upplands runinskrifter*, del 4, utg. E. Wessén, S.B.F. Jansson, Sveriges runinskrifter 9, Almqvist & Wiksell, Stockholm 1953–1958.
- Västmanlands runinskrifter*, utg. S.B.F. Jansson, Sveriges runinskrifter 13, Almqvist & Wiksell, Stockholm 1964.
- Vatnsdæla saga, Hallfreðar saga, Kormáks saga, Hrómundar þáttur halta, Hrafn þáttur Guðrúnarsonar*, út. Einarr Ólafur Sveinsson, Íslenzk fornrit 8, Hið íslenzka fornritafélag, Reykjavík 1939.
- Wörterbuch zur altnordischen Prosaliteratur. Digital, Hrsg. W. Baetke, bearbeitet von H. Fix et al., Universität Greifswald, Greifswald 2006, http://emedien.ub.uni-greifswald.de/ebooks/alt nord-wb/baetke_digital.pdf [dostęp: 21.10.2017].
- Yngvar vidfarnes saga*, overs. K.T. Nilssen, Árni Ólafsson, <http://www.norsesaga.no/yngvar-vidfarnes-saga.html> [dostęp: 7.05.2018].
- Yngvar's Saga*, transl. Hermann Pálsson, P. Edwards, w: *Vikings in Russia: Yngvar's saga and Eymund's saga*, transl. Hermann Pálsson, P. Edwards, Edinburgh University Press, Edinburgh 1989, s. 44–68.
- Yngvars saga víðförla jämte ett bihang om Ingvarsinskrifterna*, utg. E. Olson, Samfund til Udgivelse af gammel nordisk Litteratur 39, S.L. Møllers Bogtrykkeri, København 1912.
- Мельникова Е.А., *Скандинавские рунические надписи: Новые находки и интерпретации. Тексты, перевод, комментарий*, «Восточная литература» РАН, Москва 2001.

Saga об Ингваре Путешественнике: Текст, перевод, комментарий, Перевод и комментарий Г. В. Глазырина, «Восточная литература» РАН, Москва 2002.

Opracowania

- Abram Ch., *The Two 'Modes of Religiosity' in Conversion-Era Scandinavia*, w: *Conversion and Identity in the Viking Age*, eds. I. Garipzanov, R. Bonté, Brepols, Turnhout 2014, s. 21–48.
- Acker P., *Death by Dragons*, „Viking and Medieval Scandinavia” 2012, vol. 8, s. 1–21.
- Åhlén M., *En nordlig Ingvarssten? Den lilla runstenen vid Attmars kyrka*, w: *Namn och runor: Uppsalastudier i onomastik och runologi till Lennart Elmevik på 70-årsdagen 2 februari 2006*, red. L. Peterson, S. Strandberg, H. Williams, Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet, Uppsala 2006, s. 283–288.
- Ambrosiani B., *Birka*, w: *The Viking World*, eds. S. Brink, N. Price, Routledge, London–New York 2008, s. 94–100.
- Andersson Th.M., *Introduction*, w: Oddr Snorrason, *The Saga of Olaf Tryggvason*, transl. Th.M. Andersson, Cornell University Press, Ithaca–London 2003, s. 1–27.
- Andrén A., *Historical and Social Contexts*, w: *The Pre-Christian Religions of the North. History and Structures*, vol. 2, *Social, Geographical, and Historical Contexts, and Communication between Worlds*, eds. J.P. Schjødt, J. Lindow, A. Andrén, Brepols, Turnhout 2019, s. 391–444.
- Androshchuk F., *The Vikings in the East*, w: *The Viking World*, eds. S. Brink, N. Price, Routledge, London–New York 2008, s. 517–542.
- Arne T.J., *Sveriges förbindelser med östern under vikingatiden: ett arkeologiskt bidrag*, „Fornvännen” 1911, vol. 6, s. 1–66.

- Arne T.J., 'Austr i Karusm' och Särklandnamnet, „Fornvännen” 1947, vol. 42, s. 290–305.
- Ashman Rowe E., *The Development of Flateyjarbók. Iceland and the Norwegian Dynastic Crisis of 1389*, The Viking Collection 15, Odense University Press, Odense 2005.
- Axelsson J., *Mellansvenska runristare. Förteckning över signerade och attribuerade inskrifter*, Runrön 5, Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet, Uppsala 1993.
- Axelsson S., *Sverige i utländsk annalistik 900–1400: med särskild hänsyn till de isländska annalerna*, Appelsberg, Stockholm 1955.
- Bagge S., *Cross and Scepter. The Rise of the Scandinavian Kingdoms from the Vikings to the Reformation*, Princeton University Press, Princeton–Oxford 2014.
- Bernström J., *Drake, w: Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid. Från vikingatid till reformationstid*, bd 3, red. J. Granlund, Allhem, Malmö 1958, kol. 267–270.
- Birkmann T., *From Ancient Nordic to Old Nordic (from the 6th Century until 1100)*, w: *The Nordic Languages: An International Handbook of the History of the North Germanic Languages*, vol. 1, ed. O. Bandle, Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft 22.1, de Gruyter, Berlin–New York 2002, s. 691–698.
- Blackburn M., *Æthelred's Coinage and the Payment of Tribute*, w: *The Battle of Maldon AD 991*, ed. D. Scragg, Basil Blackwell / Manchester Centre for Anglo-Saxon Studies, Manchester 1991, s. 156–169.
- Blackburn M., Dolley M., Jonsson K., *Et nyt eksemplar af Svend Tveskægs mønt*, „Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad” 1979, s. 61–65.
- Blackburn M., Jonsson K., *The Anglo-Saxon and Anglo-Norman Element of North European Coin Finds*, w: *Viking-Age Coinage in the Northern Lands*, part I, eds. M. Blackburn, D. Metcalf, Oxford University Press, Oxford 1981, s. 147–256.
- Blomkvist N., *The Discovery of the Baltic. The Reception of a Catholic World-System in the European North (AD 1075–1225)*, The Northern World 15, Brill, Leiden–Boston 2005.

- Blomkvist N., Brink S., Lindkvist Th., *The Kingdom of Sweden, w: Christianization and the Rise of Christian Monarchy. Scandinavia, Central Europe and Rus' c. 900–1200*, ed. N. Berend, Cambridge University Press, Cambridge 2010, s. 167–213.
- Böhm M., *Ingvar the Far-Travelled: Between the Byzantium and Caucasus. A Maritime Approach to Discussion*, „Studia Ceranea” 2019, vol. 9, s. 143–155.
- Bolton T., *The Empire of Cnut the Great. Conquest and Consolidation of Power in Northern Europe in the Early Eleventh Century*, The Northern World 40, Brill, Leiden–Boston 2009.
- Braunmüller K., *The Ancient Nordic Linguistic System from a Typological Point of View: Phonology, Graphemics, Morphology, Syntax and Word Order*, w: *The Nordic Languages: An International Handbook of the History of the North Germanic Languages*, vol. 1, ed. O. Bandle, Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft 22.1, de Gruyter, Berlin–New York 2002, s. 649–656.
- Brocman N.R., *Företal*, w: *Sagan om Ingvar Widtfarne och hans son Swen*, öwer./utg. N.R. Brocman, Salvius, Stockholm 1762, s. i–xliv.
- Busch K., *Großmachtstatus und Sagainterpretation. Die schwedischen Vorzeitsagaeditionen des 17. und 18. Jahrhunderts*, Bd. 1, *Beschreibung*, [dysertacja doktorska], Universität Nürnberg–Erlangen 2002, <https://opus4.kobv.de/opus4-fau/frontdoor/index/index/docId/45> [dostęp: 26.07.2024].
- Clover C., *The Medieval Saga*, Cornell University Press, Ithaca 1982.
- Cook R., *Russian History, Icelandic Story, and Byzantine Strategy in Ey-mundar þáttir Hringssonar*, „Viator” 1986, vol. 17, s. 65–89.
- Cole R., *Echoes of the Book of Joseph and Aseneth, particularly in Yngvars saga víðförla*, „Saga-Book” 2017, vol. 41, s. 5–34.
- Duczko W., *A.D. 1000 – the Point of no Return for the Kingdom of Sweden*, w: *Europe around the Year 1000*, ed. P. Urbańczyk, DiG, Warsaw 2001, s. 367–378.

- Duczko W., *The Fateful Hundred Years: Sweden in the Eleventh Century*, w: *The Neighbours of Poland in the 11th Century*, ed. P. Urbańczyk, DiG, Warsaw 2002, s. 11–27.
- Duczko W., *Ruś wikingów*, Trio, Warszawa 2006.
- Duczko W., *Ett kungligt dop. Olof skötkonung och Bruno av Querfurt. Kring ett aktualiserat problem i svensk historieskrivning*, „Fornvännen” 2008, vol. 103/4, s. 280–286.
- Düwel K., *Runensteine § 2. Runologisches*, w: *Reallexikon der germanischen Altertumskunde*, Bd. 25, 2. Auflage, Hrsg. H. Beck, de Gruyter, Berlin–New York 2003, s. 591–596.
- Düwel K., Nedoma R., *Runenkunde*, 5. Auflage, J.B. Metzler, Stuttgart–Weimar 2023.
- Ellis Nilsson S.E., *Creating Holy People and Places on the Periphery. A Study of the Emergence of Cults of Native Saints in the Ecclesiastical Provinces of Lund and Uppsala from the Eleventh to the Thirteenth Centuries*, Gothenburg University Press, Gothenburg 2015.
- Elortza Larrea B., *Polity Consolidation and Military Transformation in Medieval Scandinavia: A European Perspective*, c. 1035–1320, *The Northern World* 94, Brill, Leiden–Boston 2023.
- Filipowiak W., *Est sane maxima omnium, quas Europa claudit, civitatum. Adam of Bremen and the Estimation of Size and Population of Early Medieval Wolin*, w: *Adam of Bremen's Gesta Hammaburgensis Ecclesiae Pontificum. Origins, Reception and Significance*, eds. G. Bartusik, R. Biskup, J. Morawiec, *Studies in Medieval History and Culture*, Routledge, London–New York 2022, s. 279–287.
- Föllmer D., *Gestaltung oder Zufall? Zur relationalen Platzierung von Worten auf Runensteinen der Wikingerzeit*, w: *Reading Runes. Proceedings of the Eighth International Symposium on Runes and Runic Inscriptions Nyköping, Sweden, 2–6 September 2014*, eds. M. MacLeod, M. Bianchi, H. Williams, *Runrön* 24, Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet, Uppsala 2021, s. 157–175.
- Fraesdorff D., *Der barbarische Norden. Vorstellungen und Fremdkategorien bei Rimbart, Thietmar von Merseburg, Adam von Bremen*

- und Helmold von Bosau, *Orbis mediaevalis – Vorstellungswelten des Mittelalters* 5, Akademie Verlag, Berlin 2005.
- Friesen O. von, *Upplands runstenar. en allmänfattlig öfversikt*, Akademiska bokhandeln, Uppsala 1913.
- Garipzanov I., *Introduction. Networks of Conversion, Cultural Osmosis, and Identities in the Viking Age*, w: *Conversion and Identity in the Viking Age*, eds. I. Garipzanov, R. Bonté, *Medieval Identities: Socio-Cultural Spaces* 5, Brepols, Turnhout 2014, s. 1–12.
- Glazyrina G., *The Viking Age and the Crusades Era in Yngvars saga víðförla*, *Sagas and Societies*. International Conference at Borgarnes, Iceland, Sept. 5.–9. 2002, <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:bsz:21-opus-10685> [dostęp: 30.09.2022].
- Goetting L., *Þegn and drengir in the Viking Age*, „Scandinavian Studies” 2006, vol. 78, no. 4, s. 375–404.
- Gottskálk Jensson, *Were the Earliest fornaldarsögur Written in Latin?*, w: *Fornaldarsagaerne: myter og virkelighed. Studier i de oldislandske "fornaldarsögur Norðurlanda"*, red. A. Ney, Ármann Jakobsson, A. Lassen, Museum Tusculanums forlag, København 2009, s. 79–91.
- Gottskálk Jensson, *Latin Oratory at the Edge of the World: The Fragments of Gizurr Hallsson's *Gesta Scalotensis ecclesie presulum and the *Vita sancti Thorlaci*, w: *Saints and their Legacies in Medieval Iceland*, eds. D. Bullitta, K. Wolf, D.S. Brewer, *Studies in Old Norse Literature* 9, Cambridge 2021, s. 99–133.
- Gottskálk Jensson, *Pingeyrar Abbey in Northern Iceland: A Benedictine Powerhouse of Cultural Heritage*, „Religions” 2021, vol. 12, no. 423, <https://doi.org/10.3390/rel12060423>.
- Gräslund A.-S., *New Perspectives on an Old Problem. Uppsala and the Christianization of Sweden*, w: *Christianizing Peoples and Converting Individuals*, eds. G. Armstrong, I.A. Wood, Brepols, Turnhout 2000, s. 61–71.
- Gräslund A.-S., *Dating the Swedish Viking-Age Runestones on Stylistic Grounds*, w: *Runes and Their Secrets: Studies in Runology*, ed. M. Stoccklund, Museum Tusculanum Press, Copenhagen 2006, s. 117–139.

- Gräslund A.-S., *Systrarna Tora och Rodvi och andra runstenskvinnor i Sigtunaområdet*, „Situne Dei: årsskrift för Sigtunaforskning” 2013, s. 11–22.
- Gräslund A.-S., Lager L., *Runestones and the Christian Missions*, w: *The Viking World*, eds. S. Brink, N. Price, Routledge, London–New York 2008, s. 629–638.
- Gritton J., *Yngvars saga víðförla and the Ingvar Runestones: A Question of Evidence*, „Apardjón” 2020, vol. 1, s. 54–86.
- Grønlie S., *The Saint and the Saga Hero. Hagiography and Early Icelandic Literature*, *Studies in Old Norse Literature* 2, D.S. Brewer, Cambridge 2017.
- Haki Antonsson, *Salvation and Early Saga Writing in Iceland: Aspects of the Works of the Þingeyrar Monks and their Associates*, „Viking and Medieval Scandinavia” 2012, vol. 8, s. 71–140.
- Haki Antonsson, *The Conversion and Christianization of Scandinavia. A Critical Review of Recent Scholarly Writings*, w: *Conversion and Identity in the Viking Age*, eds. I. Garipzanov, R. Bonté, *Medieval Identities: Socio-Cultural Spaces* 5, Brepols, Turnhout 2014, s. 49–74.
- Haki Antonsson, *Damnation and Salvation in Old Norse Literature*, *Studies in Old Norse Literature* 3, D.S. Brewer, Cambridge 2018.
- Halldór Hermannsson, *Sæmund Sigfússon and the Oddaverjar*, Cornell University Library, Ithaca 1932.
- Haugen O.E., *Norröne Grammatik im Überblick: Altisländisch und Altnorwegisch*, übers. A. van Nahl, 2. Auflage, Helmut Buske Verlag, Hamburg 2015.
- Hermann Pálsson, Edwards P., *Introduction*, w: *Vikings in Russia: Yngvar's saga and Eymund's saga*, transl. Hermann Pálsson, P. Edwards, Edinburgh University Press, Edinburgh 1989, s. 1–43.
- Heslop K., *Viking Mediologies. A New History of Skaldic Poetics*, Fordham University Press, New York 2022.
- Hið íslenska fornritafélag, Nýlegar og væntanlegar útgáfur, <https://fornrit.is/index.php/page/2/> [dostęp: 25.08.2024].

- Hofmann D., *Die Yngvars saga víðförla und Oddr munkr inn fróði*, w: *Specvlvm Norroenvm: Norse studies in memory of Gabriel Turville-Petre*, eds. U. Dronke et al., Odense University Press, Odense 1981, s. 182–222.
- Höjer N., *Bidrag till varägerfrågan*, „Historisk tidskrift” 1883, vol. 3, s. 323–354.
- Holtmark A., Ormer. Litt., w: *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid. Från vikingatid till reformationstid*, bd 13, red. J. Granlund, Allhem, Malmö 1968, kol. 4–8.
- Homann H., *Drache §1–§3*, w: *Reallexikon der germanischen Altertumskunde*, Bd. 6, 2. Auflage, Hrsg. H. Beck, de Gruyter, Berlin–New York 1986, s. 131–136.
- Horbowicz P., Kreutzer G., Maciejewski W., Skrzypek D., Runy, Trio, Warszawa 2011.
- Horn Fuglesang S., *Swedish Runestones of the Eleventh Century: Ornament and Dating*, w: *Runeninschriften als Quellen interdisziplinärer Forschung. Abhandlungen des Vierten Internationalen Symposiums über Runen und Runeninschriften in Göttingen. 4.–9. August 1995*, Hrsg. K. Düwel, Ergänzungsbände zum Reallexikon der germanischen Altertumskunde 15, de Gruyter, Berlin–New York 1998, s. 197–218.
- Howard I., *Swein Forkbeard's Invasions and the Danish Conquest of England 991–1017*, Warfare in History, Boydell & Brewer, Woodbridge 2003.
- Hübler F., *Schwedische Runendichtung der Wikingerzeit*, Runrön 10, Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet, Uppsala 1996.
- Jackson T., *Eastern Europe in Icelandic Sagas*, Beyond Medieval Europe, Arc Humanities Press, Leeds 2019.
- Janson H., *Templum Nobilissimum. Adam av Bremen, Uppsalatemplet och konfliktlinjerna i Europa kring år 1075*, Göteborgs universitet, Göteborg 1998.
- Janson H., *Adam of Bremen and the Conversion of Scandinavia*, w: *Christianizing Peoples and Converting Individuals*, eds. G. Armstrong, I.A. Wood, Brepols, Turnhout 2000, s. 83–88.

- Janson H., *Nordens kristnande och Skytiens undergång*, w: *Från Bysans till Norden. Östliga kyrkoinfluenser under vikingatid och tidig medeltid*, red. H. Janson, Artos, Skellefteå 2005, s. 165–217.
- Jansson S.B.F., *Runinskrifter i Sverige*, 3:e upplagan, AWE/Geber, Stockholm 1984.
- Jensen H., *Eiríks saga víðförla*, w: *Medieval Scandinavia. An Encyclopedia*, eds. P. Pulsiano, K. Wolf, Garland Reference Library of the Humanities 934, Garland Encyclopedias of the Middle Ages 1, Garland, New York 1993, s. 160–161.
- Jesch J., *Ships and Men in the Late Viking Age: The Vocabulary of Runic Inscriptions and Skaldic Verse*, Boydell & Brewer, Woodbridge 2001.
- Jesch J., *Runes and Words: Runic Lexicography in Context*, „Futhark: International Journal of Runic Studies” 2013, vol. 4, s. 77–100.
- Jóhanna Katrín Friðriksdóttir, *Manuscripts and Codicology*, w: *A Critical Companion to Old Norse Literary Genre*, eds. M. Bampi, C. Larrington, Sif Ríkarðsdóttir, Studies in Old Norse Literature 5, D.S. Brewer, Cambridge 2020, s. 89–111.
- Jón Helgason, *Introduction*, w: *The Saga Manuscript 2845, 4to in the Old Royal Collection in the Royal Library of Copenhagen*, ed. Jón Helgason, Manuscripta Islandica 2, Munksgaard, Copenhagen 1955, s. i–xix.
- Jón Helgason, *Til Yngvars sagas overlevering*, „Opuscula” 1960, vol. 1, s. 176–178.
- Kalinke M., *Riddarasögur 1. Indigenous*, w: *Medieval Scandinavia. An Encyclopedia*, eds. P. Pulsiano, K. Wolf, Garland Reference Library of the Humanities 934, Garland Encyclopedias of the Middle Ages 1, Garland, New York 1993, s. 528–531.
- Källström M., *Mästare och minnesmärken. Studier kring vikingatida runristare och skriftmiljöer i Norden*, Stockholm Studies in Scandinavian Philology New Series 43, Almqvist & Wiksell, Stockholm 2007.
- Källström M., *Aristocratic Networks during the Late Viking Age in the Light of Runic Inscriptions*, w: *Nordic Elites in Transformation, c. 1050–1250*, vol. 2, eds. B. Poulsen, H. Vogt, Jón Viðar Sigurðsson,

- Routledge Research in Medieval Studies 16, Routledge, London–New York 2020, s. 79–103.
- Källström M., *The Typology of the Short-Twig Runes and Contacts in the Baltic Sea, w: Relations and Runes – The Baltic Islands and their Interactions during the Late Iron Age and Early Middle Ages*, eds. L. Kitzler Åhfeldt et al., Riksantikvarieämbetet, Visby 2020, s. 127–150.
- Källström M., *Corpus Editions of Swedish Runic Inscriptions*, „Futhark: International Journal of Runic Studies” 2021, vol. 12, s. 7–27.
- Koczy L., *Polska i Skandynawia za pierwszych Piastów*, wyd. 2, Napoleon on V, Oświęcim 2016.
- Krakow A., *Olof Erikssons dödsår och dateringen av Ingvarståget*, „Fornvännen” 2021, vol. 116, nr 2, s. 101–113.
- Krakow A., *Ingvarstågets datering: svar till Mats G. Larsson*, „Fornvännen” 2021, vol. 116, nr 4, s. 338–339.
- Krakow A., *On the Influence of Adam's Gesta on Yngvars saga víðförla, w: Adam of Bremen's Gesta Hammaburgensis Ecclesiae Pontificum. Origins, Reception and Significance*, eds. G. Bartusik, R. Biskup, J. Morawiec, Studies in Medieval History and Culture, Routledge, London–New York 2022, s. 146–157.
- Lager L., *Runestones and the Conversion of Sweden*, w: *The Cross Goes North. Processes of Conversion in Northern Europe, AD 300–1300*, ed. M. Carver, York Medieval Press, York 2003, s. 497–507.
- Lagman S., *De stungna runorna. Användning och ljudvärden i runsvenska steninskrifter*, Runrön 4, Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet, Uppsala 1990.
- Larsson G., *Contacts between Scandinavia and the Caucasus in Viking Age*, w: *Between East and West: Early Contacts between Scandinavia and Caucasus*, ed. G. Larsson, Uppsala universitet, Uppsala–Rimbo 2013, Postprint PDF, [brak paginacji], <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1257118/FULLTEXT01.pdf> [dostęp: 21.08.2024].
- Larsson G., *Ingvar the Fartraveller's Journey: Historical and Archaeological Sources*, w: *Between East and West: Early Contacts between Scan-*

- dinavia and Caucasus*, ed. G. Larsson, Uppsala universitet, Uppsala–Rimbo 2013, Preprint PDF, [brak paginacji], <http://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:1257116/FULLTEXT01.pdf> [dostęp: 21.08.2024].
- Larsson M.G., *Vart for Ingvar den vittfarne?*, „Fornvännen” 1983, vol. 78, s. 95–104.
- Larsson M.G., *Ingvarstågets arkeologiska bakgrund*, „Fornvännen” 1986, vol. 81, s. 98–113.
- Larsson M.G., *Yngvarr's Expedition and the Georgian Chronicle*, „Saga-Book” 1986–1989, vol. 22, s. 98–108.
- Larsson M.G., *Ett ödesdigert vikingatåg – Ingvar den vittfarnes resa 1036–1041*, w: idem: *Vikingar i österled. En samlingsutgåva av: Ett ödesdigert vikingatåg – Ingvar den vittfarnes resa 1036–1041, Varingar – Nordbor hos kejsaren i Miklagård, Rusernas rike – Nordborna och Rysslands födelse*, MånPocket, Stockholm 1999.
- Larsson M.G., *Runstenarna vid Strängnäs domkyrka, Ingvar den vittfarne och en sörmländsk storgård*, „Fornvännen” 2002, vol. 97, s. 87–96.
- Larsson M.G., *Ingvarstågets datering*, „Fornvännen” 2021, vol. 116, nr 3, s. 243–244.
- Lethbridge E., [rec.: H.J. Orning, *The Reality of the Fantastic. The Magical, Political and Social Universe of Late Medieval Saga Manuscripts*, Syddansk unversitetsforlag, Odense 2017], „Saga-Book” 2018, vol. 42, s. 189–195.
- Lindkvist Th., *The Emergence of Sweden*, w: *The Viking World*, eds. S. Brink, N. Price, Routledge, London–New York 2008, s. 668–674.
- Lindqvist S., *Emund slema och Ingvar vittfaren*, „Saga och sed” 1968, vol. 6, s. 74–98.
- Line Ph., *Kingship and State Formation in Sweden 1130–1290*, The Northern World 27, Brill, Leiden–Boston 2007.
- Ljung C., *Early Christian Grave Monuments*, „Medieval Archaeology” 2019, vol. 63/1, s. 154–184.
- Lönnroth L., *From History to Myth: The Ingvar Stones and Yngvars saga víðförla*, w: *Nordic Mythologies. Interpretations, Intersections, and*

- Institutions*, ed. T.R. Tangherlini, North Pinehurst Press, Berkeley–Los Angeles 2014, s. 100–114.
- Lubik M., *Olaf Haraldsson. Wiking, król, święty*, Wydawnictwo Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra 2020.
- Mägi M., *In Austrvegr. The Role of the Eastern Baltic in Viking Age Communication across the Baltic Sea*, *The Northern World* 84, Brill, Leiden–Boston 2018.
- Malmer B., *Olof Skötkonungs mynt och andra Ethelred-imitationer*, *Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien*, *Antikvariskt Arkiv* 27, Lund 1965.
- Malmer B., *The Sigtuna Coinage c. 995–1005*, *Commentationes de Nummis Saeculorum IX–XI in Suecia Repertis. Nova Series* 4, *Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien*, Stockholm 1989.
- Manhire W., *The Narrative Functions of Source-References in the Sagas of Icelanders*, „*Saga-Book*” 1974–1977, vol. 19, s. 170–190.
- Marold E., *Varpsund – Schrift und Ornament*, „*Beiträge zur nordischen Philologie*” 2017, Bd. 59, s. 28–36.
- Marteinn Helgi Sigurðsson, *Master Perus of Arabia. An Exemplary Magician in Medieval Iceland*, w: *Medieval Science in the North. Travelling Wisdom, 1000–1500*, eds. Ch. Etheridge, M. Campopiano, *Knowledge, Scholarship, and Science in the Middle Ages* 2, Brepols, Turnhout 2021, s. 159–180.
- Maurer K., *Ueber die Ausdrücke: altnordische, altnorwegische & isländische Sprache*, *Abhandlungen der k. bayer. Akad. d. Wiss. I. Cl.* 11. Bd. 2. Abth., Verlag der k. Akademie, München 1867.
- McGinnis D., *The Vikings in the East: Yngvars saga víðförla*, „*Scandinavian-Canadian Studies*” 1983, vol. 1, s. 79–86.
- Meissner R., *Das rote Meer*, „*Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur*” 1936, Bd. 73, s. 229–234.
- Melnikova E., *Runic Inscriptions as a Source for the Relation of Northern and Eastern Europe in the Middle Ages*, w: *Runeninschriften als Quellen interdisziplinärer Forschung. Abhandlungen des Vierten Internationalen Symposiums über Runen und Runeninschriften in*

- Göttingen. 4.–9. August 1995, Hrsg. K. Düwel, Ergänzungsbände zum Reallexikon der germanischen Altertumskunde 15, de Gruyter, Berlin–New York 1998, s. 647–659.
- Mikkelsen E., *The Vikings and Islam*, w: *The Viking World*, eds. S. Brink, N. Price, Routledge, London–New York 2008, s. 543–549.
- Moberg O., *Slaget vid Helgeå och dess följder*, „Scandia” 1987, vol. 53–1, s. 175–185.
- Morawiec J., *Knut Wielki. Król Anglii, Danii i Norwegii (ok. 995–1035)*, Avalon, Kraków 2013.
- Morawiec J., *Między poezją a polityką. Rozgrywki polityczne w Skandynawii XI wieku w świetle poezji ówczesnych skaldów*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2016.
- Morawiec J., *Wolin w średniowiecznej tradycji skandynawskiej*, wyd. 2, Avalon, Kraków 2023.
- Morris K., *Sorceress or Witch? The Image of Gender in Medieval Iceland and Northern Europe*, University Press of America, Lanham 1991.
- Mundt M., *Zur Adaption orientalischer Bilder in den Fornaldarsögur Norðrlanda. Materialien zu einer neuen Dimension altnordischer Belletristik*, Peter Lang, Frankfurt am Main–Berlin 1993.
- Myrvoll K.J., *DEBATT: «Idiberug» på Svingerudsteinen kan ikkje vera eit kvinnenamn*, <https://www.uniform.uio.no/leserbrev/2023/debatt-idi-berug-pa-svingerud-stainen-kan-ikkje-ver.html> [dostęp: 19.08.2024].
- Nedoma R., *Runennamen*, w: *Reallexikon der germanischen Altertumskunde*, Bd. 25, 2. Auflage, Hrsg. H. Beck, de Gruyter, Berlin–New York 2003, s. 556–562.
- Nilsson B., *The Christianization of Sweden*, w: *The Pre-Christian Religions of the North. History and Structures*, vol. 4, *The Christianization Process*, eds. J.P. Schjodt, J. Lindow, A. Andrén, Brepols, Turnhout 2019, s. 1695–1728.
- Noreen A., *Altnordische Grammatik I: Altländische und altnorwegische Grammatik (Laut- und Flexionslehre) unter Berücksichtigung des Urnordischen*, 4. Auflage, Niemeyer, Halle 1923, <https://www>.

- arnastofnun.is/sites/default/files/2018-10/A.%20Noreen%2C%20
Altnordische%20Grammatik%20I.pdf [dostęp: 20.08.2024].
- O'Connor R., *History or Fiction? Truth-Claims and Defensive Narrators in Icelandic Romance-Sagas*, „Mediaeval Scandinavia” 2005, vol. 15, s. 101–169.
- Olson E., *Inledning*, w: *Yngvars saga víðförla jämte ett bihang om Ingvarsinskrifterna*, utg. E. Olson, Samfund til Udgivelse af gammel nordisk Litteratur 39, S.L. Møllers Bogtrykkeri, København 1912, s. i–cii.
- Orning H.J., *The Reality of the Fantastic. The Magical, Political and Social Universe of Late Medieval Saga Manuscripts*, The Viking Collection 23, Syddansk universitetsforlag, Odense 2017.
- Otterbjörk R., *faruki, kurr och ublubr. Namnproblem i sörmländska runinskrifter*, „Studia anthroponymica Scandinavica” 1983, vol. 1, s. 21–44.
- Page R.I., *An Introduction to English Runes*, 2nd edition, Boydell & Brewer, Woodbridge 1999.
- Palm R., *Vikingarnas språk 750–1100*, Norstedts, Stockholm 2004.
- Peacock A., *Shaddadids*, w: *Encyclopaedia Iranica Online*, <https://referenceworks.brill.com/display/entries/EIRO/COM-10933.xml> [dostęp: 21.01.2025].
- Phelpstead C., *Adventure-Time in Yngvars saga víðförla*, w: *Fornaldarsagaerne: myter og virkelighed. Studier i de oldislandske “fornaldarsögur Norðurlanda”*, red. A. Ney, Ármann Jakobsson, A. Lassen, Museum Tusculanums forlag, København 2009, s. 331–346.
- Pritsak O., *The Origin of Rus*, vol. 1, *Old Scandinavian Sources other than the Sagas*, Harvard University Press, Cambridge (Mass.) 1981.
- Riksantikvarieämbetet, Att läsa runor och runinskrifter, <https://www.raa.se/kulturarv/runor-och-runstenar/att-lasa-runor-och-runinskrifter/> [dostęp: 4.08.2024].
- Ros J., *Sigtuna and Excavations at the Urmakaren and Trädgårdsmästaren Sites*, w: *New Aspects on Viking-Age Urbanism, c. 750–1100 AD. Proceedings of the International Symposium at the Swedish History Museum, April 17–20th 2013*, eds. L. Holmquist, S. Kalmring,

- Ch. Hedenstierna-Jonson, Stockholm University Press, Stockholm 2016, s. 133–144.
- Rutkowski R., *Norweska kronika mnicha Teodoryka. Północna tradycja historyczna wprowadzona w nurt dziejów powszechnych (koniec XII wieku)*, Monografie Fundacji na Rzecz Nauki Polskiej, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2019.
- Salonen K., Villads Jensen K., *Scandinavia in the Middle Ages 900–1550. Between Two Oceans*, Routledge, London–New York 2023.
- Sanders Ch., *Introduction*, w: *Tales of Knights: Perg. fol. Nr 7 in the Royal Library, Stockholm (AM 567 VIß tto, NKS 1265 IIc fol.)*, Manuscripta Nordica 1, C.A. Reitzels Forlag, København 2000, s. 14–58.
- Sanmark A., *The Role of Secular Rulers in the Conversion of Sweden*, w: *The Cross Goes North. Processes of Conversion in Northern Europe, AD 300–1300*, ed. M. Carver, York Medieval Press, York 2003, s. 551–558.
- Sanmark A., *At the Assembly*, w: *Rituals, Performatives and Political Order in Northern Europe c. 650–1350*, eds. W. Jezierski, L. Hermanson, H.J. Orning, Th. Småberg, Brepols, Turnhout 2015, s. 79–112.
- Sävborg D., *Kungalängder och historieskrivning. Fornsvenska och fornsländska källor om Sveriges historia*, „Historisk tidskrift” 2015, vol. 135/2, s. 201–234.
- Sävborg D., *Blot-Sven. En källundersökning*, „Scripta Islandica” 2017, vol. 68, s. 51–97.
- Sawyer B., Sawyer P., *Medieval Scandinavia. From Conversion to Reformation, circa 800–1500*, University of Minnesota Press, Minneapolis–London 1993.
- Sawyer B., *The Viking-Age Rune-Stones: Custom and Commemoration in Early Medieval Scandinavia*, Oxford University Press, Oxford 2006.
- Sawyer P.H., *Swein Forkbeard and the Historians*, w: *Church and Chronicle in the Middle Ages*, eds. I. Wood, G.A. Loud, Hambledon Press, London 1991, s. 27–40.
- Schjødt J.P., *Cyclical Rituals*, w: *The Pre-Christian Religions of the North. History and Structures*, vol. 2, *Social, Geographical, and Histori-*

- cal Contexts, and Communication between Worlds*, eds. J.P. Schjødt, J. Lindow, A. Andrén, Brepols, Turnhout 2019, s. 797–822.
- Schück H., *Kgl. Vitterhets historie och antikvitets akademien: dess förhistoria och historia*, bd 2, [s.n.], Stockholm 1933.
- Schulte M., *The Transformation of the Older fupark: Number Magic, Runographic or Linguistic Principles?*, „Arkiv för nordisk filologi” 2006, vol. 121, s. 41–74.
- Schulte M., *The Rise of the Younger fupark: The Invisible Hand of Change*, „NOWELE. North-Western European Language Evolution” 2011, vol. 60/61, s. 45–68.
- Shepard J., *Yngvarr's Expedition to the East and a Russian Inscribed Stone Cross*, „Saga-Book” 1982–1985, vol. 21, s. 222–292.
- Shepard J., *The Viking Rus and Byzantium*, w: *The Viking World*, eds. S. Brink, N. Price, Routledge, London–New York 2008, s. 496–505.
- Simek R., [rec.: *Specvlvm Norroenvm: Norse Studies in Memory of Gabriel Turville-Petre*, eds. U. Dronke, Guðrún P. Helgadóttir, G.W. Weber, H. Bekker-Nielsen, Odense University Press, Odense 1981], „Sprachkunst” 1982, Bd. 13, H. 2, s. 338–344.
- Simek R., *Altnordische Kosmographie: Studien und Quellen zu Weltbild und Weltbeschreibung in Norwegen und Island vom 12. bis zum 14. Jahrhundert*, Ergänzungsbände zum Reallexikon der germanischen Altertumskunde 4, de Gruyter, Berlin 1990.
- Simek R., *Monster im Mittelalter. Die phantastische Welt der Wundervölker und Fabelwesen*, 2. Auflage, Vandenhoeck & Ruprecht – V & R unipress, Köln 2019.
- Simek R., *Lexikon der germanischen Mythologie*, 4. Auflage, Kröners Taschenausgabe 368, Alfred Kröner Verlag, Stuttgart 2021.
- Simek R., Hermann Pálsson, *Lexikon der altnordischen Literatur. Die mittelalterliche Literatur Norwegens und Islands*, 2. Auflage, Kröners Taschenausgabe 490, Alfred Kröner Verlag, Stuttgart 2007.
- Stille P., *Myskia – ett sörländskt runstensnamn*, w: *Från götarna till Noreens kor. Hyllningsskrift till Lennart Elmevik på 60-årsdagen*

- 2 februari 1996, red. E. Brylla, S. Strandberg, M. Wahlberg, Ort-namnsarkivet, Uppsala 1996, s. 157–160.
- Stille P., *Finns det runsvenska mansnamnet Gildi på U 644 och U 654?*, w: *Blandade runstudier*, bd 3, Runrön 18, Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet, Uppsala 2004, s. 71–76.
- Stories for All Time: The Icelandic Fornaldarsögur, manuscript descriptions, <https://fasnl.net/manuscripts/> [dostęp: 26.07.2024].
- Stories for All Time: The Icelandic Fornaldarsögur, *Yngvars saga víðfjrla*, <https://fasnl.net/bibliography/33> [dostęp: 26.07.2024].
- Storm G., *Forord*, w: *Islandske annaler indtil 1578*, udg. G. Storm, Det norske historiske Kildeskriftfonds Skrifter 21, Grøndahl & søns bogtrykkeri, Christiania 1888, s. i–lxxxiv.
- Sundqvist O., *Freyr's Offspring: Rulers and Religion in Ancient Svea Society*, *Historia Religionum* 21, University of Uppsala Press, Uppsala 2002.
- Szulc A., *Historia języka szwedzkiego*, Rozprawy Wydziału Filologicznego 77, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 2009.
- Tesch S., *Sigtuna. Royal Site and Christian Town and the Regional Perspective, c. 980–1100*, w: *New Aspects on Viking-Age Urbanism, c. 750–1100 AD. Proceedings of the International Symposium at the Swedish History Museum, April 17–20th 2013*, eds. L. Holmquist, S. Kalmring, Ch. Hedenstierna-Jonson, Stockholm University Press, Stockholm 2016, s. 107–132.
- Thompson C., *Studies in Upplandic Runography*, University of Texas Press, London–Austin 1975.
- Thulin A., *Ingvarståget: en ny datering?*, „Arkiv för nordisk filologi” 1975, vol. 90, s. 19–29.
- Thunberg C.L., *Ingvarståget och dess monument En studie av en runstensgrupp med förslag till ny gruppering*, [praca licencjacka], Göteborgs universitet, Göteborg 2010.
- Thunberg C.L., *Särkland och dess källmaterial*, [praca magisterska], Göteborgs universitet, Göteborg 2011.

- Torfi H. Tulinius, *Sagas of Icelandic Prehistory (fornaldarsögur)*, w: *A Companion to Old Norse-Icelandic Literature and Culture*, ed. R. McTurk, Blackwell Companions to Literature and Culture 31, Blackwell Publishing, Malden–Oxford 2005, s. 447–461.
- Tusindtallets Danske Mønter *Mønter fra Den kongelige Mønt- og Medaillesamling*, red. J. Stehen Jensen, Nationalmuseet, København 1995.
- Urbańczyk P., Rok 995 – Bolesław Chrobry wśród chrześcijan i „barbarzyńców”, w: *Europa barbarica, Europa christiana. Studia mediævalia Carolo Modzelewski dedicata*, red. R. Michałowski et al., DiG, Warszawa 2008, s. 293–306.
- Valk H., *The Vikings and the Eastern Baltic*, w: *The Viking World*, eds. S. Brink, N. Price, Routledge, London–New York 2008, s. 485–495.
- Walther S.H., *Svíþjóð in mikla. The Invention of a Classical Past for 'Scandinavia' in Snorri Sturluson's Ynglinga saga*, w: *W świecie bogów, ludzi i zwierząt. Studia ofiarowane Profesorowi Leszkowi Pawłowi Śłupeckiemu*, red. J. Morawiec et al., Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2022, s. 63–86.
- Wessén E., *Historiska runinskrifter*, Almqvist & Wiksell, Stockholm 1960.
- Whaley D., *Heimskringla. An Introduction*, Viking Society for Northern Research, London 1991.
- Williams H., *Åsrunan. Användning och ljudvärde i runsvenska steninskrifter*, Runrön 3, Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet, Uppsala 1990.
- Williams H., *The Non-Representation of Nasals before Obstruents: Spelling Convention or Phonetic Analysis?*, w: *Proceedings of the Third International Symposium on Runes and Runic Inscriptions, Grindaheim, Norway, 8–12 August 1990*, ed. J.E. Knirk, Runrön 9, Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet, Uppsala 1994, s. 217–222.

- Williams H., *The Origin of the Runes*, w: *Frisian Runes and Neighbouring Traditions. Proceedings of the First International Symposium on Frisian Runes at the Fries Museum, Leeuwarden 26–29 January 1994*, eds. T. Looijenga, A. Quak, *Amsterdamer Beiträge zur älteren Germanistik* 45, Rodopi, Amsterdam–Atlanta 1996, s. 211–218.
- Williams H., *Runes*, w: *The Viking World*, eds. S. Brink, N. Price, Routledge, London–New York 2008, s. 281–290.
- Williams H., *mesku giristr: en from bön på Bräckstastenen (U 1039)?*, w: *Bo65: Festskrift till Bo Ralph*, red. Kristinn Jóhannesson, Meijerbergs institut för svensk etymologisk forskning, Göteborg 2010, s. 99–108.
- Williams H., *Till tolkningen av personnamnet suan på Vanstastenen (Sö 254)*, w: *Namn på stort och smått: vänskrift till Staffan Nyström den 11 december 2012*, red. K. Leibring et al., *Namnarkivet i Uppsala*, Uppsala 2012, s. 331–335.
- Winroth A., *The Conversion of Scandinavia. Vikings, Merchants, and Missionaries in the Remaking of Northern Europe*, Yale University Press, London–New Haven 2012.
- Winroth A., *The Age of the Vikings*, Princeton University Press, Princeton–Oxford 2014.
- Zarichsson T., Andrén A., *Ritual Space*, w: *The Pre-Christian Religions of the North. History and Structures*, vol. 2, *Social, Geographical, and Historical Contexts, and Communication between Worlds*, eds. J.P. Schjødt, J. Lindow, A. Andrén, Brepols, Turnhout 2019, s. 671–724.
- Zilmer K., 'He drowned in Holmr's sea – His cargo-ship drifted to the sea-bottom, only three came out alive'. *Records and Representations of Baltic Traffic in the Viking Age and the Early Middle Ages in Early Nordic Sources*, [dysertacja doktorska], *Nordistica Tartuensia* 12, Tartu ülikool, Tartu 2005.
- Zilmer K., Vasshus K.S.K., *Runic Fragments from the Svingerud Grave Field in Norway. Earliest Datable Evidence of Runic Writing on Sto-*

ne, „NOWELE. North-Western European Language Evolution” 2023, vol. 76, no. 2, s. 233–303.

Глазырина Г.В., *Введение*, в: *Сага об Ингваре Путешественнике: Текст, перевод, комментарий*, Перевод и комментарий Г.В. Глазырина, «Восточная литература» РАН, Москва 2002, s. 8–198.

Глазырина Г.В., *Комментарий*, в: *Сага об Ингваре Путешественнике: Текст, перевод, комментарий*, Перевод и комментарий Г.В. Глазырина, «Восточная литература» РАН, Москва 2002, s. 272–380.

Глазырина Г.В., *Маршрут и датировка похода Ингвара в историографии*, в: *Сага об Ингваре Путешественнике: Текст, перевод, комментарий*, Перевод и комментарий Г.В. Глазырина, «Восточная литература» РАН, Москва 2002, s. 152–168.

Мельникова Е.А., *Поход Ингвара в шведских рунических надписях*, в: *Сага об Ингваре Путешественнике: Текст, перевод, комментарий*, Перевод и комментарий Г.В. Глазырина, «Восточная литература» РАН, Москва 2002, s. 169–190.

Мельникова Е.А., *Приложение. Шведские рунические памятники в честь участников похода Ингвара*, в: *Сага об Ингваре Путешественнике: Текст, перевод, комментарий*, Перевод и комментарий Г.В. Глазырина, «Восточная литература» РАН, Москва 2002, s. 382–421.

Мельникова Е.А., *Экспедиция Ингвара Путешественника на Восток и поход русских на Византию 1043 г.*, „Скандинавский сборник” 1976, вып. 21, s. 74–88.

Indeks osobowy*

A/Æ/Á/Ä

Adalvard Młodszy 47
 Adalvard Starszy 45
 Adam z Bremy 23–28, 31, 36, 40,
 42, 44, 47, 49, 55, 68, 69, 70, 72,
 135, 168
 Ælfric, mincerz 30
 Æthelred II Bezradny 30
 Áki 135–137
 Alfhlidr (Sö 254) 98, 99
 Alríkr (U 654) 106, 107
 Amunde 99
 Andvétrr (Sö 287) 101
 Andvétrr (U 644, U 654) 105, 106
 Ansgar, św. biskup Hamburga 37
 Ari Þorgilsson 50
 Árni Magnússon 76
 Asenet 61, 62
 Ásgautr (Ög 155) 113
 Áskell (U 778) 109

Äskil 2 (U 778) 89, 105, 106, 108–
 110
 Ástríðr Óláfsdóttir 17–20, 22, 32,
 34
 Auðr Hákonardóttir 135, 136

B

Banki/Baggi (U 778) 109, 115, 116
 Beglir (Sö 96) 92, 116
 Bergviðr/Barkviðr (Sö 9) 91
 Bjarnlaugr (Sö 287) 101
 Bjólfr (Sölmundr) 154, 155
 Björn (U Fv1992; 157) 111
 Bjórsteinn (Sö 320) 102, 116
 Bleikr (U 1143) 110
 Blesi (U 644, U 654) 105, 106
 Bolesław Chrobry 23, 45
 Bruno z Kwerfurtu 45
 Búrizláfr, król Słowian 13
 Burizleifr, brat króla Jarizleifa 139

* Indeks obejmuje postaci historyczne i fikcyjne, zarówno te, które występują w sadze, jak i te, które wpisują się w historyczno-kulturowe tło tłumaczonej opowieści.

D

Djarfr (U 644, U 654) 105, 106

Dobrawa 23

E

Edward Wyznawca, król Anglii
52

Eilífr Þorgilsson 33

Eimundr (Sö 279) 100

Eiríkr Hákonarson z Hlaðir 26, 29

Eiríkr Krwawy Topór, król Norwe-
gii 12

Eiríkr Podróżnik 60

Eiríkr Zwycięski, król Szwecji
11–17, 23–27, 29, 34–37, 43, 44

Emundr Ólafsson, Eymundr Óláfs-
son 22, 33, 68, 69, 168

Estryda, księżniczka obodrycka
28

Eymundr Ákason 71, 100, 126,
136–139, 141, 142

Eymundr Hringsson 67, 68

Eysteinn (Sö 254) 98, 99

Eyvindr (Sö 131) 94

G

Garða-Ketill 57, 58, 67, 145, 146,
156–159, 163, 164, 167

Gauti (Ög 155) 113, 116

Geirfastr 114

Geirhvatr (Sö 320) 102

Geirvé (U 661) 108

Gizurr Hallsson 51–54, 168

Glúmr Þorgilsson/Þorgeirsson

54, 55, 169

Godwine, mincerz 30

Grzegorz VII, papież 48

Gulla (U 661) 108

Gunnarr (U Fv1992; 157) 111

Gunnhildr, królowa Norwegii 12

Gunnlaugr Leifsson 51, 52, 55

Gunnlaugr Wężowy Język 20, 21

Gunnleifr (U 644, U 654) 105–
108, 115, 116, 122

Gunnulfr (Sö 108) 94

Gunnvaldr (Vs 19) 113, 114

Gunnviðr (U 1143) 110, 111, 116

H

Hákon Eiríksson z Hlaðir 32

Hákon Sigurðarson z Hlaðir, wład-
ca Norwegii 11, 26, 27, 135–
137

Halfdan (Sö 131) 94

Hallfreðr Óttarsson 20

Hallr Teitsson, biskup Skálholt
52

Haraldr (Sö 179) 96, 97, 100, 117,
120, 130

Haraldr Grenlandczyk, możny
norweski 13

Haraldr, król Szwecji 70, 153

Haraldr Sigurðarson Srogi, król
Norwegii 67, 70

Haraldr Sinozęby, król Danii 15,
24

Helga (Sö 9) 91

Herleif (U 439) 104

Hjálmvígi 145, 150

Holmgeirr (U 837) 109

Holmlaug (U 778) 109

Holmsteinn (Sö 173) 95, 96, 117

Holmsteinn (Sö 335) 103

Holmviðr (Sö 105) 92

Hrafn Qnundarson 20, 21

Hróðgeirr (Sö 173) 95, 117

Hróðleifr (Sö 107) 93

Hugi (Sö 287) 101, 117

I/Í

Ingí Steinkelsson, król Szwecji
46–48

Ingibjörg (Sö 277) 99

Ingigerðr Ólafsdóttir 16, 17, 32,
71, 137–139

Ingvarr zob. Yngvarr

Ísleifr Gizurarson, biskup Skálholt
52

Izydor z Sewilli 63

J

Jan Skylitzes 131

Jarisleifr (Jarosław Mądry), wład-
ca Rusi 17, 32, 67, 71, 138, 139

Jólfir (Hrómundr), król 57, 62, 67,
71, 131, 148–150, 154, 155

Jón Loftsson (Loptsson) 51, 53,
54, 168

Józef 61

K

Kárr (U 644, U 654) 105–108

Ketill zob. Garða-Ketill

Klakka Sámsson 54, 169

Klettr(?) (U 1143) 110

Knútr Wielki, król Anglii, Danii
i Norwegii 18, 21, 31–33, 35,
46, 87

L

Leofman, mincerz 30

Lífey (Sö 320) 102

M

Magnús Gizurarson, biskup Skál-
holt 52

Magnús Ólafsson Bosy, król Nor-
wegii 53

Magnús Ólafsson Dobry, król Nor-
wegii i Danii 19, 20, 22, 33

Manni/Máni (Sö 173) 95

Margrét Vigfúsdóttir 75

Mieszko I 23, 24, 26, 27, 43

Mściśław, książę czernihowski
131

Myskja (Sö 173) 95

O/Q/Ó

Oddr Snorrason 51–56, 58, 60,
135, 143, 168, 169

Odyn (Óðinn) 15, 41

Óláfr Szwedzki (Óláfr seenski
Eiríksson) / Skötkonung 11, 12, 203

- 14, 16–18, 20, 21, 27–32, 34, 39,
44–47, 68, 71, 72, 126, 132, 135,
137–145
- Óláfr Świąty Haraldsson 16–19,
21, 22, 32–35, 71, 75, 157
- Óláfr Tryggvason 13, 14, 16, 26,
28, 29, 51, 52, 60, 70
- Qnundr (Sö 320) 102
- Qnundr (U 661) 108, 119
- Qnundr Eymundarson 68, 69,
168
- Qnundr Jákob Ólafsson 11, 21, 22,
32, 33, 35, 45, 46, 140–144, 167,
168
- Ormr (Vs 19) 113, 117
- Osmund biskup 47
- Ósníkinn (Sö 335) 115, 117
- Ótamr (Sö 320) 102
- Óttarr Czarny 18–20
- P**
- Perus 76
- Poppo 44
- R**
- Rafn Carl Christian 78
- Rauðúlfr 75
- Róðgeirr 158, 163
- Rognvaldr Brúsason 34
- Rognvaldr Úlfsson 17
- S**
- Sæbjörn (U 439†) 104, 115, 118
- Sæfa (Sö 96) 92
- Saxo Gramatyk 57
- Sigfrid biskup 44
- Siggeus 63, 153
- Sigríðr Dumna 11, 12, 13, 16, 24
- Sigurðr Haraldsson 52
- Sigvaldi Strút-Haraldsson 13, 16
- Sigvatr Þórðarson 18–20, 23, 34
- Silkisif 57–60, 62, 66, 67, 71, 147,
156, 164
- Skarði (Sö 131) 94, 118
- Skarfr (Sö 107) 93, 118
- Skqqlar-Tósti 12, 135
- Snorri Sturluson 16, 22, 53
- Sqmundr zob. Bjólfr
- Sóti 64, 70, 145, 153, 154
- Spjóti (Sö 131) 94
- Steinkell 46
- Steinn (Sö 254) 98
- Styrbjörn 12, 14, 15, 24, 143
- Sveinn Hákonarson z Hlaðir 26,
29, 32
- Sveinn Haraldsson Widłobrody
(Sveinn tjúguskegg) 13, 16,
24–29, 31, 44, 135
- Sveinn Ofiarnik (Blót-Sveinn) 46,
47
- Sveinn/Svanr (Sö 254) 98

Sveinn, syn Yngvara 57, 58, 61,
62, 64, 67, 144, 158–167
Sveinn Úlfsson 22, 33, 46

Þ/T

Þjalfi (U 778) 109
Þorbjörn(?) (Sö 105) 92, 119
Þórður Kolbeinsson 26, 27
Þorfríður/Þorfreður (Ög 155) 113
Þorgerður/Þorgarður (U 439†) 104
Þorgísl (Sö 287) 101
Þorgnýr Þorgnýsson 16, 17
Þorgrímr (U Fv1992; 157) 111
Þórir 169
Þórir (U 1143) 110
Þormóður Torfason 73
Þorsteinn (Sö 254) 98, 99
Þorsteinn (U Fv1992; 157) 111, 118
Thor (Þórr) 15, 40, 41
Thurgot 45
Þyra (Þyra) 13
Tóla (Sö 179) 97
Tore 2 (U 1143) 111
Tosti (Sö 254) 98, 118
Traen 91

U/Ú

Ulfr (Sö 9) 90, 118
Ulfr (Sö 108) 90, 118
Ulfr (Sö 281) 90
Ulfr(?) (Sö 335) 103
Úlfr Þorgilsson 33

V

Valdimarr 130, 145–147, 158
Verelius Olof 73
Vissavaldr 13

W

Wergiliusz 82
Wladimir 130
Wotan 40, 41
Wulfstan 35

Y

Ynglingar 22, 658
Yngvarr Podróznik (víðfqrli), Ing-
varr 11, 12, 43, 50, 51, 54–62,
66–75, 78, 83, 84, 87–132, 139–
158, 163, 165–169

Indeks geograficzny

A/Ä

Adelsö 39
Afryka 63, 65, 129
Alsta 109
Anglia 26, 29, 30, 31, 32, 83, 87,
114
Arabia 76
Ärja 103
Arlanda 88, 111, 112
Asīb 130
Attundaland 120

B

Balsta 93
Bałtyk, Morze Bałtyckie 35, 68,
87, 121, 147, 168
Belgsóti 154
Berga 113
Bergen 82
Birka 36, 37, 39
Bizancjum 87, 88, 147
Björkö 36, 40
Bryggen 82
Bułgaria Wołżańska 129

C

Chorezm 129, 130
Citópolis/Scitópolis/Scythopolis
(Bet Sze'an) 62, 127, 128, 157

D

Dagsberg 112
Dalarna 83
Dania 21, 22, 24, 25, 27, 29, 32, 33,
44, 46, 48, 77–79, 87
Don 65, 121, 128
Dýna, rzeka 66
Dziwna, rzeka 24
Dźwina (Dwina Zachodnia) 66

E

Ekilli 105, 106
Estland 105
Eufrat 128
Europa 47, 65, 87

F

Fjädrundaland 120
Fyris, rzeka 14
Fýrisvellir 12, 25

G

Gafi (Gape), wir morski 70, 149
 Garðaríki (Ruś) 13, 22, 32, 59, 66,
 67, 71, 136, 138, 139, 145, 147, 158,
 167
 Gautland 20, 34, 35, 45, 46, 135
 Gautland Wschodni 34
 Gautland Zachodni 34, 44, 46
 Gotlandia 12, 35, 83
 Grecja 88
 Gredby 93
 Grenlandia 80
 Grikkjaríki 67
 Gripsholm 96, 97
 Gruzja 126–128

H

Hamar 54
 Hå tuna 108
 Hedeby 26, 36
 Helgeå (Rzeka Święta) 21, 33
 Heliopolis/Helíópólis 62, 63, 128,
 129, 149, 154
 Hellespont (Dardanele) 63
 Hierapolis (Bambyke) 128
 Högstena 92, 93
 Hólmgarðr (Nowogród) 139
 Hrafnista, wyspa 76
 Húnaland 66
 Hunhammar (Norsborg) 101
 Husaby 44

I

Islandia 20, 50, 51, 53, 57, 58, 73–
 75, 77, 167
 Izrael 62, 129

J

Jäder 92
 Jezioro Aralskie 130
 Jónsborg 13

K

Kara Bogaz Goł 127
 Kaukaz 121, 126–128
 Konstantynopol (Miklagarðr)
 130, 131, 158
 Kura, rzeka 127
 Kurdystan 121
 Kuronía 35
 Kutaisi 127, 128
 Kvenland 69
 Kvennaland 69

L

Lifsinge 91
 Lindibelti 62, 149
 Lingsberg 48
 Lund 49
 Lundby 94

M

Mälar 34, 36, 85, 88, 120, 135

Maldon 26
 Mqðruvellir fram 75
 Møre 29
 Morze Azowskie 129, 131
 Morze Czarne 130
 Morze Czerwone 62, 63, 65, 70,
 127, 149, 153
 Morze Kaspijskie 127, 129, 131
 Morze Śródziemne 61

N

Nesjar 32
 Niðaróss 54
 Niderlandy 80
 Niemcy 46, 80
 Nora 48
 Normandia 32
 Norwegia 11, 17–19, 22–24, 26,
 27, 32, 34, 53, 76, 77, 79, 80, 82,
 135–137, 143
 Nowogród 67, 129, 130, 132, 138,
 139

O/Ö/Ø

Oddi 53
 Odra 24
 Öland (Olandia) 35
 Øresund 28, 29
 Östergötland 90, 112

P

Pregradnoje 129

R

Råby 108
 Raumsdal 29
 Rioni 127
 Rzym 52

S

Sarkel 121, 127, 128
 Sasireti 127
 Scitópolis zob. Citópolis/Scitópolis/Scythopolis (Bet Sze'an)
 Scythia 69
 Scythopolis zob. Citópolis/Scitópolis/Scythopolis (Bet Sze'an)
 Serkland 94, 97, 100, 101, 104, 105,
 121, 128–130
 Sigeion 63
 Siggeum 63, 70, 149, 153
 Sigtuna 30, 31, 37, 38, 40, 43, 47
 Skálholt 52
 Skania 33, 49
 Skara 44, 45
 Skultuna 114
 Södermanland 90, 91, 95, 120
 Stara Ładoga 36
 Stara Uppsala 38–40, 43
 Stäringe 102
 Steninge 104
 Strängnäs 99, 100, 101
 Sunnfjord 32
 Svingerud 80
 Svinnegarn 109

Indeks geograficzny

- Svíþjóð (Szwecja) 11, 12, 14, 18, 20,
22–24, 26–29, 31–35, 39, 43, 44,
46–49, 58, 59, 65, 66, 71, 78, 79,
82, 85, 88, 89, 104, 120, 135, 136,
139, 140, 145, 154, 156–158, 165,
167, 168
- Svqldr 13, 16
- Sylten 113
- T/p**
- Tanais 65
- Tanakvísl 65
- Þingeyrar 51, 52, 56
- Tierp 110
- Tiundaland 120
- Trøndelag 29
- Tyrifjorden 80
- Tystberga 95
- U**
- Uppland 34, 38, 46, 48, 85, 90,
104, 115, 120, 122–124
- Upplqnd 29
- Uppsala 14, 16, 20, 22, 41, 49, 88,
136
- V**
- Valleberga 49
- Valsgårde 38
- Vansta 98
- Varpsund 106, 107
- Väsby 48
- Västmanland 90, 113, 129
- Vendel 38
- W**
- Wolin 24

The Saga of Yngvarr the Far-Traveller (Yngvars saga víðförla)

Translated by
Annett Krakow, Jakub Morawiec

Summary

The introduction features some remarks on the historical background of the story provided in *Yngvars saga*. The adventures of the protagonist of *Yngvars saga* and his companions begin when King Eiríkr the Victorious ruled in Sweden and Jarl Hákon of Hlaðir ruled in neighboring Norway. These characters were well known by the Icelandic audience of Yngvar's story. Eiríkr's role in the saga is two-fold: as the first husband of Sigríðr the Haughty, and as the victor of the battle at Fýrisvellir. According to the saga authors, Eiríkr eventually divorced Sigríðr because of her troublesome conduct. The queen received Gotland from her ex-husband, where she lived after the divorce. The saga presents accounts of the tragic attempts of Haraldr grenski and Vissavaldr of Garðaríki to win the queen's hand. There is a similar account of Sigríðr's affair with Óláfr Tryggvason, which failed because of a conflict over religion. Taking revenge for the insult she had suffered from the Norwegian king, Sigríðr led the plot that resulted in the death of the King Óláfr at the battle of Svöldr.

King Eiríkr also defeated his nephew Styrbjörn the Strong, after the latter attempted to seize power in Sweden. Following an expedition to Uppsala, Eiríkr defeated the army of his nephew at the battle of Fýrisvellir, where Styrbjörn died. Both leaders had entrusted their fates to the Æsir: Eiríkr chose Odin, declaring to give his life after ten years in exchange for victory, while Styrbjörn sought help from the god Thor. The outcome of the battle proved that Eiríkr had made the better choice. This story enjoyed a certain popularity, as can be seen from references to it found in numerous sagas. This is one purpose of telling the story for the author of *Yngvars saga*: in order to emphasize the good qualities of the main character of his story, the author juxtaposes Yngvarr with Óláfr Tryggvason and Styrbjörn.

King Eiríkr's son Óláfr also has a place in several sagas, especially at the battle of Svöldr. The kings' sagas devote a lot of space to this confrontation, using it to show the king of Sweden as a worse monarch than his holy peer and namesake. While the sagas present Óláfr as a resolute mature monarch who wanted peace with his neighbour, the Swedish king is characterized for being proud, self-esteeming and high-tempered. The Swedish Óláfr changed his attitude only in the face of the open threat of rebellion from his subjects.

The author of *Yngvars saga*, following other Icelandic authors, recalled the rulers who shaped the political history of Sweden at the end of the 10th and 11th centuries in his account. The scope of information on their reigns is obviously insufficient, which results in many questions in relation to various aspects of the Swedish kingdom and its development during this period. The kingdom of Eiríkr the Victorious, his son, and his grandsons was concentrated in Uppland. The kings of Sweden during this period tried to extend their influence to West and East Gautland. These attempts had only a temporary effect, however, and scholars believe that Gautland remained primarily under Danish influence, especially in relation to the times of Knútr the Great.

One of the main themes of *Yngvars Saga* is the protagonist's devotion to the Christian faith. Although the saga says nothing about the baptism of Eiríkr the Victorious or his successors, attempts to introduce a new faith in Sweden and base the foundations of royal power on it begin with their reigns. Scholars think that the reign of the new dynasty, of Steinkell and his son Ingi, beginning in the 1060s, brought with it the final overcoming of the most serious obstacles to the royal patronage of Christianity in Sweden.

The second chapter of the introduction discusses the origins of *Yngvars saga* based on the information in the fourteenth chapter of the saga (Oddr Snorrason's book about Yngvarr, Oddr's letter to Jón Loftsson and Gizurr Hallsson, Oddr's informants). The literary composition of the saga is then discussed, including its two-part construction, its genre affiliation (often being classified as *fornaldarsaga*), and its intertextual relations to other Old Norse sagas and stories (e.g. *Qrvar-Odds saga*, *Eymundar þáttur Hringssonar*), encyclopedic texts, a pseudo-epigraphic story about Joseph and Asenet, and the *Gesta Hammaburgensis Ecclesiae Pontificum* written by Adam of Bremen. The two oldest preserved manuscripts of the saga, GKS 2845 4to and AM 343 a 4to (both from the fifteenth century), are also briefly discussed. Apart from *Yngvars saga*, these two manuscripts also include other texts, mainly *fornaldarsögur* and *riddarasögur*.

After general remarks on runic script and the so-called younger Futhark, 26 Viking-Age runic inscriptions on stone usually referred to as Yngvarr's expedition. These inscriptions are unique, because they are the only comparably large group of inscriptions which all pertain to a specific expedition. The in-

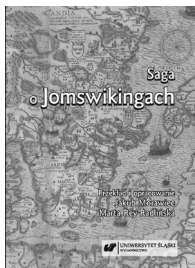
scriptions cluster in central Sweden, mostly in Södermanland and Uppland near Lake Mälaren. They commemorate men who undertook an expedition with Yngvarr to the east, and that some of them died there. Some inscriptions mention Serkland as the place of death. The remainder of the chapter discusses the content of the inscriptions and presents different hypotheses on the dating of the ornamentation as well as the purpose, destination, and dating of Yngvarr's expedition. The most influential of these hypotheses has been M.G. Larsson's, who claims that Yngvarr's expedition led to the Caucasus, where Yngvarr died in 1041.

Yngvars saga víðförla tells the story of Yngvarr Eymundarson and his son Sveinn. According to the saga, Yngvarr is a descendant of the Swedish royal family, as his grandmother is presented as the daughter of King Eiríkr. A certain Áki tries to marry her, and has a son, Eymundr, with her (chapter 1). Áki is then killed by King Eiríkr, and after this Eymundr and his mother live with Eiríkr and then with his son and successor, Óláfr, but Eymundr's dissatisfaction with his status leads him to act against the king (chapter 2). Eymundr stays in Garðaríki with King Jarisleifr, helps him defend the kingdom and acquires great wealth there. However, Eymundr eventually returns to Sweden, where he has a son, Yngvarr. Yngvarr tries to improve the relationship between Eymundr and Óláfr, but disagreement arises between Óláfr and Yngvarr because Óláfr denies Yngvarr the title of king (chapters 3–4). Yngvarr decides to seek a kingdom abroad and travels with his men, first to Garðaríki and from there further along the river to the east in search of the source of this great river. In the lands along the river, Yngvarr and his retinue meet both humans and fantastic beings, including giants and the dragon-serpent Jakúlus. Over the course of the saga, the religious theme becomes increasingly clear, as in the description of their stay with Queen Silkisif, whom Yngvarr tells about the Christian faith, and later with Jólfr, when Yngvarr warns his men against having contact with pagans, as he did earlier with Queen Silkisif (chapter 5). After reaching the source of the river, where they kill a dragon (chapter 6), Yngvarr and his men stay on a peninsula, and one of his men meets the devil (chapter 7). Yngvarr and his men return to King Jólfr's realm and help him in the battle against his brother. Yngvarr warns his men about a group of women coming to their military camp, but he is not able to discipline his warriors and the next day eighteen of them are dead. Yngvarr also falls ill and interprets the fatal disease as "the just judgment of God" (chapter 8). The survivors of Yngvarr's retinue reach the realm of Queen Silkisif. She orders that Yngvarr's body remain with her and asks that one of Yngvarr's relatives come to her with priests to introduce Christianity and build a church. Sveinn, son of Yngvarr, sets out with his men for Silkisif's lands. Along the way Sveinn and his men fight battles with pagans and cyclops, which they win with divine help (chapters 9–10). Sveinn also manages to kill the dragon-serpent Jakúlus (chapter 11). After being

Summary

baptised, Silkisif and Sveinn marry and introduce Christianity in the country (chapters 12–13). At the end of the saga, it is stated that some people confuse Yngvarr with Qnundr, son of King Óláfr, and information is given about the origin of the saga, including that it is based on “a book that the monk Oddr the Wise had written” (chapter 14).

Polecamy pozostałe z serii sagi rejonu Morza Bałtyckiego:

Saga o Jomswikingach

(*Jómsvíkinga saga*)

Przekład i opracowanie

Jakub Morawiec, Marta Rey-Radlińska

Katowice 2025

Saga o potomkach Knuta

(*Knýtlinga saga*)

Przekład i opracowanie

Jakub Morawiec, Grzegorz Bartusik,

Remigiusz Gogosz

Katowice 2025

Zachęcamy do wysłuchania podcastu w Radiu Naukowym:

„Sagi islandzkie – historie bogów, biskupów i wikingów”

<https://radionaukowe.pl/podcast/sagi-islandzkie>

-historie-bogow-biskupow-i-wikingow-prof-jakub

-morawiec-dr-marta-rey-radlinska/

Centrum Słowian i Wikingów Wolin-Jomsborg-Vineta

zaprasza do zapoznania się ze słuchowiskiem

„Saga o Jomswikingach”.

Ze staroislandzkiego przełożyli Jakub Morawiec

i Marta Rey-Radlińska. Reżyseria Marcin Rumiński

i Kamil Dręzek. Sagę opowiada Marian Czarkowski.

Premiera słuchowiska: lato 2025.

<https://jomsborg-vineta.com>

Na okładce: Fragment Carta marina et descriptio septentrionalium
terrarum. Wydrukowana w Wenecji w 1539 roku.

Autorzy map Remigiusz Gogosz, Roman Scholz

Autor drzewa genealogicznego Remigiusz Gogosz

Redaktor Anna Piwowarczyk

Projekt okładki, układu typograficznego, łamanie
oraz przygotowanie drzewa genealogicznego Paulina Dubiel

Korekta Marzena Marczyk

Redaktor inicjujący Paweł Radek

Copyright © 2025 by Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

Publikacja dostępna na licencji
Creative Commons Uznanie autorstwa-Na tych samych
warunkach 4.0 Międzynarodowe (CC BY-SA 4.0)

<https://orcid.org/0000-0001-6730-0110>

<https://orcid.org/0000-0003-3942-0566> <https://doi.org/10.31261/PN.4275>

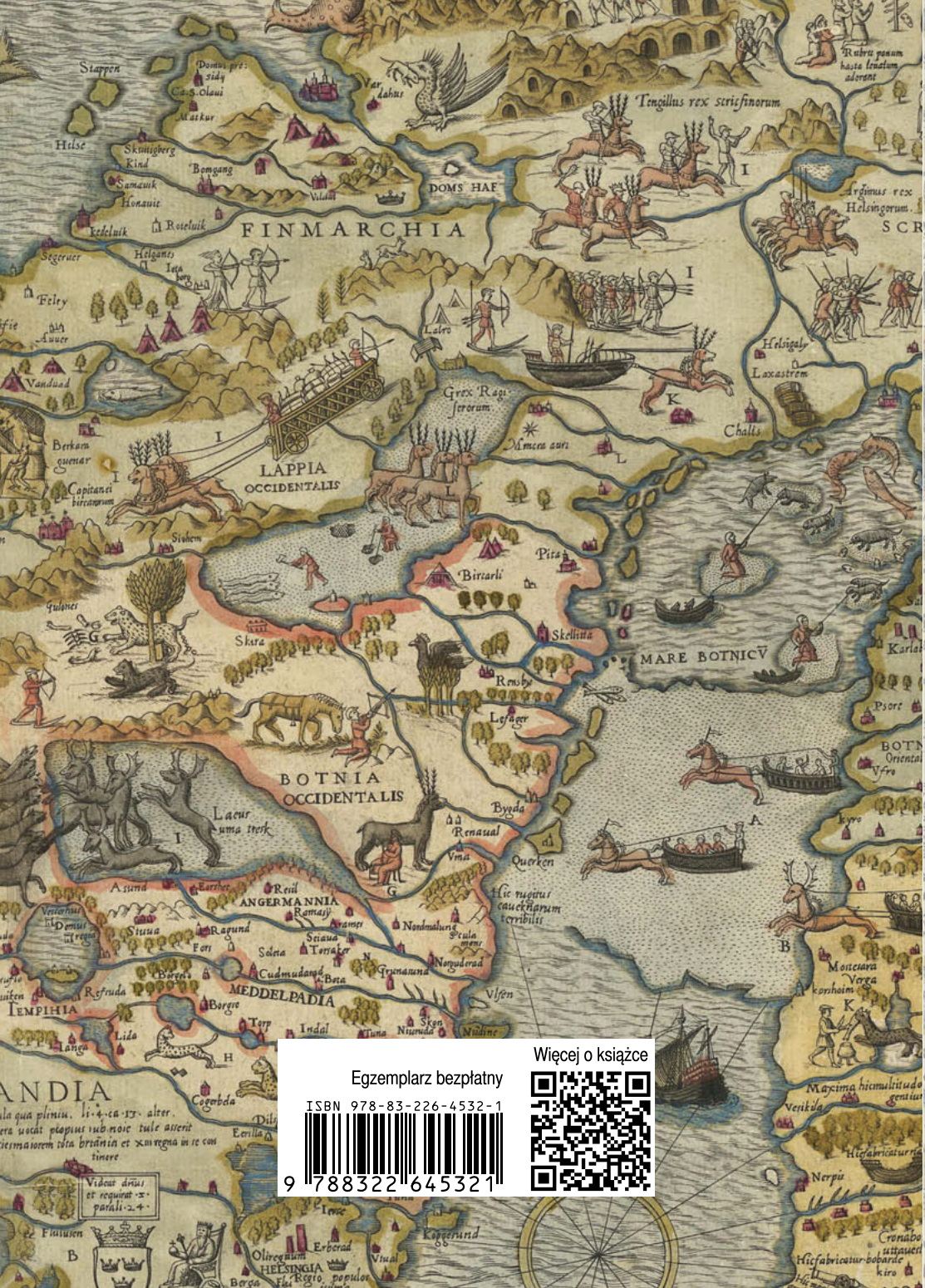
Saga o Yngvarze Podróżniku = (Yngvars
saga víðförla) / przekład i opracowanie
Annett Krakow, Jakub Morawiec. –
Wydanie I. – Katowice: Wydawnictwo
Uniwersytetu Śląskiego, 2025

ISBN 978-83-226-4531-4
(wersja drukowana)
ISBN 978-83-226-4532-1
(wersja elektroniczna)

Wydawca

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Jordana 18, 40-043 Katowice
<https://wydawnictwo.us.edu.pl>
e-mail: wydawnictwo@us.edu.pl

Wydanie I. Liczba arkuszy drukarskich: 13,5. Liczba arkuszy wydawniczych: 11,0.
PN 4275. Publikację wydrukowano na papierze offsetowym 90 g. Do składu uży-
to krojów pisma Goldy EFN oraz Karmina i Karmina Sans (autorstwa Veroniki
Burian & José Scaglione / TypeTogether). Druk i oprawę wykonano w drukarni
volumina.pl Sp. z o.o. (ul. Księcia Witolda 7–9, 71-063 Szczecin)

Exemplar bezpłatny

ISBN 978-83-226-4532-1

9 788322 645321

Więcej o książce

